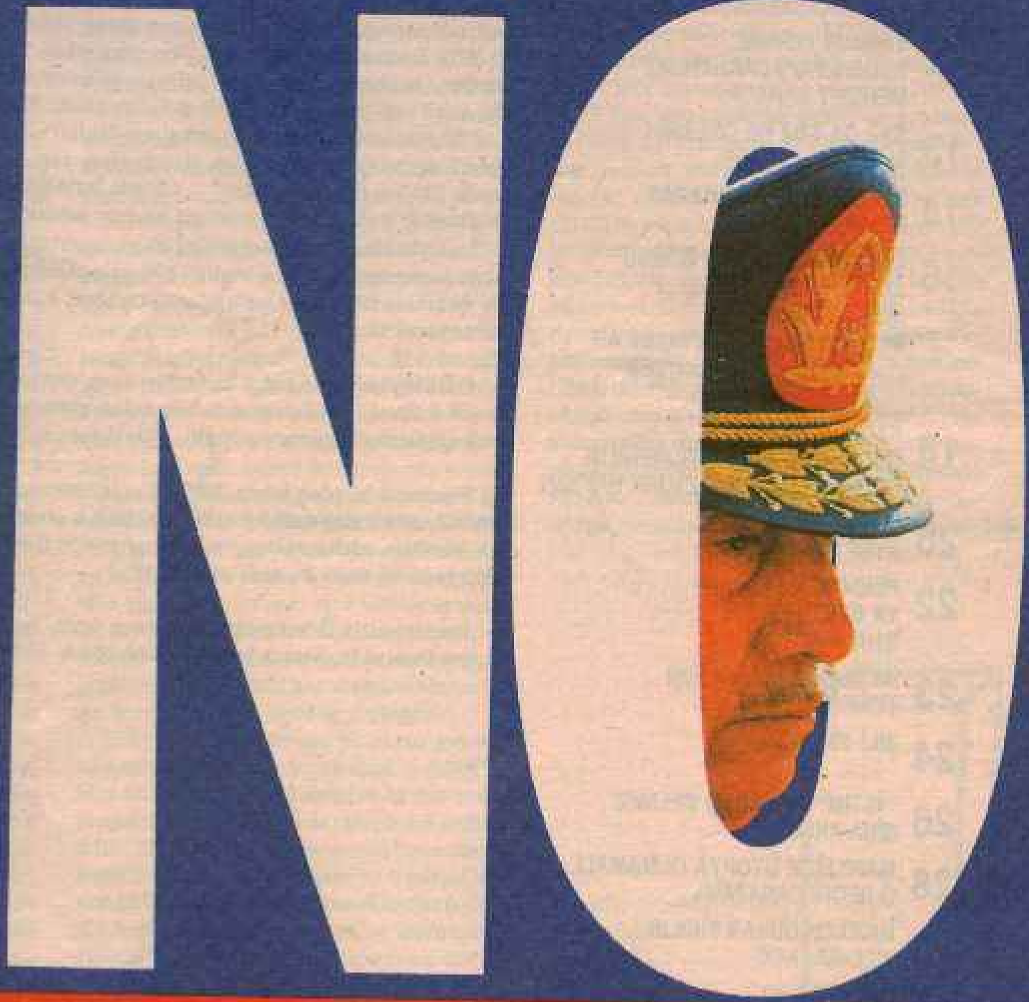
SAYI: 24 FİYATI: 2000 TL. (K.D.V. dahil)

EKONOMİ VE POLİTİKADA

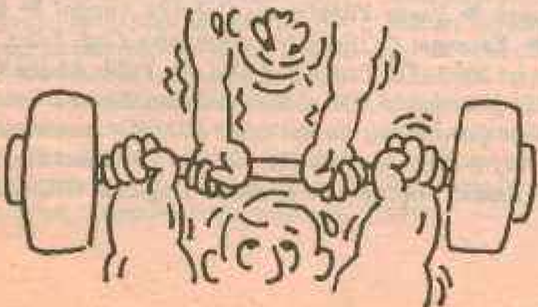
Görüş

AYLIK DERGİ KASIM 1988

Şili faşizmi ağır bir yenilgi aldı. Ama henüz ayakta duruyor. Sol muhalefetin "No, hasta vencer", yenene kadar hayır sloganı da buna işaret ediyor. Sonrası da gelecek. "Baharın gelmesini engelleyemeyecekler" dememiş miydi Pablo Neruda?

HALTER EGO

CUMHURBAŞKANLIĞI ÖZAL'IN GÜL GİBİ HAKKI

Başbakan Özal'ın cumhurbaşkanı olmak istediği hem muhakkak hem de gül gibi hakkı. Kimi siyasetçiler "% 35 oyla cumhurbaşkanı olunamayacağını" söylüyorlar ama, "nasıl ve niçin" olunamayacağını belirtmiyorlar. O halde, Turgut Özal cumhurbaşkanı olmak istiyorsa -ki kanımızca istiyor- olacak demektir. Meğer ki "iyi saatte olsunlar" işe karışmasın.

GÜNÜMÜZDE İŞÇİ SINIFI VE SENDİKALAR

İÇİNDEKİLER

ÖLÜM MANGALARI

Uluslararası Af Örgütü'nün (Amnesty International) 1988 raporu yeni yayınlandı. Raporda tek tek ülkeler ele alınarak 1987 yılında temel hak ve özgürlüklerin, insan haklarının ne ölçüde çiğnendiği belirtiliyor. Türkiye, raporun 215'nci sayfasında yer alıyor. Her ülkeye ayrılan bölümün başında siyah harflerle dizilmiş bir özet var. İşte Türkiye'nin özeti:

"Yüzlercesi düşünce suçlusu olmak üzere binlerce insan politik nedenlerle hapse atılmıştır. İşkence yaygın ve sistematik olarak devam etmektedir. Yıl boyunca 17 kişinin gözaltı sırasında işkence sonucu öldüğü rapor edilmiştir. 1987 sonunda 159 idam kararı, tüm yasal yolların tüketilmesiyle Meclis'in onayını beklemektedir. Yüzlerce ölüm cezası ise hâlâ adli inceleme altındadır. Ün sahibi insanların da aralarında bulunduğu birçok İranlı sığınmacı, infaz işkence ve hapis tehlikesiyle karşı karşıya bulundukları İran'a zorla geri döndürülmüştür."

Hangi sözleşmeye atılan imza insan haklarını korumaya yetebilir? "Yakala ve öldür" diye emir yazan komutanlar görev başındayken, onları görev başında tutan siyasal mekanizmalar görev başındayken, ve bunlara hayat veren siyasal rejim, faşizm yaşarken insan haklarının, işkence görmeme hakkının, yaşamını sürdürebilme hakkının garanti edilmesi mümkün değil.

Alın Tuzla Köprüsü olayını. Dört genç adam 238 kurşun sıkılarak öldürülüyor polis tarafından. Arabada ya bir, ya iki tabanca bulunuyor. Bu bile belli değil. Öldürülen İsmail Hakkı Adalı'nın babası emekli bir polis memuru. Polisi iyi tanıyor, şu sözler ona ait:

"Bunlar terör örgütüyse bombaları silahları nerede? ...Terörist olan bizim evlatlarımız değildir, terörist, devlet maskesi altında terör yapan emniyet güçleridir. Kaçan bir arabaya bir anda 238 kurşun nasıl yağar? ...Olayda buldukları silah balistikte temiz çıkmıştır. Hiç ateş edilmediği anlaşılmıştır. Bunlara kurban lazımdı. Bunlar cellat mangalarıdır."

İnsan haklarının, demokratik hak ve özgürlüklerin yegâne garantisi, bu hakları mücadelesiyle kazanmış bir halkın örgütlü bekçiliği olacaktır. O vakte kadar yer yer iyileşmeler görünse de tekrar kötüleşme yolu tıkanamayacak, hakların tam olarak elde edilebilmesi mümkün olmayacaktır.

□

GÖRÜŞ'ün geçen sayısı toplatıldı. Savcılığın talebi üzerine, İstanbul Devlet Güvenlik Mahkemesi Gus Hall'un yazısında komünizm propogandası yapıldığı yolundaki iddiaya dayanarak toplatma kararını veriverdi. "Devletimize, Milletimize" hayırlı olsun!

□

Fiyatımız bundan böyle 2000 TL. Nedenlerini açıklamak gereksiz. Okurlarımız nasıl bir enflasyon içinde yaşandığını biliyor. SEKA grevinden sonra kağıdın karaborsaya düştüğünü de biz ilave edelim. Geçtiğimiz on ay içinde fiyatımızı sabit tutmamız büyük bir başarıydı. Ne yazık ki daha başarılı olamadık!

□

Bu sayımızla ikinci yılımızı dolduruyoruz. Belkemiği sağlam bir çok seslilik GÖRÜŞ'ün yayın ilkesi oldu. Sanırız bunda başarılı olduk. Üçüncü yılımızda da aynı çizgiyi sürdüreceğiz. ■

Görüş
AYLIK DERGİ

İllüstrasyonlar: Uğurcan Ataoğlu

▶ **Sahibi:** *Şükrü Çelikyapı* ▶ **Yayın Yönetmeni:** *Çağatay Anadol* ▶ **Yazı İşleri Müdürü:** *Erdal Şahin* ▶ **Yazışma:** *GÖRÜŞ Nuruosmaniye Cad. 5/2 Cağaloğlu-İstanbul* ▶ **Fiyatı:** *Yurt içi 2000.-TL Yurt dışı 3 DM.* ▶ **Yıllık Abone Ücreti (12 Sayı):** *Yurt içi 18.000.-TL. Yurt dışı 35 DM. Abone bedelleri Yayın-Dizgi Merkezi'nin Yapı ve Kredi Bankası Çemberlitaş Şubesi'ndeki 002846-4 numaralı hesabına yatırılmalıdır.* ▶ **Dizgi:** *Yayın-Dizgi Merkezi Tel: 527 03 40* ▶ **Ofset Hazırlık:** *SOS Ofset Tel: 511 25 36* ▶ **Baskı:** *Teknografik* ▶ **Genel Dağıtım:** *GAMEDA*

BAĞCIYI DÖVMEYE DEVAM, BEYLER!

SHP muhalefetinin niyeti üzüm yemek olsaydı, ANAP yönetimini uyarılmaktan beter etmeye davranmasına, o 16 milyon hayır oyu yeter de artardı bile.

Pişkinliğin böylesi dünyanın hiçbir yerinde görülmemiştir'' diyebilir miyiz? Diyemeyiz. Türkiye'de hep görülüyor!

En son örneğini yeni gördük. T.Özal ve ANAP'lılar 25 Eylül oylamasında ağır yenilgiye uğradılar. Hayır'lar Evet'lere neredeyse % 100 fark attı. Yenilenler, ''Kazanmış sayılırız,'' diye kıvırtarak oylama sonucunun üzerine oturdular.

Ne ki asıl olay o değil. Asıl olay, bu pişkinliğe ne muhalefet partilerinden, ne de günlük basının liberal -''sol'' karışımı kesiminden gereken tepkinin gösterilmemiş olması.

Vurdumduymazlığın da böylesi ''dünyanın hiç bir yerinde görülmemiştir'' diyemeyiz. Türkiye'de hep görülüyor!

Dünyanın hiçbir uygar ülkesinde, siyasetin saygınlığını koruduğu, yurttaşlık bilincinin de körelmediği hiçbir toplumda olmayacak, olamayacak şeyler bizde olabiliyor. 25 Eylül referandumu sanki hiç yapılmamış gibi, sanki resmi ve ciddi bir oylama değil de, sıradan bir kamuoyu araştırmasıymış gibi T.Özal ve taifesi bildiğini okuyor, kimsenin kılı kıpırdamıyor. Seçmen iradesinin hiçe sayılması karşısında yer yerinden oynayacağı yerde, olay seçmen iradesinin tecellisi sayılıyor; ya da, hadi o kadar olmasa bile, kaderin bir darbesiymiş gibi tevekkülle karşılanıyor.

Türkiye buraya getirilmiştir. Bu durum 12 Eylül rejiminin özünde ne denli süregittiğinin, en geniş yelpazesiyle siyaset camiasını müzmin zaaflarından yakalayıp şartlandırarak zihinlerde ve yüreklerde ne denli kalıcılaştığının en açık kanıtıdır. Bu rejim altında yaşanan ve maddî/manevî her açıdan onca pahalıya malolan yılların siyasî kadroların olayları algılayışını ve olaylara tepkisini ne yönde etkilediği bir kere daha görülüyor. Faşizm dışsal zorbalık olmanın yanı sıra bilinçlere çöreklenmiştir. Asıl vahim olan da budur.

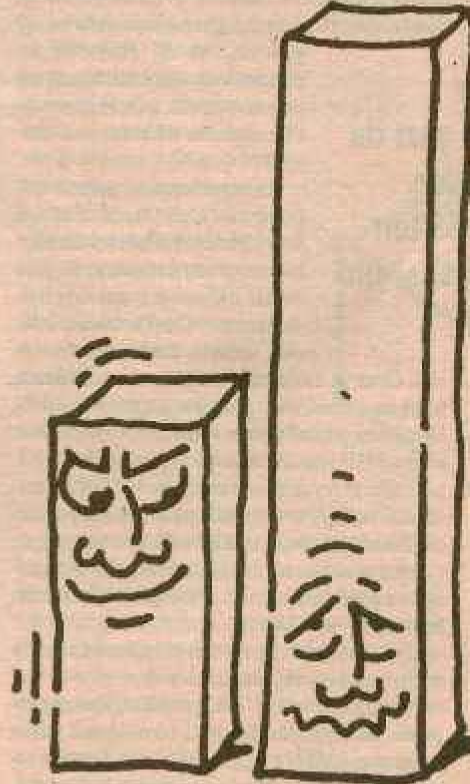
25 Eylülde ne oldu?

Seçmen sözünü söyledi: yıllardır tepesinde uygulanan soygun politikalarından artık burasına geldiğini, o uygulamaların yürütücülerini başında görmek istemediğini % 50 + 15 gibi ezici (evet, ezici!) bir çoğunlukla dünya âleme ilan etti. Oylama sonucunun bundan başka bir anlamı yok. Mesaj ortada ve iki yönlü: Özal'a, ''GİT!'' diyor; muhalefete de, ''GÖNDER!''. Bu mesajı Özal'ın hiç kaale almamasının şaşılacak, gocunulacak, ayıplanıp hayıflanılacak bir yanı yok. Meşrebinden, mezhebinden, şânındandır! Seçmenin muhalefete verdiği mesajı hayata geçirmek ya da en azından geçirmeyi düşünmek ise kendine muhalif diyen ve **muhalif olması gereken** herkesin boynunun borcuydu. Bunca yıldır fütursuz icraatıyla milletin iflâhını kesen ve oylamadan çıkan sonuçtan sonra da daha hâlâ başta kalmakta direnen ANAP yönetimine dünyayı dar etmenin tam zamanıydı. Bunun için, yani azınlığın iradesi karşısında **çoğunluğun** iradesinin geçerli kılınması için yapılabilecek kısa ve orta vadede çok şey vardı. Hiçbiri yapılmadı. Düşünülmedi bile. Sadece, günlük basının adı ''solcu''ya ve ''ilerici''ye çıkan kesiminde Özal, % 65 aleyhte oya rağmen başta kalmayı seçti diye müthiş ayıplandı, bu ayıp işin demokrasiyle bağdaşmazlığı üzerine sütunlar dolusu nakarat döktürüldü. Şimdiye kadar on bin kez söylenen sözler bir on bin birinci kez yeniden söylendi!

25 Eylül referandumunu bir güven oylamasına en sonda herkesten çok Özal ve ANAP'lılar dönüştürdüler. Milletin onlardan çektiği oportada olduğu için de, asıl, buna **zorlandılar.** Ne denli zorlandıkları, oylama öncesi kapıldıkları korkulu telâştan ve o telâşla sergiledikleri alaturka şaklabanlıklardan belliydi. Referandumlarda başarı ve başarısızlık kıstası % 50 + 1'dir. Evet'ler o oranı tuttursaydı söylenecekleri ve olacakları bir düşünün! Peki, % 50 + 15'in hakkı niçin aranmadı? Gitmem diyen Özal'ın gönderilmesi niçin düşünülmedi?

Özal'ın kendisi için gündeme getirdiği güven oylamasında başarı kıstasını zaten her bakımdan şaibeli 87 genel seçimindeki oy oranıyla eşleştirmek safsatanın ta kendisidir. Herkes bunu biliyordu. Özal ve takımı her zamanki gibi yine yazı da bizim, tura da bizim dediler. Gerçekten, % 35 % 65'ten büyük! Sürrealist bir durum! Ama herkes niçin o imtiyazı onlara tanıyor? Niçin safsatanın safsata olduğunu herkes bildiği halde safsatayı geçersiz kılma gereği havada kalıyor? Bu olgunun altında muhalif siyasi kadroların dünyaya ve kendilerine ''acayip **realist**'' bir bakış açısı yatıyor!

Bu son referandum olayı Türkiye'de seçmen iradesinin bir kıymeti harbiyesi olmadığını bir kere daha göstermiştir. Oylamadan çıkan mesajı Özal hiçe saydığı gibi, **muhalefet de hiçe saymıştır.** Hiçe saymıştır, çünkü % 35 Evet'den böylesine sonuç almayı beceren Özal karşısında % 65 Hayır'ın gerektirdiği sonucu alabilmek için muhalefetin -sağıyla, soluyla ve özellikle de soluyla- buna niyetli ve kararlı olması gerekiyor. Demirel'in oylama ertesinde hamamda şarkı söylercesine yüksekten atan çıkışlarında da, İnönü'nün yasak savma kabilinden Özal'ı istifaya davetlerinde de o niyetin ve kararlılığın nebzesi yoktu. Özal politikanın özüyle, somut içeriğiyle dilediği gibi, kendine gerektiği gibi oynarken, onlar kalıbıyla oyalanmak ve herkesi de oyalamak için daha oylamanın ertesi günü gözlerini gelecek yerel ve daha sonraki mevhum ''erken genel seçim''e diktiler. Oysa oylama ertesinin kritik momentini harca- ▶▶

yıp geçiştirenler bir daha hangi baharda ve nasıl bir erken seçimi bastırabilecekler? Enflasyonun azmasına bağlanan umutlar - muhalefetin asli görevinden yan çizmesinin açık kanıtı olmasının ötesinde- hüsrana uğramaya mahkûmdur. Erken genel seçim uzan enflasyon bağlamında bir seraptır. Olsa olsa Özal'ın ve ardındaki iç ve dış mihrakların işine gelecek koşullarda ve zamanda gündeme gelebilir. O zaman da işi yine bildiği gibi bitirmek Özal için işten bile olmayabilir. Bütün hesaplarını % 32'nin de altına inen azınlık oyu üzerine kuranlar öyle bir seçimi kendilerine has yöntemlerle -12 Eylül öncesi ve hemen sonrası tehdidi ve şantajıyla, seçim yasalarının, TRT'nin, devlet imkânlarının ve belediye harcamaların manipülasyonuyla, büyük şehirlerde örgütlü dinci militanların aktif gayreti ve uluslararası finans kapitalin derinden desteğiyle- niçin "kazanmasınlar"?

Gelecek yerel seçimlere ilişkin "yeni yöntem" ve yasa projeleri piyasaya sürüldü bile. % 32'nin altında oyla dahi T.Özal'a ve adamlarına kazandırılacak bir seçimi -ne yerel, ne genel- aynı oy oranıyla SHP'ye kazandırmazlar. Böyle bir şeyin bugün düşünü görenler politikanın P'sinden anlamayan biçareler olduklarını o zaman da kanıtlarlar. Kaldı ki seçim olgusu zaten politikanın **kendisi** değildir. Politika, seçimle **ne yapılabildiğinde** somutlanır. İşte geçen oylama. Özal % 35'le başta kalmayı beceriyor. Muhalifler % 65'le ne yapabildiler? % 35 oy Özal'ın başta kalması gibi doğrudan siyasi bir sonuç yaratmaya yetiyorsa, % 65 oy onu göndermeye niçin yetmesin? Yetmiyorsa yetmesini sağlamakla yükümlü olanların yan çizmesindendir. Öyle olunca da, % 65 yetmediği gibi, baştakiler **kendileri** basıp gitmeyi yeğ görmedikleri sürece, % 95 de yetmeyecek demektir. 25 Eylülde seçmenin muhalefete verdiği mesajın anlaşılmaması, ya da anlaşılmazdan gelinip kaale alınmaması seçmen iradesinin tecellisini baştakilerin keyfi takdirine bırakmanın ta kendisidir. Özal % 35 Evet karşısında basıp

Özal ve takımı her zamanki gibi yine yazı da tura da bizim dediler. Yüzde 35, yüzde 65'ten büyük oldu. Sürrealist bir durum!

gitseydi, % 65 Hayır'la mı gönderilmiş olacaktı, **kendi** mi gitmiş olacaktı? Özal gitmedi. O zaman % 65 Hayır ne oluyor?

Referandumun gerçek sonucunun hiçe sayılmasından Özal kadar muhalefet de suçludur ve sorumludur, % 100 farkla oylamayı kazandığı halde sonucu Özal'a teslim ederek, seçmen iradesinin tecellisini Özal'ın takdirine bırakarak o iradenin hakkını almaktan, politika yapmaktan âciz olduğunu gözler önüne sermiştir. Oylamadan sonra SHP içinde çıkan en son hırda kimi yöneticiler referandumdan "yenik" çıktıklarını ileri sürüp partinin hâline yazıklanıyorlardı. Zavallılar, **kazandıklarından** bihaberdiler. Çünkü muhalefeti meslek edinmenin alışkanlığı ve görev bilmenin sorumluluğuyla (!) **daha baştan yeniktiler:**

Evet, 35 tabii ki 65'ten büyük, çünkü % 65'in sahibi yok, dâvacısı yok.

"% 35'in iradesi" ise, gerçekte, mevcut rejimin, 12 Eylül'ün iradesi. 16 milyona yakın yurttaş o iradeye rağmen Hayır! demeyi seçerken, 8 milyon (bunların içinden birkaç milyon has ANAP'lıyı çıkarırsanız, daha da azı) "Özal'dan sonra ne olur?" korkusunu yenememiş, Özal'ı değil ama bugünün yalancı "istikrar"ını geleceğin bilinmezliğine, ya da o bilinmezlikte mündemiç ihtimallere "tercih" etmiştir. Olay budur. Hayır diyenlerin yarısından da küçük bir azınlıktan korkutma ve yıldırmayla, "Yokluk olur, anarşi olur, yine asker gelir" şantajı ve tehdidi altında onca zorlamayla koparılan bir "tercih", 16 milyonun gerçek **tercihi** hiçe sayılaraktan ve **onlar adına da** "milletin" tercihi diye millete dayatılmıştır. 83 emrivakisinden ve 87 emrivakisinden sonra bu üçüncü açık emrivaki. Bu yeni darbeyi geçersiz kılmanın gereğine bakılacak yerde ona da boyun eğip daha yıllar yılı sonuçlarına katlanmayı gerekçelendirmek için bin dereden su getirildi. Kendi suçlarını gözardı edenler ya da hatta, hiç görmeyenler, Özal'ın suçunu ve suçluluğunu temcit pilavı gibi dillerine dolamakla neye hizmet ediyorlardı? Demokrasiye mi, kendilerinin ne kadar demokrasi aşığı olduklarını ispata mı?

Bizdeki yiğitlerin yoğurt yeyişi de işte böyle!

ANAP'lıların oylamadan çıkan sonuca rağmen hiçbir şey olmamış gibi yollarına devam etmeyi bir "fizibilite", akla yakın olabilirlik saymakta gözettikleri başlıca olgu, % 35'in de çok altında olduğunu pekâlâ bildikleri Evet'lerin sayısı değil, doğrudan doğruya, % 35 dolayında Evet'in yollarına devama **yeteceği** doğrultusunda oylamanın çok öncesinden beri genel siyasi kamuoyunda yaratılan ve hemen herkese kolaylıkla dayatılan koşullandırmaydı. Siyasi kamuoyu -sağcı, solcu muhalefet partileriyle, boyalı/boyasız basınıyla, adamdan mı ayıdan mı yana oldukları hiç bir zaman bilinmez "politika uzmanları"yla- iş bitiricilerin başımızdan gitmeleri için **Evet oyunun mutlaka % 35'in altına düşmesi gerektiğini** mutabelledi. Bütün gayretler Evet'leri o oranın altına çekmeye yöneldi, yöneltildi. Böylece iş bitiriciler takımına, sözgelimi yarış kulvarında, % 50+15'lik bir avantaj bahşedilmiş oldu. Bunun ne demeye geldiği ortada: "% 35'in altı" beklentisinin % 50+1 kuralının yerini alması, T.Özal'ın bu oylamayla gönderilmesi şıkkının **daha baştan** gündem dışı kılınmasıydı. Onun da altında yatan, o şıkkın ola ki gerçekleşmesi halinde ülkede "neler, neler" olabileceği endişesi ve korkusuydu.

Özellikle SHP yöneticileri ve basının çok bilmiş "muhalif" kalem erbabı o şıkkı gündem dışı tutmak için ellerinden geleni geri komadılar. SHP genel başkanının "Özal gider, İnönü gelir" sözünün ağızdan kaçmış bir "gaf" olarak yorumlanması ve bunun SHP'lilerce de bir "taktik hatası" diye kabullenilip "düzeltilmeye" çalışılması, sosyal demokrat muhalefetin iktidarı hedefleyen bir muhalefet görüntüsü sergilemekten ne denli çekindiğinin yeni bir işaretiydi." Milleti korkutmayalım. Özal'a ve ANAP'a hepten Hayır demek için değil, onları uyarmak için Hayır demeye çağıralım taktiğinin (!) -ilk hangi akıl evvelin karihasından doğduysa- kendine dahi güveni olmayan bir muhalefete milletin güvensizliğini pekiştirmekten başka bir sonuç vermeyeceği önceden belliydi. Evet oyunun % 35'e kadar çıkmasında bunun hiç mi katkısı olmamıştır?

Bir muhalefet partisi düşünün ki, iktidara talip olmaktan öcüye çatmış gibi korkuyor ve kaçıyor, milleti, ensesinde boza pişirenleri başından defetmek yerine "uyarmak"la yetinmeye çağırıyor! Ya da milletten açıkça istemeye cesaret edemediği siyasi desteği, milleti kandırarak el altından sağlamaya kalkışıyor! Buna rağmen 16 milyon yurttaş Özal'a ve ANAP yönetimine Hayır demeyi seçmişse, onları uyarmakta bir hayır gördüğünden değil, onlardan kesinkes illallah dediğindendir. SHP muhalefetinin niyeti üzüm yemek olsaydı ANAP yönetimini uyarılmaktan beter etmeye en azından davranmasına o 16 milyon Hayır oyu yeter de artardı bile. Öyle bir niyeti hiç olmadığı için, onca milyon insanlı Özal'dan ve ANAP'tan kurtulana kadar hayat pahalılığı ve işsizlik cenderesinde daha da öğütülmeye katlanmasını ve buna katlana katlana, ne zaman ve nasıl yapılacağı meçhul ve meşkuk bir "erken seçim"'i beklemesini istemektedir!

Özal giderse yerine kim gelecek olursa olsun neler olacağından korkmadığını gösteren, asıl, o 16 milyon yurttaş oldu. "Özal gider, muhalefet iktidar olur" demenin milleti korkutarak büsbütün ANAP'a yönlendireceği safsatası, sözümona ince taktikçilerin **kendilerinin** muhalefeti iktidar yolunda görmekten ya da ANAP iktidarına yol görünmesinden duydukları onulmaz korkunun ifadesiydi. 35'in 65'ten büyük olması bundan. En ufak bir demokratik kıpırdanışta rejimin dişlerini göstereceği korkusu Özal'a ve Özal'cı pişkinliğe tahammülün itiraz kabul etmez gerekçesi sayılıyor.

Türkiye'de demokrasinin, özgürlüğün koşulları yaratılacak mı, yaratılmayacak mı? Kim yaratacak? Nasıl yaratılacak? Bunun iş bitiricileri "yola getirmek"le sağlanabileceğini düşünenler iş bitiriciliğin hergün biraz daha sıradanlaşmasına hizmet ediyorlar sadece. Türkiye halkının demokrasiye ve özgürlüğe lâyıkiyetini rejimin iradesine teslimiyette kendilerinin gösterdikleri yatkınlıkla ölçüyorlar. Bu durumda ANAP'a sözde muhalefet, rejimle uzlaşma zemininde, ANAP'lılığı ve ANAP'çılığı sürekli gündemde tutuyor. Muhalefet kendi gözünde kendini rejimin doğal bir uzantısı olmaya indirgiyor,bu da rejimin somut bir biçimlenişinden başka bir şey olmayan ANAP yönetiminin evlere şenlik meşrûiyeti karşısında muhalefeti aciz ve eli kolu bağlı bırakıyor. Öyle yapmakla da, kopardığı onca afaki gürültü patırtı, şamata arasında yılgınlığın ve umutsuzluğun, batıl karamsarlığın zehirini yığınlara da aşılayarak doğrudan depolitizasyona hizmet ediyor. Ülkenin ve toplumun bugün karşı karşıya olduğu en önemli, hayati sorun budur.

Özal'ın ve Özalcılığın alternatifi, her şeyden önce, onlardan kurtulmaktır. Ama **bir an önce** kurtulmaktır, "zamanı gelince" değil. Sözünü ettiğim hayati sorun çözüm yoluna girmedikçe Özal'dan da, Özal'cılıktan da "kurtulma"nın zamanı daha çok beklenir. 25 Eylül oylamasının sonucu bağlamında bir kere daha görülüyor ki, bir an önce anlayışı ile zamanı gelince anlayışı arasında çok kapsamlı, çok yönlü, hem de çok anlamlı bir ayrım var. O ayrımı kavramak -dün de belliydi, bugün daha açığa çıkıyor, yarın bütün bütün vuzuha kavuşacak- Türkiye'de muhalif siyasi kadroların dünyaya ve kendilerine bakışının ayracıdır. ■

Tevfik Çavdar

ADİOS GENERALES-ADİOS CARNAVALES ya da karanlığın seçeneği aydınlıktır

Son halkoylaması sonuçları bir tek gerçeği apaçık biçimde ortaya koymuştur: 12 Eylül düzenine hayır.

statistikte iki tip hata kavramı vardır. Teknik ayrıntılarına girmeden bu iki tip hatayı şöyle tanımlayabiliriz: Gerçekte yanlış olan bir şeyi doğru kabul etmek, doğru olan bir şeyi de yanlış olarak nitelemek. Eylül ayının sonunda yapılan halkoylaması sonucunda kavramlar alabildiğine karıştırıldı, yanlışlar doğru imiş gibi yüceltildi. Oysa Şili'de, ekim başındaki halkoylamasında da benzer sonuca ulaşıldığında iktidardaki eli kanlı generaller bile doğruyu kabul etmek zorunda kaldılar. Şili halkının oyları ile yükselttiği "Adios generales, Adios carnavales" sözcüklerine (Bunları, **"Gülegüle generaller eğlence bitti"** şeklinde çevirebiliriz) boyun eğdiler; en azından boyun eğmek zorunda kaldıklarını açıklamak zorunda kaldılar. Ülkemizde iktidarın yanlışları doğru gibi sergilenmesine bir süredir alıştık; fakat bu yaklaşıma muhalefetin fazla ses çıkarmaması, bir ölçüde olayı kendilerine yontarak, bizim partinin oyları bir hesaba göre artmış görünmektedir şeklindeki avunmalarına ne diyelim... Son halkoylaması sonuçları bir tek gerçeği apaçık biçimde ortaya koymuştur: 12 Eylül düzenine hayır. Sayın Başbakanın televizyon, radyo ve gazetelerle sık sık gündeme getirdiği 12 Eylül öncesine döneriz, anarşi gelir tehditlerine halkımız % 65 gibi büyük bir çoğunlukla kanmamıştır. Bugün muhalefetteki siyasi partilerimizden daha yiğitçe tavrını ortaya koymuştur.

Şimdi sağduyulu bir durum muhakemesi yapmanın gereği daha bir öne çıkmaktadır. Ne olacak? sorusunu yanıtlamanın zamanı gelmiştir. Halkımızın gelecekte bugünküne oranla çok zor ve dayanılmaz koşullarla karşı karşıya kalabileceğini bugünden görmemiz gerekiyor. Pinochet, halkoylaması sonuçlarının resmen açıklanmasının ertesi günü, general elbisesini giyerek yaptığı televizyon konuşmasında, 1990 yılına kadar iktidardan gitmek niyetinde olmadığını, bunun kendisine verilmiş bir anayasal hak(?) olduğunu söyledi. Özal da halkoylamasının ilk sonuçları alınmağa başladığında % 35'lik oy oranını tatmin edici bulduğunu ve çekilmeyeceğini ilan etti. Bu kendilerinin bileceği bir şey, ama ülkedeki işçi, köylü, küçük üretici, memur, işsiz... kısacası emekçi kesimlerin bu gidişe dur demenin yöntemlerini düşünmeleri de ezilenlerin bileceği bir şey.

Eski Roma'dan günümüze gelen bir söz vardır "quo vadis: nereye". Bugünlerde bizlerin aynı soruyu Özal'a yöneltmemiz, "Nereye Özal, nereye" diye sormamızda yarar vardır. Ne var ki % 35'i zafer ilan eden Özal'ın bu sorumuzu, kafalarımızı karıştırmadan, hedefi şaşırtmadan yanıtlamasını bekleyemeyiz. Dolayısıyla bu soruyu bizim, gerçekçi kestirimlerle yanıtlamamız gerekir. Biraz önce sağduyulu bir durum muhakemesinin zorunluluğuna değindiğimizde geleceğe yönelik kestirimlerin kaçınılmazlığını da anımsatmak istemiştik.

Geleceğe yönelik kestirimler açısından en büyük dayanağımız Özal iktidarının bugüne kadar yaptıkları ve yapmamağa özen gösterdikleridir. Öncelikle bugünkü iktidarın nelere, hangi kesimlere dayandığını bir kez daha hatırlayalım. Kuşkusuz bu iktidar öncelikle sağ ideolojinin egemen durumundan cesaretlenmekte ve bu egemenliği sürdürecek, kendi isteklerini meşrulaştıracak bir konumda tutulmasına yardım edecek her türlü tedbiri almağa devam edecektir. Bunların başında sağ düşünce içerisindeki bölünmelerin ortadan kaldırılması gelmektedir. ANAP açısından sol siyasal oluşumlardan daha çok sağ siyasal oluşumlar, özellikle DYP önemlidir. DYP'nin geriletilmesi sağ ideolojik alanda ANAP'ın payını artıracak, iktidarının ideolojik anlamdaki kitle tabanını genişletecektir.

ANAP iktidarı, devamlı bir biçimde harekete geçirmeğe çalıştığı, sağ ideolojik tabanının yanı sıra şu üç noktaya dayanmaktadır:

▶Yerli sanayi ve ticaret sermayesi özellikle yerli tekeller,

▶Uluslararası sermaye ve onun desteklediği finans kurumları,

▶Silahlı güç.

Bunların yanı sıra iktidar 12 Eylül düzeninin getirdiği yasalara ve onların uzantısı olan kurumlara dayanarak zor kullanım olanaklarını ustaca değerlendirmektedir. Bir anlamda "devlet terörü"nün gündeme getirildiğini söyleyebiliriz.

ANAP bugünkü iktidarını sürdürebilmek için ne yapacaktır? Burada iki ana çizgi akla gelmektedir. Bunlardan birincisi kitle tabanını pekiştirebilmek için toplumdaki lumpenleşme eğilimlerini arkalayacak, hatta bugün içine girdiğimiz lumpenleştirme sürecini daha da hızlandıracaktır. Basın, TV bu konuda bilinçli olarak iktidarın yardımcısıdır. İkinci yol ise kendi sağ kitle tabanına ortak olan DYP'nin güçsüzleştirilmesidir. Bu noktada seçim yasalarıyla oynanacağı açıktır. Kuşkusuz bunun bir sınırı vardır. % 36'nın bile iktidar olmak açısından yeterli sayılmadığı kamuoyunda yeni seçim yasası oyunlarıyla bu oranı daha aşağılara çekmek kolay olmayacaktır. Bu bakımdan Türkiye politikasının geniş tabanlı bir sağ ile merkez sol'un varolacağı ikili parti sistemine indirgenmesi Özal açısından kaçınılmaz bir tutum olarak gözükmektedir.

Özal'ın ekonomik, toplumsal kurumlar yönünden neler yapabileceği bellidir. Geçmişi ve fiilen iktidarda bulunduğu sekiz yıl geleceğin göstergesidir. Gelir dağılımının alabildiğine bozulması, birikimin belli ellerde toplanması ve bir bölümünün yurt dışına aktarılması politikasına devam edilecektir. Enflasyon sürecek, işsizlik büyüyecektir. Bunları söylerken yanıldığımızı sanmıyoruz. Bütün bunlar olurken Özal elindeki zor kullanma olanaklarını geliştirmekten, daha da etkinleştirmekten çekinmeyecektir. Ne var ki siyasal iktidarın imkanları kullanılırken, bu iktidarın kararlarını toplumdaki geniş yığınlara onaylatmak da ihmal edilmemesi gereken bir noktadır. Bunun içindir ki Özal'ın din'e ve ideoloji'ye bakış açısı önem kazanmaktadır. Eğitimde günden güne etkinleştirilen "Türk-İslam sentezi" yaklaşımının amacı budur. Küçük bir azınlığın değer yargıları, kültürel beğenileri Özal ve yandaşları açısından üzerinde durulmağa değmeyen bir konudur. Bu nedenle TV'nin hatta Özal ailesinin bir yüzü daha uygar görünüme bürünmüştür. Siyasal iktidar için toplumdaki çoğunluk önemlidir. Bunun için de yerine göre tarikatlardan, yerine göre İbrahim Tatlıses ya da Küçük Emrah'tan medet umulacaktır. Bir azınlık Joan Baez'i dinleyebilir. Bırakalım dinlesinler denecektir, fakat asıl olan Tatlıses'tir yani her kalıba girebilen

peltelesmiş arabesktir...

Türkiye'yi, ekonomisiyle, kültürü ile bağımlılaştıran bu gidişe dur diyecek siyasal kadroların, partilerin her şeyden önce demokrasi savaşımının bilincine ermeleri gerekir. Demokrasi savaşımı ülkeyi uluslararası sermayenin acımasız sultasından kurtarmanın, kendi kaderine hakim kılmanın ön koşuludur. Özgürlük sözcüğünün noksansız yaşama geçirilmesi bir çok şeyin başlangıç noktasıdır. Sol düşüncenin bunun için bir demokrasi birliğini, düzlemini oluşturması gerekir. Solun birliği bu anlamda düşünülmelidir. Ekonomik, sosyal ve kültürel programlar açısından solda farklı yaklaşımlar olabilir, fakat demokrasi yönünden hiçbir farklılığın söz konusu olmaması zamanı gelmiştir, ve de geçmektedir. Kimin ne kadar solcu olduğunun değil kimin ne kadar demokrat olduğunun önemi vardır bugün.

Demokrasi savaşımı ülkeyi uluslararası sermayenin acımasız sultasından kurtarmanın, kendi kaderine hakim kılmanın ön koşuludur.

Partiler arasında demokrasi birliğini nasıl kurabileceğimizi düşünelim, hatta tartışalım, ama yaşama geçirmekte geç kalmayalım. Demokrasi birliği iki referandumda da kuruldu. Birinde % 51 ile, birinde % 65 ile zafere ulaştı. Halkın oylarıyla sağladığı bu kaçınılmaz birliğin partiler farkına varamadı. Sonuçta da demokratlar değil demokrasiyi içine sindiremeyenler bayram yaptı. Halk oylamasından çıkarılacak birinci sonuç yığınların 12 Eylül kara düzenine ve uzantılarına hayır demesiyse ikinci sonuç da demokrasi birliğini ve bu birliğin % 65'lik düzlemini gözler önüne sermesiydi. Bugün ülkemizde büyük bir çoğunluk şu dört özgürlüğün bir düş olmaktan çıkarılmasını, bir daha kaybedilmemek üzere yaşama geçirilmesini istemektedir:

i- Söz ve düşün özgürlüğü. Kuşkusuz bu özgürlüklerin siyasal örgütlenme özgürlüğü ile bütünleşmesi gerekmektedir. Oysa bu özgürlüklerin önüne çeşitli engeller çıkarılmış bulunmaktadır. Anayasamızda bu özgürlüklerin insanın temel hakkı olduğu belirtilmesine karşın bir dizi engelleyici hüküm de yer almaktadır.

ii- Kişinin yoksulluktan kurtulma, muhtaç durumda kalmama özgürlüğü. Çağımızda kişinin gereksinimlerine (en temel, en doğal gereksinimlerine) bağlı kalması, onun diğer özgürlüklerini de kullanmaması demektir. İşsiz bir kişinin söz, düşünme, siyasal örgütlenme özgürlüğünü ne oranda bağımsız bir biçimde kullanabileceğini biliyoruz. İşsizlik, toplumsal güvenlikten yoksun kalma, yaşlılık, hastalık vb. gibi hallerde bakımdan yoksun kalma, yığınların elini kolunu bağlayan nedenlerin başında gelmektedir. Çağdaş bir toplumda yoksulluktan uzak kalma özgürlüğünün varolmaması düşünülemez. Bu özgürlük insan haysiyetinin de temel koşuludur.

iii- Korkudan kurtulma özgürlüğü. 12 Mart ve 12 Eylül kara düzenleri bu özgürlüğün önemini daha bir öne çıkartmıştır. Konuşmakdan, tutumundan, eyleminden ötürü tehdit edilmemek, yarınlarından endişe etmemek günümüz en ileri kapitalist toplumlarında bile varlığı tartışmalı olan bir özgürlüktür. Örneğin, ABD'de sıradan vatandaş yürürken, alışveriş yaparken, işinde ve nihayet evinde bu özgürlüğünü kullanamaz. Dizi filmlerde kerelerce gördüğünüz gibi kapılar üç dört ayrı kilitle kilitlenir, zincirlenir... Gene de sokaktan sık sık geçen polisin asap bozucu sirenleri insanı korkuya, dehşete sarar. Onlarca kanalı olan televizyonlarda en az istasyonların yarısında saçmalıklarla dolu dehşet filmlerine rastlamak mümkündür. Korku bu ülkede devlet terörünün bir türü haline getirilmiştir. Özal ve ondan önce de 12 Eylül düzeninin yetkilileri korku ve dehşeti alabildiğine kullanmışlardır. Son halkoylamasının propagandalarında bu tema bir tehdit gibi öne sürülmüştür. İlerde de korkunun geniş ölçüde bir sindirme yöntemi olarak kullanılacağına ilişkin belirtiler vardır. Başta aydınlarımız olmak üzere bu tehlikeyi görmede ve anlatmada sınır tanımamamız gerekir.

iv- Vicdan özgürlüğü... İnanç özgürlüğü sadece ibadet açısından bu iktidarca değerlendirilmektedir. İbadet inancın bir çeşit dışa vurum biçimidir, oysa insanın din, ahlâk, töre olarak çeşitli inançları vardır. Bunları özgürce koruması, tartışması, anlatması gerekir. İşte inanç özgürlüğünün gerçek anlamı da budur. ANAP iktidarı bu özgürlüğü bir sömürü aracı olarak kullanmak için her türlü tedbiri alabilmektedir.

Sonunda inanç özgürlüğü bir ideolojik baskı aracına, hatta devlet terörünün bir uzantısı biçimine dönüşmektedir. Ramazan ayında oruç tutmayanlar üzerindeki açık, kapalı baskılar öldürme eylemine kadar varabilmiştir. Giyimde, özellikle kadınlarımızın giyiminde bir inanç konusu olan kapalılık baskı şekline dönüşmüştür. Türban, başörtüsü doğrultusunda üniversitelerimizdeki mücadele, inanç özgürlüğünün sağlanmasından daha çok yakın gelecekte bir grup insanın inancının baskı aracı haline dönüşme eğilimindedir...

Bu düzeni ne yazık ki Fikret 1910'lu yıllarda sergilemiş:

"Bir obur sofra, ye babam ye
Aşağlığın aşağlığı bir debdebe
......
Alınlar yerde, yürekler kuru.
Kafalarsa tın tın öter."

Demokrasi birliğinin bugün halkoyuyla ağaran ufkunda güneşin doğmasıyla bütün bunlara dur denecek. Unutmayalım ki karanlığın seçeneği alaca karanlık değil, aydınlıktır. Ancak o zaman

"İnsan gibi yaşamak var çok şükür,
İnsan gibi yaşamak..." diye yeri göğü inleteceğiz.

Solcular, demokratlar, "Merhaba, mutlu halkımın gül bahçesi, merhaba" diyebilmek için birliğimizi kuralım. Yol budur... Yordam budur. ■

Yalçın Yusufoğlu

141-142: Referanduma hayır

141-142. maddeler üzerine bir referandumda komünistlere de eşit söz hakkı verilsin demek, referandum oyununu kabul etmek demektir.

Gerek bir kısım ANAP yetkilisinin, gerekse Evren'in sözlerinden anlaşılıyor ki, işbaşındaki rejim 141 ve 142. maddelerin kalıp kalmamasını, Türkiye'de komünizmin üzerindeki yasağın devam edip etmemesini referanduma götürme niyetinde.

Demokratik hak ve özgürlüklerin, en temel insan haklarından olan düşünce ve örgütlenme özgürlüğünün referandum konusu yapılması ancak ve ancak demokrasi karşıtlarının işidir. Bu nedenle, her şeyden önce, demokrasi kavramı açısından, demokratik hukuk açısından böyle bir referandumun yapılmasına kesinlikle karşı çıkmak gerekir.

Ayrıca, bugünkü güçler dengesi içinde, ülkedeki politizasyonun mevcut düzeyinde böyle bir referandumdan "red" sonucu çıkacağı açıktır. Şayet ANAP bu yasağı kaldırmak istiyorsa Meclis'e getirdiği ceza yasası tadilinde 325 ve 326 olarak gösterdiği maddeleri -tıpkı 140. madde gibi- tasarıdan çıkarır, ayrıca "komünist" adıyla parti kurulmasını yasaklayan anayasa maddesini değiştirir (SHP'lilerle birlikte bu değişikliği dörtte üçü bile aşan bir çoğunlukla yapabilir). ANAP ve Evren'in konuyu referanduma getirmeleri, referandumdan bu yasakların sürmesi doğrultusunda onay almak ve Avrupa'ya dönüp, "görüyorsunuz, bizim seçmen bu konuda duyarlı, yüzde şu kadar kişi bu yasakların devamından yana" demek içindir.

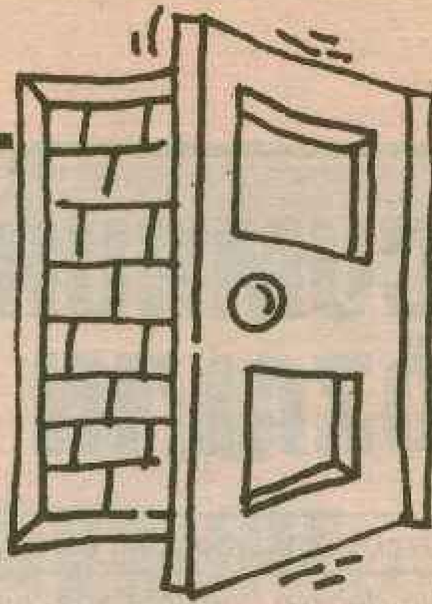
Dahası da, böyle bir referanduma dayanarak "halkın tercihi bu yönde" sözleriyle bu maddeleri ve onların getirdikleri yasakları daha yıllar yılı başımıza tebelleş etme amacı güdülmektedir.

Olayın Özalvari yöntemler açısından diğer bir yönü de, ülkede referandum vesilesiyle bir anti-komünist kampanya yürütebilme, DYP ile anti-komünizm yarışına çıkabilme, bu sayede SHP'nin bu yasaklara karşı olmasını onun aleyhine anti-komünist bir propaganda olarak kullanma gibi niyetlerdedir.

Olaya neresinden bakılırsa bakılsın, adı geçen ceza maddeleri konusunda referanduma gidilmesi demokrasiye ve özgürlüklere karşı bir komplo niteliğindedir. Bu oyuna gelmek, hem sol için, hem de demokrasi mücadelesi için vahim bir yanılgı olur. "Şayet bu konuda referandum yapılacaksa, referandum kampanyasında komünistlere de eşit söz hakkı verilmelidir" gibilerinden bir yaklaşım öyle bir vahim hatanın ta kendisi olur. Söz konusu referandumda komünistlere de eşit söz hakkı verilsin demek, demokrasinin bu hayati konusunu rejimle pazarlık konusu yapmak, referandum oyununu kabul etmek demektir. Komünistlere eşit söz hakkı verilmeyeceği bir yana, "eşit söz hakkı" önerisini getirmek dahi o referandumu meşru kabul etmek anlamına gelir. Konu "öyle de olsa olur, böyle de olsa olur" gibilerinden bir tereddüde veya birtakım kısa vadeli değerlendirmelere, politik illüzyonlara mahal vermeyecek kadar ciddidir ve ilkeseldir. ■

Çağatay Anadol

325-326

Ekmek için siyasi mücadele gerektiğini, 141. ve 142.'nin siyaset etmeye engel getirdiğini emekçilere anlatmak gerekiyor. Soyut değil, somutta. Siyasi bir örgütlenmeyle.

Sayın Kenan Evren Federal Almanya gezisine başlarken ceza kanununun ünlü maddeleriyle yasal olarak kurulması yasaklanan komünist partisinin "zamanı gelince kurulacak" olduğunu ve "buna halkın karar vereceğini" öğrendik. Federal Almanya'nın Weizsaecker gibi temel hak ve özgürlükler konusunda duyarlı cumhurbaşkanını ziyarete giderken böyle bir açıklama yapmanın saiklerini çok iyi anlıyoruz. Bununla birlikte 141. ve 142. maddelerin kalkması veya değişmesi konusunun Türkiye gündemine girmiş olduğunu bu demeç bir kez daha göstermektedir. Bilindiği gibi Ceza Kanunu'nun tamamı bir komisyon tarafından yeniden hazırlanmıştır ve adalet bakanının açıklamasına göre en geç Kasım ortalarında meclis önüne gelecektir. Tasarı 141. ve 142. maddeleri bir anlamda kaldırmakta, numaralarını değiştirerek bunları 325. ve 326. maddeler olarak tesbit etmektedir. İçeriğine gelince iki değişiklik söz konusudur. Bunlardan birincisi, "**tevessül**" yerine "teşebbüs" koyan bir kelime değişikliği, diğeri ise ceza miktarlarının yarı yarıya indirilmesi. Bu bir anlamda kısmi ve örtülü bir siyasi "af" tasarısı. Hukukçular tevessülün, teşebbüsle değiştirilmesinin komünist partilerinin kurulmasına cevaz vermediği, var olanların yargılanma sonuçlarını ceza miktarı dışında değiştirmediği kanısında.

Tasarının yasalaşması halinde olumsuz sonuçlar doğuracağı çok açık. İlk olarak bu yasa değişikliği 141. ve 142. maddelerin kaldırılma olasılığını belirsiz bir süre geriye atacaktır. Ve nihayet 15 yıllık cezaları vermekte tereddüt edebilen, "suç"un oluşmuş olup olmadığı konusunda bu yüzden biraz daha titiz davranan yargıçların daha kolay ceza dağıtmalarına neden olacaktır.

Ama bu burjuvazinin tam da istediği şeydir.

▶12 Eylül'ün yarattığı fikir "suçlusu" birikimi, örtülü bir kısmı "af"la tasfiye edilecektir. Avrupa'nın bu konuda gösterdiği titizlik yatıştırılmış olacaktır.

▶Fikir ve örgütlenme özgürlüğü önündeki engeller sürecektir.

ANAP yöneticilerinin "halk oylamasından" bahsetmesi ve son olarak Kenan Evren'in bu maddelerin belirsiz bir gelecekte kalkabileceğine dair telmihte bulunması umutlanmayı gerektirmiyor mu?

Bana göre gerektirmiyor.

141. ve 142. maddelerin kaldırılmasının üç dinamiğinden söz edilebilir. Avrupa dinamiği, halk dinamiği, burjuva dinamiği.

Avrupa dinamiğinden başlayalım. Bilindiği gibi 12 Eylül darbesinden bu yana Avrupa'nın ülkemizdeki faşist rejim üzerinde belli bir baskısı olmuştur. Ancak bu baskı daha çok "sivil" kurumlardan, sendikalardan, insan hakları kuruluşlarından gelmiştir. İktidarlardaki burjuva hükümetleri bu baskıları üzerlerinde hissetmişler ama baskıları Türkiye'nin yetkililerine yumuşatarak aktarmışlardır. Böylesi de doğaldır. Çünkü bu hükümetler esas olarak kendi burjuvazilerinin Türkiye ile ilgili ekonomik ve askeri çıkarlarını gözetmek durumundadır. Bu çıkarlarla Türkiye'deki insan haklarını, fikir ve örgütlenme özgürlüğünü karşı karşıya getiremezler, getirmediler. Onlar için Türkiye'de "Doğu için geçerli" bir demokrasi yeterlidir. Türkiye'de 141. maddenin bulunması ile Gökova'daki nükleer santralı kimin yapacağını karşı karşıya neden getirsinler? TC ordusunun Orta Doğu'da kendileri için yarattığı istikrar olgusunu niye gözardı etsinler? Nitekim etmediler. Türkiye üzerine müeyyideleri olan bir baskı uygulamadılar. Bundan sonra da uygulamayacaklar.

Halk dinamiğini geriye atıp burjuva dinamiğine geliyorum. Tabii "dinamik" kelimesinin burjuvaziye "öküz sırtında duran semer" kadar yakıştığını bilerek. Egemenliği altındaki halka ortalama 1000 dolarlık bir ulusal gelir sağlayabilen (ortalama kelimesine dikkat; çünkü bazı kesimlerin yıllık geliri 100-150 dolar civarında) sekiz yıl önce 24 Ocak'la başlattığı acı ilaç içirmeyi hâlâ sürdüren bir burjuvazi, dünyaya geç gelen ve geç gelmesinin tüm zayıflığını yaşayan bir burjuvazi. Fikir ve örgütlenme özgürlüğünün kendi egemenliğine karşı uzun dönemde nasıl bir tehdit oluşturduğunu 70 yıldır çok iyi bilen bir burjuvazi. Üstelik kendi içinde katmanları olan, bu katmanların siyasal düzeydeki yansımalarını siyasal iktidarın oluşmasında dikkat etmek zorunda olan bir burjuvazi. DYP sözcüsü (hani şu demokrasi güçleri içine az daha giren DYP'nin) Gökberk Ergenekon'un komünist partisi kurulması sorunundaki tavrı bunun çok iyi bir göstergesi. ANAP'ın mukaddesatçı-milliyetçi kanadına oynuyor bu politikayla. Demirel'in hedefi MC'yi (gençler için yazıyorum Milliyetçi Cepheyi) bu sefer hükümet düzeyinde değil parti içinde, DYP içinde kurma manevrasının politikası. "Dört eğilimin partisi" olmayı Özal'ın elinden almaktır istenen.

Demek ki bu "dinamik"ten bir şey beklemek zor. Egemen sınıflar içinde 141-142 konusunda çok geniş bir konsensus yaratmak müşkül. Devletin ve onun bir takım kurumlarının bu konudaki hassasiyetini, konuyu devletin bütünlüğü, otoritesi ve hatta namusu gibi algıladıklarını gözönüne alınca müşkül sözcüğünün üzerine bir daha basma ihtiyacını hissediyorum. Ancak bir ihtimal olarak AET'ye girmeye can atan burjuvazinin bu maddelerin kaldırılmasını verilebilir bir ödün olarak görmesi ama bunu dengelemek için de başka önlemler alması, sürekli bir kuşatma ve tertip politikası izlemesi de beklenebilir. Bu da halk ve demokrasi güçlerinin dinamiklerinden başka dinamiklerle meselenin "çözülmesinin" maliyeti olarak ortaya çıkar.

Ama verilen demeçlerden anlaşılıyor ki niyet bu değildir. 141. ve 142. maddelerin kaldırılmasını referanduma götürmek, reddedilmesini sağlamak ve Avrupa'ya "Ne yapalım halk istemedi" diyerek işin içinden sıyrılmaktır.

Geliyoruz halk dinamiğine. Burada yine dinamik sözcüğünü tırnağa almak gerek. Ama böyle yapmıyorum. Bu dinamiğin bugün olmaması olma potansiyelini inkâr etmiyor. Yurdumuzun sol güçlerinin halk içindeki köklerinin her zaman zayıf olduğunu da biliyorum. Ama bugün 1980 öncesinden daha zayıf olduğunun da farkındayım.

141. ve 142. maddeleri bu dinamikle kaldırabilir miyiz?

Emekçi güçleri seferber etmeden bunu başarabilir miyiz?

Ama kitleler kendi somut yaşamlarından hareket ederler. 141. maddenin, 142. maddenin ekmek mücadelesi ile ilintisini kaç emekçi biliyor?

Avrupa'nın burjuva hükümetleri için Türkiye'de "Doğu için geçerli" bir demokrasi yeterlidir. Onlar 141. maddeyle kendi ekonomik askeri çıkarlarını karşı karşıya niye getirsinler?

Ekmek için siyasi mücadele gerektiğini, 141. ve 142. maddelerin siyaset etmeye engel getirdiğini anlatmak gerekiyor. Soyut değil, somutta. Siyasi bir örgütlenmeyle, il ve ilçe teşkilatlarını kurarak, toplantılarla, mitinglerle, el ilanlarıyla adım adım ekmek mücadelesinin siyasi mücadelenin ta kendisi olduğunu göstererek, sendikaları etkileyerek, harekete geçirerek, kitlelere, olduğu kadarı bile ellerinden alınan kendine güven duygusunu vererek. Solun toparlandığını, bir alternatif oluşturduğunu göstererek, inandırarak....

Halk dinamiği örgütle yaratılır. Dinamik örgütün önünü açar. Demokrasi mücadelesi ete kemiğe bürünür, sol, yalnızca anma günleri düzenleme kaderinden kurtulur.

O zaman 141. ve 142. maddeleri kaldıracak dinamik doğacaktır.

O zamana kadar sanırım ve korkarım ki, 325. ve 326. maddelerle boğuşacağız. ■

CUMHURBAŞKANLIĞI, ÖZAL'IN GÜL GİBİ HAKKI...

Özal, cumhurbaşkanı olursa, ülkeyi "baba"ların sardığı bir dönemde, hiç değilse "devlet baba"nın kimliği açıkça görülecek.

Türkiye'de son ayların belirleyici siyasal olayı hiç kuşkusuz halkoylaması kriziydi. Oylanan konu hem anayasanın 127. maddesi değişikliği hem de ilk yapılacak yerel seçimlerin kasım ayında yapılması idi. Aslına bakılırsa yerel seçimleri öne -ya da arkaya- alma girişimine epey önce kalkışılmıştı. İktidar "seçim", yani "katılma" ile "ekonominin gerekleri"nin, yani "zamlar"ın bağdaşmadığına inandığı, hatta bunu açıkça söylediği için, girişiminin amacı açık seçik belliydi: Yerel seçimleri bir an önce yapıp, 4 yıllık "seçimsiz" gül bahçesi yaratmak. Ne var ki, bu amaçla çıkarılan yasa, anayasada "beş yılda bir" yapılacak denilen yerel seçimlerin ya beş ay daha önce ya da yedi ay daha sonra yapılması anlamına geliyordu. "Derin" hukukçular buna çareyi şöyle bulmuşlardı: Yasaya yerel seçimlerin "beş yılda bir ekim ayında" yapılacağı yazılır, ama ilk yerel seçimlerin tarihi verilmez, böylece oluşturulan "soyut" kuralı da Anayasa Mahkemesi "yutmak" zorunda kalır. Fikir "mazbut"tu, lakin Anayasa Mahkemesi'nin o denli "derin" olmadığı ancak "anayasanın üstünlüğünü" sağlamakla görevli olduğu unutulmuştu. Yasa iptal edildi ve yerel seçimlerin Mart 1989'da yapılması gereği belirginleşti. O zaman daha parlak bir fikir doğdu: "Yapalım bir anayasa değişikliği, alalım yerel seçimleri öne". O anayasa ki ne zahmetlerle hazırlanmış ve -anayasanın başlangıcına göre- "Türk Milleti tarafından doğrudan doğruya vaz olunmuştu".

▼ *Cumhurbaşkanlığı yakışır mı? Kimi siyasetçiler % 35 oyla cumhurbaşkanı olunamayacağını söylüyorlar ama, "nasıl ve niçin" olunamayacağını belirtmiyorlar.*

Bu iş için gerekli 300 oy DYP'nin desteğiyle tamamlanabilirdi. DYP "evet" der gibi geldi bir ara, ama şartlarını ortaya koyuverdi. Öyle ya, "seçim yasakları" süresi kısaltılmış, muhalefetin TRT'de "propaganda" hakkı yerel seçimlerde kaldırılmış durumda değil miydi? SHP'ye gelince, bu parti enflasyonun azdığı bir "kış" mevsiminin iktidara neler kaybettireceğinin en az ANAP kadar farkındaydı, onun için de seçimin "bahara" kalmasından yanaydı. Bu nedenle de anayasaya geçici bir madde ekleme yoluyla ilk yerel seçimlerin ekim ya da kasımda yapılmasına yönelik tek "makul" çözümü gündeme bile getirmedi. Sonuç "plebisit"e giden yolun açılması oldu.

Yapılan oylamaya "plebisit" diyoruz, çünkü Türkiye'de şimdiye kadar yapılan dört halkoylamasının da "bir kişi" ya da "bir dönemin" oylanması anlamına geldiğine kuşku yok. Kaldı ki, bu sonuncusu iyi ki öyle oldu, yoksa "gelmiş geçmiş" en anlamsız halkoylamasında oy kullanmış olacaktık. Bu sayede "âlaleme" rezil olmaktan kurtulunmuş olundu. Bu plebisitin ilginç bir yönü de, iktidar açısından "kaybedileceğinin" biliniyor olmasıydı.

İktidar önce işin "teorik" yanını vurgulamayı denedi: Millet ilk kez kendi anayasasını kendi değiştirebilme olanağına kavuşmuştu, bu fırsat kaçırılmamalıydı. Ancak farkedildi ki, "doğrudan vaz ettiği" anayasayı "emir ve kumanda zinciri" içinde "% 91.5'la kabul ve tasvip" eden Türk Milleti'nin bireyleri bu işe pek kulak asmıyor. O zaman halkın "istikrar/huzur/güven ortamı" duygularının gıdıklanması gerekti. "Fevkalade yüksek" bir enflasyon yaşayan ülkede "huzur"lu insanların sayısı herhalde % 35'i bulmuyor ama, "huzur" arayanlar plebisitte iktidara % 35 "evet" verdiler. Teknik olarak iktidar kaybetmiş, muhalefet kazanmış görünüyordu. Ne var ki, halkoylaması öncesi beklentilerin gerçekleşmemiş ve ANAP'ın umulduğu kadar aşağılara düşürülememiş olduğu gerçeği, "etkili" kamuoyunda, muhalefet ne kadar çırpınırsa çırpınsın, başbakanın devam etmek için yeterli desteğe sahip olduğu görüşüne ağırlık kazandırmıştı. Bu konuda bazı "büyük" gazetelerin gayretini gözardı etmek ise doğrusu haksızlık olur.

Halkoylaması sonuçları Türkiye'de bir iktidar değişikliği getirmediğine göre, bundan sonra neler olmak ihtimali vardır?

Daha önce halkoylamasının kaybedileceğinin iktidar -ve herkes- tarafından bilindiğini söylemiştik. O halde ANAP/Özal bu kumarı niçin oynadılar? Herhalde enflasyonu "makul" bir düzeye çekmek için değil. Görünen o ki "aile meclisi" halkoylamasında ANAP'ın oylarını -öncelikle MÇP ve RP'den takviye ederek- % 40 'lar dolaylarına yükseltebileceğini ummaktaydı. Böylece oyu artan bir iktidar olmanın sağlayacağı "rüzgâr" arkaya alınarak yerel seçimler "bağlanacak", cumhurbaşkanı seçimlerinde kolayca "iş bitirilecekti". Aynı plan 1987'de tezgâhlanan halkoylamasında iyi sonuç vermiş, % 50 "hayır" oyunu mükteseba tına yazdıran ANAP, bunun hızıyla genel seçimleri kazanmıştı. Gerçi bu kez aynı başarı sağlanamadı ama, iktidar /Özal durumunu koruduğu izlenimini vermeyi başararak masadan hiç değilse "tapi" kalkmayı becerdi.

Başbakan Özal'ın cumhurbaşkanı olmak istediği hem muhakkak hem de gül gibi hakkı. Bunun için ilk etap martta yapılacak yerel seçimlerden hiç değilse büyük şehirlerde yüz akı ile çıkmak. Bu çok zor da olmayabilir. En azından iktidar partisi yönünden çok büyük bir çöküntünün ortaya çıkmayacağını söylemek yanlış olmaz. Kimi siyasetçiler "% 35 oyla cumhurbaşkanı olunamayacağını söylüyorlar ama, "nasıl ve niçin" olunamayacağını belirtmiyorlar. O halde, Turgut Özal cumhurbaşkanı olmak istiyorsa -ki kanımızca istiyor- olacak demektir. Meğer ki

''iyi sıhhatte olsunlar'' işe karışsınlar.

Eğer Turgut Özal Türkiye'nin -komitacı dahi olmayan- ikinci sivil cumhurbaşkanı olursa, cumhurbaşkanlığının bugün mevcut yetkileriyle yetinmeyeceğini, başkanlık sistemine geçişin söz konusu olabileceği de söyleniyor. Doğrusunu söylemek gerekirse, biz buna pek ihtimal vermiyoruz. Bir kere bunun için ''plebisit''in sırat köprüsünden geçmek gerekiyor ki, başbakanın böyle bir riski bir kez daha göze alacağı sanılmamalı. İkincisi, Türkiye'nin en etkili ''tek'' adamı olmak için buna gerek var mı? Soruya 1982 Anayasası'na bakarak cevap bulmaya çalışalım.

1982 Anayasası, Anayasa Komisyonu'nun raporunda da belirtildiği gibi ''yürütme kuvvetinin denetimi altında devlet faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi'' felsefesine göre yazılmış bir metin. Bu ''felsefeyle'' yürütmenin yetkileri artırılırken, yürütme içinde cumhurbaşkanının, bakanlar kurulu içinde ise başbakanın konumu güçlendirilmiştir. Tabii bu arada vatandaşların konumu biraz ''güçleştirilmiştir'' ama, ''münafıklığı'' bir yana bırakırsak işin özü budur. Öte yandan 1982 sisteminde, yargı organları, üniversiteler, yüksek kurullar gibi alanlarda geniş seçme ve atama yetkileriyle donatılan, Devlet Denetleme Kurulu ile Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği ve buna bağlı birimlerle kendi ''özel hükümetini'' oluşturabilen cumhurbaşkanının ''partiler üstü'' olacağı -daha doğrusu meclis dışından ve ''etkili çevrelerden'' seçileceği- varsayılmış gibidir. Belki bu yolla biri ''devleti'', diğeri ''ulusu'' temsil eden iki gücün birbirini ''kollaması'' bile düşünülmüş olabilir. Ama 1982 Anayasası'nın bu özelliği yürütme içindeki iki kanadın farklı siyasal eğilimden olmaları halinde meclis/hükümet ile cumhurbaşkanını karşı karşıya getirecek bir potansiyeli de içermektedir. Bu arada Türkiye tarihinde TBMM'ce kabul edilen yasaların ''cumhurbaşkanı tarafından bir daha görüşülmek üzere'' geri gönderilmesi olayına en sık son 5 yıl içinde rastlandığına da dikkat çekmek isteriz.

Halbuki Özal cumhurbaşkanı seçilirse durum farklılaşacaktır. Kendine bağlı bir meclis çoğunluğu ve bu çoğunluk içinden seçilecek ''mazbut'' bir başbakanın bağlılığına güvenebilecek olan Özal, yürütmenin her iki kanadının da yetkilerini fiilen kullanabilecek bir konuma gelebilecektir. Böylelikle hem bakanlar kurulunun, hem de cumhurbaşkanının yetkilerini fiilen elinde toplayabilecek olan Özal ABD başkanının yetkilerini de aşan bir yetki yoğunlaşmasına sahip olduktan sonra, ''başkanlık'' sistemine geçmeye ne gerek var?

Özal'ın cumhurbaşkanı olması ile ülkemizin bir ''tek adam'' yönetimine geçeceğini, bunun da ''kötü'' olacağını savunanları bir nebze rahatlatmak için, bu işin iyi yönleri olabileceğini de belirtmek istiyoruz. Böyle bir olay, her şeyden evvel, son 29 senenin genel seçiminden çıkmış ilk devlet başkanının göreve başlaması demek olacak. Bu sayede bu makamın siyasal ve toplumsal mücadelede her zaman bir ''taraf'' olmuş olduğu daha iyi algılanabilecek. Ülkeyi ''baba''ların sardığı bir dönemde, hiç değilse ''devlet baba''nın kimliği açıkça görülecek. ■

SÖZÜM SANADIR

Gençliğe saygı, insana saygıdır...

Üniversiteler açıldı.

Açılışta öğrenciler de konuştular. Öğrencileri temsil eden bir öğrencinin konuşması, gerçek öğrenci sorunlarına değinmediği için arkadaşları tarafından protesto edildi. Bir diğer törende öğrencilerin temsilcisi, gerçek öğrenci sorunlarını dile getirdi, arkadaşları alkışladı, törende bulunan bakan tepki gösterdi.

Tepki gösteren Bakan Abdullah Tenekeci, daha önce de ''geçinemiyoruz'' diyen bir vatandaşa ''geçinemiyorsan çeker gidersin'' biçiminde kestirme bir çözüm yolu gösterişiyle ünlüydü. Bu kez de, üniversite öğrencisinin sorunları ortaya koyuşuna tepki göstererek ''Devlet benim için ne yapıyor diye değil, ben devlet için ne yapıyorum diye düşüneceksiniz'' dedi ve doğru bildiği yolu gösterdi.

Öğrenci gençlerin sorunları nelerdir?

''Gerçek'' sorunlar derken neleri anlıyoruz?

Egemen siyasal ideolojinin ''gençlik sorunları'' demeti belli; ''yurt sorunu, yemek sorunu, spor sorunu, biraz da burslar sorunu''. Bu sorunların çözümü, üniversite gençliğinin sorunlarının çözümü demek.

Verilene şükretmek, devlete itaat etmek, iyi yetişip paralı şirketlerde dolgun ücretli bir iş kapmaya hazır olmak.

''Gerçek sorunlar''sa, yarının dünyasını kavramaya hazırlanmak, özgür tartışma ortamında yetişmek, kültür birikimini zenginleştirmek, çok yönlü bilgi ufuklarını yakalamak, toplum sorunlarını özgürce düşünmek, özgürce tartışmak, kendilerine verilen sınırlarda gezinmek yerine kendi yaratacakları ufuklara uzanmak.

Bunun için de, bilim-sanat-kültür üçlüsüne sarılmak, örgütlenmek, birlikte gelişmek gerekiyor.

Üniversite öğrencisine ''karnınız doysun, yatacak yer bulun, daha ne istiyorsunuz, okuyun, adam olun'' demek, onları hiç anlamamak demektir.

Onları anlamamak, ya da anlamazdan gelmek, kökeninde gençlerden korkmayı barındıran bir tavır. Gençleri potansiyel suçlu görmekten kaynaklanan, onlardaki ''genç olma gücü''nü tehlikeli bulan bir tavır.

Genç insanın gelişmesinden korkup da ''sen devlet için ne yaptığını düşün'' demek, bir zamanların ünlü ''Garcia'ya mektup'' olayını anımsatıyor.

25 yıl gibi öncelerde Amerika'da ''Garcia'ya mektup'' olayı yaşanmıştı. Olay şuydu: Amerikalı general Garcia, ülkenin bir yerinde savaşmaktadır. Ona bir mektup gönderilmesi gereklidir. Ama, mektup ulaştırılırken geçilecek yollar uzun, sarp, tehlikelidir. Mektubu göndermek için bir gönüllü aranır. Gönüllü bulunur. Mektup verilir. Gerçekten de, mektubu götüren genç tehlikeli ırmakları aşar, dağları binbir güçlükle geçer, yaban hayvanlarıyla boğuşur. Sonunda, mektubu götürür, General Garcia'ya verir.

Bunca güçlükle boğuşurken, o genç gönüllü hiçbir zaman ''ne var bu mektupta?'' diye merak etmemiştir, ''yırtıp atsam da şundan kurtulsam'' dememiştir. İşte bu olayı anlatan yazı, ''Garcia'ya Mektup'' yazısı, milyonlarca basılmış, orduya, gençlik kuruluşlarına gönderilmiştir. Her gencin de bu gönüllü ruhunu taşıması istenmiştir.

Oysa, bu ''gönüllü ruhu'', bu merak etmeyen, tartışmayan, üstün görev duygusuyla hareket eden gençler, kızılderilileri öldüren, Vietnam savaşına sürülen gençler oldu. Sonrası, Amerika'nın ruhsal bunalımlarda kıvranan milyonlarca savaş artığı insanıdır.

Gençlerden bu davranışı beklemek dün yanlıştı, bugün daha yanlıştır.

Bugün Amerikan gençliği de soruyor: General Garcia nerede döğüşüyor, kimlerle döğüşüyor, neden döğüşüyor?

Gençler soruyorlar ve sormakta haklıdırlar.

''Nasıl yetişiyorum? Ne için yetişiyorum? Kimler için yetişiyorum? Nasıl bir gelecek için yetişiyorum? Nasıl bir dünya için yetişiyorum?''

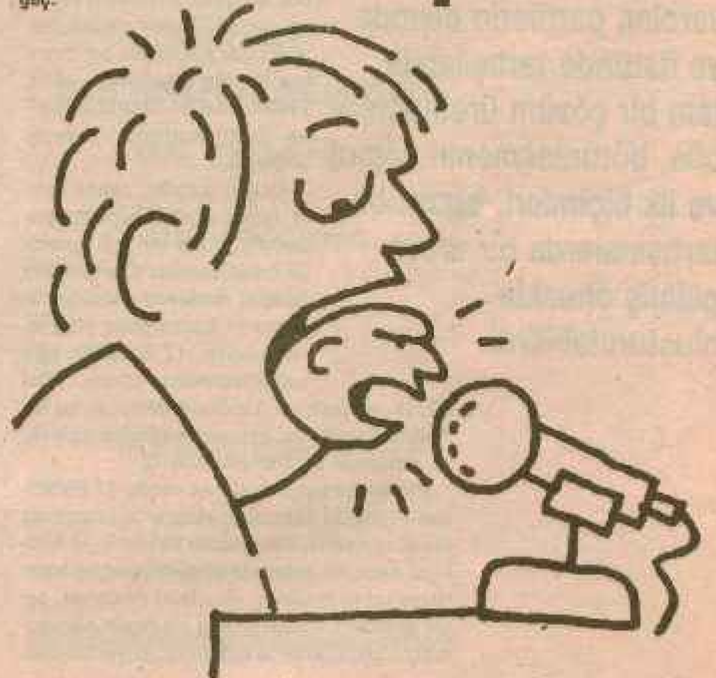
Bu sorular haklıdır ve açık biçimde yanıtlanmaları gerekir.

Egemen siyasal ideoloji, insanın insan olmasından korkuyor, insanın robot olmasını istiyor.

Gençlikten korkmanın temelinde bu var. Onların bir an önce kişisel korkularla bunalmalarını istemenin temelinde bu var. Bireycilikle yüklenmelerini istemenin temelinde bu var.

Oysa, korkunun ecele faydası yoktur.

İnsan, insan olmanın yolunu bulur. Er ya da geç. ■

BİRLİK İÇİN NE DEDİLER?

Eylül ayında başladığımız soruşturmamıza gelen yanıtları yayınlamaya devam ediyoruz. Soruşturma aralık ayında da devam edecek.

Muzaffer İlhan Erdost: Konuk değil, evsahibi!

Diplomatik bir dil kullanmak istemiyorum. Açık olmak, düşüncelerimi açık olarak söylemek istiyorum.

Bugün, böyle açık konuşmanın kimi kusurları içinde taşıyacağını düşündüğüm için, sorularınıza yanıt vermemeyi tasarlamıştım, ama olmadı. Israr üzerine bu yanıtı yazdım diyebilirim.

"Birlik" ve "bütünleşme"yi, birbirinden farklı iki kavram olarak algılıyorum.

Devrimci devinim, geçmişte, bu denli bölünmemiş, bölünme bu denli derinleşmemiş, tarihsel bir derinlik kazanmamış olsaydı, bugün, "birlik" ile "bütünleşme"yi, özdeş kavramlar olarak algılamak, sanırım olanaklıydı.

Bugün, geçmişteki bölünmenin nedenleri üzerinde durmak, bunları irdelemek, bir bakıma, bölünmeleri canlandırmak gibi doğru olmayacak sonuçlar da doğurabilir. Ama şu kadarını söylemenin gereği var:

Geçmişte, her küme, her parti, her bölüntü, kendini devrimci devinimin "merkez"i olarak gördü, kendini, kendi dışında kalanlara böyle algılatmak istedi. "Ben" büyürüm, ben ne denli büyürsem ötekiler o denli tükenir görüşü, hemen biraz güçlenmiş her "merkez"in öz düşüncesi oldu. 1980 öncesinin "bütünleşme" ve "bütünleştirme" anlayışı böyleydi.

Doğru muydu, yanlış mıydı, bunu, şu anda biz tartışmamalıyız. Ama bir şeyi geleceğe bırakamayız: Örgütlerden birinin, ötekileri eriterek büyüme ve bütünleşme yöntem ve anlayışı, 12 Eylül'ün ağır bastırmasından sonra, nitel olarak, aşılmalıydı. Devrimci devinim, bu tür "bütünleşme" anlayışının **üstünden** aşmalı, bu anlayışın üstüne çıkmalıydı.

Birlik konusu, önceden varolan partilerin dışında ve üstünde tartışılabilir, tam bir çözüm üretilemese bile, bütünleşmenin somut ve ilk biçimleri, bizzat bu tartışmalarda bir araya gelmiş olmakla oluşturulabilirdi.

Bunun bence olanağı da vardı. 12 Eylül'den sonra da demokratikleşme savaşımında duraksamamış, deneyimsel ve ideolojik birikimi olan, bu anlamda ideoloji üretme becerisine sahip insanlar, devrimci devinimi, genel anlamda bütünleştirici bir örgüt oluşturmanın koşullarını araştırarak, böyle bir oluşumun ortamını hazırlayabilirdi. Bu ön-kadroda, doğal ki, geçmişteki parti ve grupların içersinde yer almış insanlar da olacaktı, ama içinden geldikleri parti ve grubun **temsilcileri** olarak değil, kendileri olarak.

Örneğin, ben, geçmişte, herhangi bir örgütlenme içersinde yer almamış olmakla birlikte, yeni oluşturulacak böyle bir örgütte, (şu ya da bu aşamasında, ama kesinlikle kuruluşundan önce) yer almak isterdim. Daha önce varolan örgütlerin birleşmesi ile benim düşündüğüm örgütlenme, özünde birbirinden farklı. Kendi açımdan; oluşumuna katılmadığım, yani ev sahiplerinden biri olmadığım bir kuruluşa, böyle bir geçmişimden ve bugünkü konumumdan sonra, olsa olsa "konuk" olarak gidebilirim ve konuk olarak da gitmem.

Daha önce varolan, dışında olduğum kadar, kimi konumlarda karşı karşıya kaldığım partilerin oluşturduğu bir birlik karşısında, bu birliğe katılmam sözkonusu olduğunda, geçmişteki ayrılıklarımızın ideolojik olduğu kadar psikolojik yönünü de düşünmeden edemem, ya da düşünmemiş gibi davranamam. Bunu, ben düşüneceğim gibi, daha önce varolan partilerin yöneticileri olarak bu birliği oluşturanlar da düşünmeden edemez ya da düşünmemiş gibi davranmaları, içten bir tavır olamaz.

Kendi konumumda sorunu somutlaştırdığımda, böyle bir birliğe, sıradan bir üye olarak katılmam düşünülemeyeceğine göre, genel bir çağrıya uyarak değil, özel olarak, ya ben oluşturulmuş böyle birliğe çağrılacağım ya da çağrılmayacağım. Bu, tam da, geleneksel anlamda, erkek evinin kız istemesi gibi bir şey. Seni almayı isterse girişimde bulunacak, istemezse almayacak. Ama bunun tersi, benim açımdan olanaklı olmayacak.

Bu birleşme sonucu, benim ile bu birliğin üst yöneticileri arasında böyle bir farklılığın oluştuğu, bu birliğin yöneticilerinin böyle farklı ve üstün bir konuma geldiği ve aynı şekilde, devrimci devinimi yönlendirmede olduğu kadar kadrolaşmada da aynı farklı ve üstün konumunu koruyacağı ya da sürekli olarak böyle farklı ve üstün konumda bulunacağı açık değil mi?

Konuyu "ben" sözcüğüyle somutlaştırmaya çalıştığım için, okur sanırım, sorunu özelliğe indirgemediğimi, bireysel bir tavır izlemediğimi anlayacaktır.

Ama buna karşın, ben, sosyalistlerin, herşeyden önce de ülkenin demokratikleşmesi doğrultusundaki savaşımında, örgütlü olarak yer almak isterim.

Bu, geçmişte olduğu gibi bugün de benim gibi düşünmeyen, benden farklı düşünen insanlarla, onlarla birlikte, bir arada, eşit koşullarda, örgütlü savaşım vermek istediğim anlamına gelir.

Bu, aynı zamanda, farklı düşüncelerin, bir örgüt içersinde bir arada bulunacağı ve bulunması gerektiği düşüncesinde olduğum ya da -buna evrimleşmek denirse- böyle bir anlayışa evrimleştiğim anlamına da gelir.

Bu, bir parti içersinde farklı düşünmeye başlayan insanların dışlanması (ihraç edilmesi) yönteminin aşılmış olması, geride bırakılmış olması gibi bir düşünceye ulaştığım ve bunu soğurduğum anlamına da gelir.

Bu eski anlayışları aşmış olmak, birleşen partiler için de olanaklı. Ne var ki, yeni bir parti kurulmuyor, eski partilerden ikisi ya da üçü birleşerek yeni bir birlik oluşturuyor. Gerek daha önce varolan partilerden biri içersinde yer almamış ve şimdi de yeni oluşturulan böyle bir birlik kararının alınmasında hiç bir düşüncesi sorulmamış biri olarak, bu birliğe, bu birliğin içinden biri gibi ya da içinde bulunanlarla eşit koşullarda katılmam olanaklı mı?

Bu partilerin **yurtdışındaki** üst yöneticileri kendi aralarında birleşme kararı alıyor ve yeni bir program oluşturuyorlar. Diyelim ben, istencim dışında oluşturulmuş böyle bir birliğe ve programa katılmak ya da (tek bir örgütten yana olduğuma göre) devrimci örgütlenmeden dışlanmak gibi ikilemle karşı karşıya bırakılmış olduğum zaman, bunun, benim istencim dışında bir dayatmayı içerdiğini, bana bir şeyin dayatılmış olacağını ya da beni açmaza alacağını, her iki durumda da, olguya kendi açımdan olumlu bakamayacağımı düşünmek, sanırım, bireyci bir yaklaşım olarak nitelendirilemez.

12 Eylül'den sonra, daha önce belirttiğim gibi, devrimci devinimi bütünleştirmenin yollarını arayacak ön kadrolar bir araya gelebilirdi. Bu konu, önceden varolan partilerin **dışında ve üstünde** tartışılabilir, tam bir çözüm üretilemese bile, bütünleşmenin somut ve ilk biçimleri, bizzat bu tartışmalarda bir araya gelmiş olmakla oluşturulabilirdi.

Ama bu, şimdi geride kaldı. İki parti üst yöneticilerinin birleşmesiyle birlikte, bu, olanaksızlaştı, olanaksızlaştırılmış oldu. Şimdi bu partilerin dışında bulunanlar ya bu birliğe katılmak ya da bunun dışında bir örgüt oluşturmak ikilemiyle karşı karşıya kaldılar.

Birincisi, yani yeni birliğe katılmak, benim açımdan olanaksız, bunu açıkladım.

İkincisi, yani başlangıçta, böyle bir birlik (birleşme) oluşturulmadan önce düşündüğüm /düşünülen yeni partileşme arayışı, daha da olanaksızlaştı. İlkin, yeni birliği oluşturan ve içerisinde nice değeri barındırmış olan bu partilerde yer almış insanları, artık kucaklayamayacak olan bir partileşmenin, devrimci devinimi bütünleştirecek bir parti olmayacağı, olamayacağı için. İkincisi, böyle bir girişim, bütünleşmeyi sağlamak yerine, bölünmeye yeni bir boyut kazandıracağı, bölünmeyi derinleştireceği için. Kendi açımdan ikisi de olanaksız.

Bana tek bir seçenek kalıyor: İki oluşumun da dışında kalmak. Bugün olduğu gibi, iki ya da üç partinin üst yöneticileri birleşerek, dev-

rimci devinimin birliğini ve bütünleşmesini sağlarsa, sağlayabilirse, bana, bu başarıyı kutlamak düşer. Çünkü bizim devrimci devinimin örgütlülüğü açısından başlangıç için gerekli gördüğümüz özlemimiz, gerçekleşmiş olacaktır. Bu özlemi başarıya ulaştıranların şu ya da bu kişi olması, önemli değil. Umarım böyle olur. Umarım başarıya ulaşır. Ama ben katılmam. Karşısına da çıkmam, köstek de olmam.

Benim geçmişte bir parti başkanına yönelik eleştirilerim, o parti başkanının görüşlerinin ideolojik açıdan eleştirisi olmaktan öteye geçmedi, yani bu eleştiriler, partiye (TİP'in ya da SDP'nin kendisine) yönelik eleştiriler olmadı. Bir parti liderinin sosyalizm adına sosyalizmi yadsıyan görüşlerinin eleştirisi, adı küçük, kitapları büyük kimi yazarlarca, partiyi yıkma çabası olarak nitelendiriliyorsa da, gerçek, benim söylediğim gibi. Bir sosyalist partinin başkanı da olsa ve özellikle de bir sosyalist partinin başkanının, ideolojik açıdan yanlışlarını ve yanılgılarını eleştirmek, benim kendime yüklediğim, yüklendiğim sorumluluk anlayışımın gereğidir. Bu sorumluluğum ipotek altına alınamaz, dün de, bugün de.

Sorunuzu böyle yanıtladığım zaman, öteki sorulara yanıt vermesem olmaz mı?

Bir şeyi ekleyeyim: **Gün** dergisi, iki yıl kadar önce, parti ve örgüt konusundaki düşüncelerimi yazmamı istemişti. Tam da o sırada iki partinin üst yöneticilerinin birleşmek üzere olduğunu vurgulayan haberler gelmeye başladı. Böyle bir konumda, parti ve örgüte ilişkin düşüncelerimi yazmak, kendimi, hoş olmayan bir duruma düşürmek olurdu. Ama böyle bir yazı yerine, "Sosyalizmi Seviyorum" adlı bir yazı verdim dergiye. Orada, bu mesajımı, örtülü olarak duyumsatmak istemiştim. Doğal ki bunu kimse anlamayacaktı ve öyle de oldu. Ama yineleyeyim: Sosyalizmi seviyorum, ben onunla ben oldum, kendimi buldum, kendimi bildim, insanı ve insanlığı geçmişten geleceğe onunla kavradım. Gerektiğinde bana bu da yetebilir. ■

Ertuğrul Kürkçü: Aynılar aynı, ayrılar ayrı

▶ TBKP (TİP - TKP) ile TSİP'in başlattıkları birleşme çalışmalarını Marksist solun birliği açısından nasıl değerlendiriyorsunuz?

TBKP ile TSİP'in birleşme çabalarının, Marksist solun birliği açısından "aynıların aynı yerde, ayrıların ayrı yerde" buluşma eğilimlerini güçlendirdiği düşüncesindeyim. TBKP (TİP ve TKP) ile TSİP'in geçmişte ayrı ayrı faaliyet gösteriyor olmaları irrasyoneldi. Bugün bu irrasyonelliğin aşılmış olduğu söylenebilir.

Bu birlik süreci "Marksist sol"un bütünü değil, Marksizmin belirli bir yorumunda birleşen sosyalist eğilimleri kapsıyor. TBKP programı bu birlik sürecinin, teorik ve politik ilkelerinin en açık belgesi olarak bu yorum üzerinde hemfikir olanları bir araya getirmek için rasyonel bir temel sağlarken, bu yorumu reddedenlerin de kendi birlik temellerini nerede aramaları gerektiğine işaret ediyor.

Ben bu yorumu reddedenlerdenim. Bununla birlikte Marksizmin belirli bir başka yorumu üzerinde birleşenlerin akılcı bir davranış çizgisi izlemek bakımından, TİP, TKP ve TSİP'in birleşme çabalarını bir model olarak alabileceklerini düşünüyorum.

▶ Söz konusu partiler "yasallaşma ve yasal parti sorununda en geniş Marksist çevreler tarafından yürütülecek çalışmanın desteklenmesi"ni ifade ediyorlar. Yasallaşma ve yasal parti konularını sosyalist solun birliği açısından nasıl değerlendiriyorsunuz?

Yasallaşma ve yasal partinin, "sosyalist solun birliği"nin onsuz olmaz koşulu olmadığı, "sosyalist sol" kavramının ise devrimci Marksistlerin birliğini ifade etmek bakımından çok fazla geniş olduğu düşüncesindeyim.

Kanımca, Türkiyeli sosyalistler yasallaşma ve yasal bir sosyalist veya Marksist parti kurmanın şartları ve imkanları sorunuyla ilk kez karşılaşmıyorlar. Türkiye'de sosyalist hareketin tarihi, sosyalizmin kendini siyasal dışa vurumunun açık biçimleri bakımından çok fazla deneyim içeriyor. Bu deneyimin gösterdiği, sosyalist hareketin, "yeraltı"nın sınırlayıcı ortamından kurtulabilmesi için asıl önemli ve gerekli koşulun yasallık (legalite) değil meşruiyet (legitimite) olduğudur.

İşçi sınıfının ve toplumun devrimci dönüşümlerden yana olan kesimlerinin gözünde elde edilmiş bir meşruiyete sahip olan sosyalistler, geçmişte, açık sosyalist faaliyeti yasaklayan ceza yasası maddelerini işlevsiz kılmayı başarabilmişlerdi. Öte yandan, yasal olarak kurulmuş partiler, yasalarda herhangi bir değişiklik olmadığı halde egemen sınıfın kendi yasallığını kendisinin ihlal ettiği olağanüstü rejimler sırasında yasa dışı ilan edilebildiler. Bu bakımdan en dolaysız deneyimlere TİP ve TSİP yöneticilerinin sahip olduğunu sanıyorum.

Bence bu tablo, dikkatlerimizi üzerinde toplamamız gereken asıl koşulun, egemen sınıfın yasal sistemine dahil olmak değil her türlü hukuki görünümün onun üzerine inşa edileceği tarihsel-toplumsal meşruiyeti yeniden kazanmak olduğunu gösteriyor.

TBKP'nin yasallaşma çabaları ise bu tarihsel şarttan daha çok, rejimin uluslararası ve içsel çelişkilerine dayandığı izlenimini uyandırıyor.

Bütün bunlara rağmen ben bu ülkede herkesin, her siyasal grubun açık kimliğiyle toplumun karşısında söz hakkı elde etmeye çaba göstermesinin en temel ve vazgeçilmez hakkı olduğunu düşünüyorum. Bu nedenle de sosyalistler arasında doğurduğu yeni sorunlara karşın TBKP'nin yasalık kazanma girişimlerinin karşısına geçmenin anlamsız olduğuna inanıyorum.

Sonuç olarak şunu söyleyebilirim. TBKP'nin sürdürdüğü biçimiyle "yasallaşma" ve "yasal parti" girişimleri sırasında uğradığı baskılara karşı çıkmakta bütün sosyalistler birleşirler. Devrimci Marksistlerin örgütlenmesi ve siyasal kimliklerini açıkça ortaya koymasının özü ve biçimi bakımından TBKP'den ayrılırlar. Böylece sorunuzun cevabı verilmiş oluyor. TBKP sosyalist solu, demokratlar olarak yanında, devrimci Marksistler olarak karşısında bulduğu bir sürece yol açarak hem birleştirmiş, hem de bölmüştür.

▶ Solun mümkün olan geniş kesimini kucaklayacak bir partinin hem birliği sağlayabilmesi hem de ülkemizin siyasal yaşamında etkili bir rol oynayarak güçler dengesinde emekçiler lehine değişiklik yaratabilmesi için hangi programatik hedefler, hangi temel politikalar benimsenmelidir?

Bu soruya tam olarak bir karşılık verebilmek bir parti programı yazmayı gerektirir. Ben kendi payıma böyle bir yetkiye ve hakka sahip olmadığımı düşünüyorum.

Bu birlik süreci Marksizmin belirli bir yorumunda birleşen sosyalist eğilimleri kapsıyor. TBKP programı bu yorum üzerinde hemfikir olanları bir araya getirmek için rasyonel bir temel sağlarken, bu yorumu reddedenlerin de kendi birlik temellerini nerede aramaları gerektiğine işaret ediyor.

Öte yandan "sosyalist solun mümkün en geniş kesimi" ifadesinin bir partide birleştirilmesi imkansız bir toplamı ifade ettiğini düşünüyorum. Kanımca Türkiye'nin geleceğinde varoluş biçimi ne olursa olsun birden fazla "sosyalist" parti olacaktır.

En genel hatlarıyla söylenecek olursa, işçi sınıfının içindeki değişik sosyalist eğilimleri mücadelede birleştirecek ve böylelikle siyasal güç dengesini işçilerin çıkarları yönünde değiştirebilecek olan güncel politika çizgisi, **anti-diktatoryal bir geçiş programında** ifadesini bulabilir.

▶ Böyle bir partiyi özleyen, isteyen ve içinde yer alabilecek olan herkesin bu oluşuma azami katkısını ve etkin katılımını mümkün kılabilmek için ne gibi çalışmaları ve hangi yöntemleri benimsemek gerektiğini düşünüyorsunuz?

3. soruda tanımlandığı gibi bir partinin olabileceğine inanmadığımı ve bunu da gerekli bulmadığımı belirtmiştim. Ancak bu hiç de benim gibi düşünmeyen sosyalistlerle birlikte bir iş yapamayacağım anlamına gelmiyor. Bunun formülü ise çoktandır biliniyor olmalı. "Ayrı yürümek birlikte vurmak!" ■

Mehmet Karaca

Yarınki yerimiz, bugün yapacaklarımız

Yasal parti bugünkü mücadelede yer alabilmek, ona müdahale edebilmek, bugünkü gelişmeyi etkileyebilmek ve onu yeni, demokratik bir yola sokabilmek için gereklidir.

Haydar Kutlu ve Nihat Sargın'ın Komünist Partisi'nin legal olarak kurulmasını sağlamak amacıyla ülkeye dönmelerinden bu yana bir yıl geçti. Amaca henüz ulaşılmadı. Ama bu bir yılda az şey de değişmedi.

TBKP'nin önderleri hâlâ tutuklular, 141 ve 142'nci maddeler duruyor. Haydar Kutlu'nun ''Yazı ve Konuşmalar''ı toplatılıyor, ama kamuoyu bugün bir komünist partisi fikrine büyük ölçüde alışmış bulunuyor.

Konu kamuoyunda açık açık tartışılabilir oldu. Bu önemli bir kazanım. Ülkemiz politik kültüründe ileriye doğru önemli bir gelişme.

''Türkiye'de komünist partisi olmaz'' diyen sesler artık pek duyulmaz oldu. Bu yıl çok anlamlı bir 10 Eylül yaşadık. Bir şeyler birikiyor.

141 ve 142'nci maddelerin kalkmasını solda herkes istiyor. Ama legal komünist partisi fikri sol içinde de tartışılmaktadır. Böyle bir hedefin henüz gerçekçi olmadığını düşünenler vardır. Haydar Kutlu ile Nihat Sargın'ın başını çektiği girişimi yalnızca TBKP'nin çıkarlarıyla bağlı görenler vardır.

Sol içinde görüş ayrılıkları, yaklaşım farkları olması doğaldır. Uygar tartışma ortamı bu farklılıkların giderilmesi, ortak görüşlere ulaşılması için vazgeçilmezdir. Son dönemde sol güçler olarak bu yolda belli bir mesafe katettiğimizi söyleyebiliriz.

Yasal bir komünist partisi için mücadele demokratik bir rejim için mücadeledir. Bunu baştan beri böyle koyduk ve işin özü buradadır.

> **Uygar bir tartışma ortamı sol içindeki görüş farklılıklarının giderilmesi, ortak görüşlere ulaşılması için vazgeçilmezdir.**

Yalnız TBKP değil, birçok devrimci, Marksist parti ve çevre, yasallık istiyor. Ama soruna sırf yasallık isteyen bir örgütün açısından bakmakla, rejim sorunu açısından bakmak farklı sonuçlar getiriyor.

Örgütün açısından bakıldığında, yasallığın şimdi ya da daha sonra olması arasında çok büyük bir fark olmayabilir. Yasallık yerine yasal olanaklardan yararlanmak için mücadele daha elverişli görülebilir.

Rejim sorunu açısından bakıldığında, komünist partisinin yasallığı ivedidir. Eğer rejim sorununu, Türkiye'nin bir an önce demokratik bir rejime kavuşmasını, bütün öteki sorunların çözüm yolunu açacak kilit sorun olarak kabul ediyorsak yasallık sorunu bize bambaşka bir şekilde görünür.

Sorun artık yalnızca bizim sorunumuz değildir. Barış ve demokrasiden, toplumsal ilerlemeden, kültürel gelişmeden yana herkesin özgürlüğü, güvenliği sorunudur.

Tarihsel deney Komünist Partisi'nin yasaklı olduğu koşullarda komünist olmayan demokrat ve ilericilerin de tam bir özgürlüğe sahip olmadığını herkese gösterdi.

Yalnızca kendi çıkarlarımız için değil, toplumsal gelişmenin çıkarı için komünist partisinin yasal olarak kurulması talep edilmektedir.

Yasal bir komünist partisi kurulması için mücadele ne kadar gecikirse, demokratik rejim o kadar gecikecektir. Marksistlerin buna tahammülü olmasa gerektir.

Demokrasi olmadan hiçbir şey olmaz. Toplumsal ilerleme hiç olmaz.

Yasallığın gerçekçi bir hedef olarak görülmemesi, demokratik bir rejimin gerçekçi bir hedef olarak görülmemesi anlamına gelir. Eğer böyleyse, başka hangi hedef için mücadele gerçekçi olabilir? Demokrasi için mücadeleden haklı ve meşru ne olabilir?

Bir hedefin gerçekçi olması, onun kolay erişilebilir olduğu anlamına gelmiyor. Son bir yılın pratiği bunu kanıtlıyor. Ama devrimciler önlerine kolay hedefler koysalardı devrimci olmazlardı. Kaldı ki, günümüz dünyasında barış ve demokrasi mücadelesinin hiçbir görevi kolay değil.

Yasal bir komünist partisi Türkiye'ye ikinci olarak, sorunlara çözüm yolu bulunabilmesi için gereklidir. Bunu söylerken, komünist partisinin elinde bütün sorunlara hazır çözüm reçeteleri olduğunu ya da gelecekte olacağını öne sürüyor değiliz. Her şeyi bilen bir parti olamaz.

Sorunların çözüm yolu çoğunluğun mutabakatından geçiyor. Günümüz dünyasında demokratik gelişme, sosyalizme geçiş, sosyalist kuruluş, hepsi ancak çoğunluğun mutabakatıyla vardığı yol ve yöntemlerle gerçekleşebilir. Türkiye'nin ilerlemesinin yolu da budur.

Çoğunluğun mutabakatına, gelişmeyi taşıyacak, ilerletecek bir mutabakata ancak çoğulcu bir rejim koşullarında varılabilir. Çoğulcu bir rejimde Komünist Partisi, Marksist ideolojiyi, işçilerin, öteki emekçilerin, aydınların çıkarlarını ve demokrasi kültürünü temsil etmek durumundadır. Onun partisi ile katılımı olmadan halkın çoğunluğunun mutabakatı sağlanamaz.

Marksistlerin ülkenin sorunlarına çözümler üretilmesinde küçümsenmeyecek bir rolleri olduğunu 1960'lardan bu yana herkes gördü. Marksistler legal olarak kendi partileri ile ülkenin, emekçilerin çıkarlarına kendi katkılarını yapmalıdırlar. Onlar geçmiş çalışmaları ile çoktan böyle bir parti kurmayı haketmişlerdir.

Marksistler, komünist partisi, elbette temel amaç olarak sosyalizmi açıklayacak, her zaman bu doğrultuya yönelecekterdir. Ama yasal parti bugünkü mücadelede yer alabilmek, ona müdahale edebilmek bugünkü gelişmeyi etkileyebilmek ve onu yeni, demokratik bir yola sokabilmek için gereklidir. Onun için ivedidir.

Bizce, yasal sol parti ya da yasal sosyalist parti için mücadele bugünkü momentin sorunu değildir. Bu daha uzunca bir süre illegal kalmayı benimsemek sonucunu getirebilir. Yalnızca yasal olanaklardan yararlanma bugün dar bir hedeftir. Demokrasi sorunundan bağımsız bir yaklaşım doğru olmayacaktır.

Bugünkü otoriter rejim koşullarında gerek hukuki, gerekse toplumsal meşruiyet açısından yasal sosyalist parti için mücadele, yasal komünist partisi için mücadeleden kat kat daha elverişli koşullara sahip değildir. Ama yasal komünist partisi için mücadele demokratik rejim için mücadeleye kat kat daha büyük katkı demektir.

Yasal partinin bileşenleri bugünkü aşamada TBKP, TSİP ve öteki geleneksel Marksist çevrelerdir. Bunlar, işçi ve öteki emekçilerin çıkarlarını her koşulda savunacak, sosyalizmi temel amaç ilan edecek, Marksizmi (Marksizm-Leninizmi) benimseyecek, enternasyonalist, çağdaş, demokratik bir partiden yanadır. Böyle bir parti kuruluşu günden itibaren bu nitelikleri taşıyacaktır. Çünkü yasal partinin bileşenleri bugün bu niteliklere sahiptir. Bunlar komünist niteliklerdir.

Bizce yasal partinin bileşenleri sınırlanmamalıdır. Gönül Türkiye'deki bütün Marksist parti, çevre ve kişilerin ideolojik birliği ve hareket birliğine sahip tek bir parti çatısı altında birleşmesini ister. Bu hedefe ne kadar yakınlaşılırsa o kadar iyi olacaktır. Marksizme farklı yollardan, farklı geleneklerden geçilerek gelinmiş olmasının getirdiği sorunların aşılması elbette kolay olmayacaktır.

Yasallık ile birlik karşılıklı etkileşim içindeki iki doğrultudur. Bu çok canlı bir etkileşimdir.

Şimdi bir yıl sonra daha somut konuşabiliyoruz: Yasallık için başlatılan girişim ile yasal komünist partisinin TBKP'den çok daha geniş olması birbirinden bağımsız değildir.

Gelecek için şu perspektifi çizmek yanlış olmayacaktır: Yasallık, yasal komünist partisi yönünde atılacak her adım, yasal komünist partisini birlikte kuracak güçlerin genişlemesini getirecek, her genişleme ise toplumsal meşruiyeti artıracak, yasallığı daha yakınlaştıracaktır.

TBKP'nin yasallık için mücadele yoluyla demokratik rejim mücadelesine kendi katkısını yapma çizgisi, başka Marksist parti, çevre ve kişilere hiçbir tekelci hegemonyacı iddiada bulunmadan bir komünist partisi çatısı altında birleşme yaklaşımı, ideolojik-politik yenilenme sürecinin doğal bir sonucudur. Kendimizi her bakımdan yenileme çabalarımız sürmelidir. Bu yasallık ve birlik doğrultusunda yeni güç kaynakları ortaya çıkaracaktır.

Geride bıraktığımız bir yıl, gelişmelere müdahale etmenin olanaklı olduğunu kanıtladı. Bunu devam ettirmek gerekiyor.

Yeni girişimler ne kadar geniş Marksist çevrelerin ortak eseri olursa, müdahale potansiyeli de o kadar artacaktır.

25 Eylül referandumu ile Türkiye, Cumhurbaşkanlığı seçimlerine kadar sürecek yeni bir döneme girdi. Bu dönemin sonunda 12 Eylül'den bütün antidemokratik sonuçlarıyla kurtulmak olanaklıdır. Yarınki Türkiye'deki yerimizi bugünden yapacaklarımız belirleyecektir. ■

Murteza Çelikel
İşadamı, İSO eski Meclis Bşk. vekili

Ekonomideki enkazın tek müteahhidi Özal değil

SAZ DA SÖZ DE ONLARIN

Anadolu'daki "acemi nalbant gavur eşeğinde öğrenir" atasözünü aratmayacak nitelikte harika çocuklar filosuna ekonominin sorumluluğu sorumsuzca devredildi.

Ekonomi 12 Eylül'den evvel ve sonra Türkiye gündeminden hiç çıkmadı. Demirbaş gündem maddesi, yoklukları, başarısızlığı, enflasyonu, işsizliği, gelir dağılımındaki çelişkiyi doğal hale getirdi. Türk parası yerini, değer olarak da, kullanım olarak da dolara terketti. Resmi ve şahsi hesaplar dolar ve mark esasına göre yapılmaya başlandı. İktidar, muhalefet, meslek teşekkülleri, üniversiteler 10 yıldır Türk ekonomisinin kurtuluş yolunu 1-2 ayda eskiyen, unutulan reçeteler halinde kamuoyuna sundular, hâlâ da sunmaya devam ediyorlar. Eleştiride bulunanlara slogan haline getirilmiş cevap hazır: Alternatifini söyle, alternatif nedir?

10 yıllık dönem geriye doğru incelenirse ekonomik batağın sorumluluklarının, hükümet, bankacı, işadamı, meslek kuruluşları yetkililerinin ve etkililerinin aynı kişiler olduğu görülür. Sayın Özal ekip olarak, Demirel, Ulusu hükümetlerinde başbakanlık müsteşarlığı, DPT müsteşarlığı, başbakan yardımcılığı görevlerinde ekonomiyi kurtarmanın baş sorumlusu ve memuruydu. Daha sonra, başbakan olduğu dönemde aynı ekiple ve aynı metodla ekonomiyi bir defa daha kurtarmaya soyundu ve sığındı. Ekonomik sorunlar iktidarın da muhalefetin de millete karşı kullandığı siyasi model olmaktan çıktı, siyasal şantaj haline getirildi: "Ben gidersem batarsınız, o gelirse yine batarsınız". İş alemimiz müşavir profesörleriyle olaya kolayca intibak ettiler. Çıkar hesapları sorumlulara kurtuluş formülü halinde sunuldu. Hükümetin ilişki kurduğu çevreler, başka başka kuruluş ve sandalyelerde aynı kişilerdi. Örneğin kimi profesörlerimiz iktidar mensuplarının karşısına bazen üniversite öğretim üyesi olarak, bazen de falanca bankanın veya holdingin yönetim kurulu üyesi veya müşaviri olarak çıkıyorlardı. Fikirleri, üretimleri tek tip asker üniforması haline gelmişti. Bu iktidar ve ekonomik model alternatifsizdir. İş aleminin temsil ve temasları daha allahlıktı. Odalar Birliği'nde, odalar ve de Tüsiad'da protokolün, başbakanın, bakanların ve bürokrasinin muhatabı aynı kişilerdi. Bu kişiler başbakanla Tüsiad'da Tüsiad yöneticisi, Sanayi Odasında Sanayi Odası yöneticisi olarak temas kurup 10 yıldır aynı fikirleri söylüyorlardı: "Bu hükümetten allah razı olsun bu ekonomik model alternatifsizdir." Bankacılar takımının genel müdür odaları, bankaların isimleri değişiyor ama aynı kişiler aynı pazarın temsilcisi olarak 10 yıldır başbakan ve icraatının değişmez muhatabıdırlar. Onların da önerileri tektir: "Para kredi politikasıyla bizden başka kimse oynayamaz, bu işin gardiyanı biziz."

Yukardaki ifadeden anlaşılacağına göre ekonomik enkazın, başarısızlığın tek müteahhidi Sayın Özal ve ekibi değildir. Üniversiteler, meslek odaları ve başta bankacıların bu başarısızlıkta Özal'dan daha fazla payları vardır. Modeli kendi çıkarlarına kullanmışlardır. Ürettikleri fikirler ve kurtuluş reçeteleri her ay eskimiş, 10 yıllık dönem içerisinde tek öneriler kalıcı olmamıştır. Tüsiad, Odalar Birliği, başbakana ve ekibine uyum sağlayabilmek için temsil ettikleri kesimin Türkiye'nin fabrika mezarlığı hale gelişinin, bankaların üslubunun körü ve sağırı olmuşlardır. 10 yıldır aynı ekip, ünvan, oda değiştirerek aynı gündem maddesini her gün demeçleriyle çözümsüzlüğe götürmüşlerdir. Ekonomik çalkantı, tutarsızlık kamuoyunda tabii hale gelmiştir. Bu da yetmemiş Anadolu'daki "acemi nalbant gavur eşeğinde öğrenir" atasözünü aratmayacak nitelikte harika çocuklar filosuna ekonominin sorumluluğu sorumsuzca devredilmiştir. Ve bu tutum bugünkü neticeyi doğurmuştur.

Sayın Başbakan benden sonra tufan deyip bohçasını alıp Çankaya'ya veya başka bir yere gitmeyecekse bundan sonra ne yapılabilir:

1- Sayın Başbakan özel sektörle yaptığı temas ve toplantılara bir göz atarsa kuruluşların isimleri değişik olsa bile görüştüğü şahısların aynı kişiler olduğunu anlayacaktır. Tüsiad, Oda meclisleri ve yöneticileri büyük şirketlerin ve holdinglerin denetimine geçmiştir. Saz da söz de onlarındır. Tekelleşmenin getirdiği netice talepte de, öneride de, şahıslarda da, devlet protokolünde de açık seçik görülmektedir.

2- Bankalar ve para politikaları başbakanın hükümet ve ekonomik modeline 10 yıldır ayak uyduramamıştır. Koskocaman Türkiye'de ne yeni bir tüccara, ne yeni bir sanayiciye veya gruba fırsat ve kaynak sağlamışlar, bütün seraları ve fide tarlalarını kurutmuşlardır. Eskilere ve büyüklere hizmeti garanti ve sigortalı gördükleri için tekellerin aleti olmuşlardır. Hükümetin ve Merkez Bankası'nın bankalar karşısındaki tutumu pervasızlıklarını, sorumsuzluklarını artırmaktan öte bir yarar sağlamamıştır. Son dolar tırmanışının organizatörü bankalardır. Merkez Bankası'nın dolar piyasasına yaptığı cılız müdahale onlar için bir alay ve istihza konusu olmuştur. Türk halkının beklentisine, genç ve yeni firmaların istifadesine eşit imkan sağlayacak bir bankacılık sistemi kurulmadan Türkiye'de yatırım, üretim, istihdam vergi dengesi sağlanamaz. Sayın Başbakan banka-hükümet ilişkisini gözden geçirmelidir.

3- Ekonomik kararların tasdikçisi veya eleştirmeni haline gelen üniversitelerle hükümetin ilişkisi acıklı haldedir. Sayın Başbakan aynı Sayın profesörlerden yıllardır aldığı önerileri gözden geçirirse bu önerilerden bazılarının sahiplerinin tekellerin tek sesli zurnası haline geldiğini görür. Üniversitelerimizde kişilikli, yetenekli sayısız öğretim üyesi vardır. Danışmanlarının renklerini bu kesimden fazlalaştırırsa hem Sayın Başbakan hem de Türk ekonomisi yeni fikirler ve yeni önerilerle tanışacak, belki de çözümleri bulacaktır.

4- Basındaki ekonomi yazarlarının ve sayfalarının halka karşı sorumluluklarını tekrar gözden geçirmelerinin yararlı olduğuna inanıyorum. Ekonomi yazar ve sayfa sorumlularının da en az başbakan kadar yeni adres ve yeni ağız arama zamanı gelmiştir.

5- DPT İstanbul'un Ankara'sı sözcülüğünden kurtarılmalıdır. Telefonla veya şahsi temaslarla bazı holding yetkililerinin siparişlerine göre plan önermeleri plansızlığın ve perişanlığın ana sebebidir.

Ekonominin bugünkü durumu veya yarınki durumu ikiz kardeştir. Ne iktidar, ne muhalefet ne de devlet sofrasından beslenenlerin söylediği sözler ekonomiyi kurtarır. Kurtuluş yolu eleştirilere karşı "alternatifi ve çareyi söyle" ucuzluğu da değildir. Çare o kadar kolay, kurtuluş kestirme yoldan sağlansaydı ekonominin alternatifsiz olduğunun, Özal'ın tek ve eşsiz olduğunun iddiacıları haklı çıkardı. Ekonominin bugün bozguna uğramış tedbirlerle, ekonomi konusunda söyleyecek sözü kalmamış kadroyla yürütülmesi imkânsız hale gelmiştir. İktidar da, muhalefet de kamuoyu da serinkanlılıkla konuyu tartışıp 10 yıllık modeli ve ekibi değiştirmelidir. Bu ekip ve sözcü değişikliğine en çok özel sektör muhtaçtır. Çünkü iktidarın ve yetkililerin uydusu haline gelen, risk hesabı yapan özel sektör temsilcileri ile bu hastalıkların, bu kan kaybının tedavisi, dindirilmesi mümkün değildir. ■

Veysi Seviğ

Son ekonomik kararlar

KÖTÜ GİDİŞ HIZLANACAK

Alınan kararların tümü parasaldır, daha çok alt gelir gruplarının daha da fakirleşmesine neden olabilecek niteliktedir.

Geçtiğimiz yıl sonlarına doğru ekonomimizdeki enflasyonist baskı giderek artmaya başlamıştır. Bunda en büyük etken bir süredir ülkede uygulanmakta olan seçim ekonomisidir. 1988 yılı içerisinde ödenmesi planlanan dış borç miktarının büyüklüğü ve enflasyon baskısının giderek artması karşısında siyasal otorite bir dizi ekonomik önlemi uygulamaya koymak suretiyle ortaya çıkan darboğazı rahatlıkla aşabileceğini düşünmüş ve bu amaca yönelik olarak 4 Şubat kararlarını uygulamaya koymuştur.

4 Şubat kararları ülkemize döviz girdisini hızlandıracak, buna karşılık, alınan bir dizi parasal önlemlerle enflasyon baskısını düşürebilecek nitelikte bir özelliğe sahipmiş gibi gösterilmiştir. Kararlarla ilgili açıklamaların tümünde bu tema işlenmiştir. Ancak ne yazık ki 4 Şubat'dan Ekim ayına geçen süre içerisinde yabancı para birimlerinin ortalama fiyatına karşılık Türk Lirası yaklaşık yüzde 68 oranında değer kaybetmiş, ülke içerisinde enflasyon hızındaki artış yüzde 76 civarında olmuştur.

Hatırlanacağı gibi 24 Ocak kararları da dahil olmak üzere son sekiz yıldır ülkemizde alınan tüm ekonomik önlemler parasal niteliktedir ve bu kararların alınmasından sonra ilk göze çarpan aşırı yükselikteki fiyat artışlarıdır. Son sekiz yılda ülkemizde gelir bölüşümünde düşük gelir grubunda yer alanların sayısı daha da artmış, buna karşılık alt seviyelerdeki gelir gruplarında yer alanların milli gelirden aldıkları pay küçülmüştür.

Türkiye'de son sekiz yıldır emeğini değerlendirerek geçimini sağlayanların yaşam koşulları bozulmuştur. Siyasal otorite tarafından katsayı uygulaması ile belirlenen kamu kesiminde çalışanların ücret düzeyleri, günlük zorunlu harcamaları karşılayamaz olmuştur.

İddialı bir biçimde uygulamaya konulan 4 Şubat kararları ekonomide varolan dengesizlikleri daha da artırmıştır. Buna karşılık hemen, referandum sonrası siyasal otorite tarafından yeniden bir dizi ekonomik karar uygulamaya konulmuştur. Bu kararların açıklanış tarihi 12 Ekim'dir. Şimdi 12 Ekim kararları ile Türkiye ekonomisine yeniden yön verilmeye çalışılmaktadır. Ancak hemen şunu söyleyelim ki 4 Şubat kararları ile 12 Ekim kararları birbirine benzemektedir. Bu ve buna benzer kararlar daha önce Güney ve Orta Amerika ülkelerinde denenmiştir.

Alınan kararların tümü parasaldır, maceraya yönelik, daha çok alt gelir gruplarının bazı aldatmacalarla daha da fakirleşmesine neden olabilecek niteliktedir. Bu nedenle yapılan açıklamalarla ulaşılan sonuçlar arasında çelişki bulunmaktadır.

Yaz aylarında düşürülmüş bulunan faiz oranları Ekim ayı başında serbest bırakılmıştır. Faiz paranın kiralanma bedelidir. Rantiye yaşantıyı özendirici bir özelliği vardır.

Ülkemizde ekonomik kararlar alınırken, ekonomik olaylar arasındaki ilişkiye önem verilmemektedir. Böyle bir davranışta baskı gruplarının etkisi bulunmaktadır. Kararlar alınırken acele edilmektedir. Sık sık kararlar değiştirilmektedir. Acelecilikte ve karar değişiminde, ortaya çıkan olumsuz tablonun anlaşılmasından duyulan telaş ve panik etkili olmaktadır.

Bilindiği üzere bundan bir süre önce faiz oranlarının düşürülmesine karar verilirken, ekonominin yönlenmesinde etkili olan kesimlerin görüşleri dikkate alınmıştır. Faiz oranlarının düşürülmesi konusunda verilen demeçler ve tartışmalar siyasal otorite tarafından değerlendirilmiş, faiz oranlarının düşürülmesi kararlaştırılmış, kararın uygulamaya konulmasından sonra yetkililer kredi maliyetinin düştüğünü hiç çekinmeden açıklayabilmişlerdir.

Düşürülmeden önce, bazı kesimlerce yüksek olarak kabul edilen faiz oranları bazı ban-

▶ **Faiz yükselince bankaya koşanlar.** *Ekonomik kararların acı sonuçlarını yine halk çekecek.*

12 Eylül'de zorla emekli edilen vali Doğan Pazarcıklı:

"DEMOKRASİ ZARAR GÖRDÜ"

"Resen emekliliğe" olanak sağlayan 2559 sayılı yasadan etkilenenlerin sayısı 1322. Bunlara 1402'likleri, başka haksızlıklara uğrayanları eklerseniz, toplumsal bir sorun çıkar karşınıza.

12 Eylül, uygulamalarıyla demokrasiyi ortadan kaldırıp toplumsal yaşamı düzeltilmesi çok zor olacak şekilde yeniden düzenlerken tek tek kişilerin yaşamlarına da müdahale edebildi. Çok sayıda kişi işinden edildi, zorla emekliye ayrıldı. 1402'likler deyince, genellikle öğretim üyeleri akla gelir, oysa bu yasa çalışan her kesimi etkiledi. 12 Eylül'ün çalışma haklarını ellerinden aldığı, resen emekliye ayrılan vali Doğan Pazarcıklı ve 1402 sayılı yasa gereği görevine son verilen işçi Haydar Akkanat ile görüştük.

▶ **Sayın Doğan Pazarcıklı, 12 Eylül günü ne iş yapıyordunuz?**

12 Eylül günü merkez valisiydim. Aynı zamanda da Türk İdareciler Derneği genel sekreterliğini yürütüyordum. Müdahale haberini alınca derneğe gittim. Derneklerin kapatıldığı haberini aldık. Biz de derneği kapattık, ama iki gün sonra açtık. Benim genel sekreterlik görevim de sürdü.

▶ **Bu arada merkez valiliği göreviniz de sürüyor muydu?**

Evet, ama 12 Eylül öncesinde olduğu gibi sonrasında da bu görev nedeniyle yaptığım bir iş yoktu.

▶ **Merkez valiliği göreviniz ne zamana kadar sürdü?**

Van valisi iken 1979 Aralığında merkez valiliğine alınmıştım. Bu görevim 1982 Şubatına kadar devam etti.

▶ **Şubat 1982'de ne oldu ki göreviniz sona erdi?**

O sıralarda, devlet kadrolarında yığılmalar olduğu, bu yığılmaların giderilmesi gerektiği gerekçesiyle bir yasal düzenleme yapıldı. Bazı kadroların boşaltılabilmesi için resen emekliliğe olanak sağlayan 2559 sayılı yasa yürürlüğe konuldu. Merkez valileri de bu yasanın tehdidi altındaydı. Merkez valilerinin bir bölümü emekliliklerini istemeye zorlandılar, bunu kabul etmeyenler de resen emekli edildiler. Ben de bu arada resen emekli edildiğim için görevim sona ermiş oldu.

▶ **Bu şekilde resen emekliye ayrılanların sayısı kaçtı?**

Yanlış hatırlamıyorsam o sırada 136 merkez valisi vardı. Ancak bunların bir kısmı hizmette 20 yılı o sırada doldurmamışlardı, bu yüzden de yasa kapsamı dışındaydılar. Bu ya-

Musa Aydoğan

"1402"lik Haydar Akkanat:

"Simit bile sattırmadılar"

Belki benim tek "suçum" 12 Eylül öncesi kısa bir süre işyeri sendika temsilciliği yapmamdı.

Haydar Akkanat, evli ve dört çocuk babası. Ankara Belediyesi Fen İşleri Müdürlüğü Kanal Şubesi'nde 10 yılı aşkın bir süredir çalışmasına karşın, 12 Eylül'ün hemen sonrasında, meşhur "1402" sayılı sıkıyönetim yasasıyla "hiçbir gerekçe gösterilmeksizin" 41 arkadaşıyla birlikte işten atılıyor. Yani işçiden, üniversite hocalarına kadar, askeri rejimin hışmına uğramış binlerce 1402'liklerden biri o. Akkanat'ın, 3 Kasım 1981'de, bir sabah görevine başladığında, işine son verildiğine ilişkin "açlık fermanının" okunmasıyla birlikte başlıyor, yoğun ekonomik ve politik yaşam kavgası... Bu savaş, yalnızca Akkanat'ın yaşam öyküsü değil, yakın tarihimizin anti demokratik ve insanlık dışı uygulamalarına tutulan bir aynadır aynı zamanda...

▶ **Sayın Akkanat, işten atıldıktan sonra, haklarınızı geri almak için ne gibi girişimlerde bulundunuz?**

Birçok girişimlerde bulunduk: Başta Belediye Başkanlığı, Sıkıyönetim Komutanlığı ve Konsey olmak üzere, arkadaşlarımla birlikte gerekli her yere dilekçe verdik. Ama dilekçelerimize hiçbir cevap alamadık. Bunun üzerine bizzat görüşme yapmak için girişimlerde bulunduk. Olmadı, çünkü kimse görüşmek istemedi bizimle. Nereye gittiysek, "Mutlaka bir şeye bulaşmışsınız. Yoksa durup dururken ne diye atsınlar sizi?.." diye sanki "vatan hainiymişiz" gibi tersliyorlardı bizi. Halbuki, gerek dilekçelerimizde, gerekse görüşmeye gittiğimiz yerlerde, açık açık söylüyorduk: "Suçumuz varsa söyleyin, bilelim. Biz değil anarşi çıkarmak, ki bize hep bunu söylüyorlardı, bu yaşımıza kadar, karakol yüzü bile görmemiş insanlarız", diyorduk. Çünkü, gerçekten de suçumuz yoktu. Çoğu arkadaşlarım okumasını yazmasını bile bilmeyen, asgari ücretle karın tokluğuna çalışan insanlardı. Belki benim tek "suçum" 12 Eylül öncesi kısa bir süre işyeri sendika temsilciliği yapmamdı.

▶ **İşyeri temsilciliğini yaptığınız bu sendika DİSK'e mi bağlıydı?**

Evet, DİSK'e bağlı Genel-İş Sendikası'ydı.

▶ **Peki dilekçeler ve görüşmelerden bir sonuç alamayınca, mahkemeye de başvurdunuz mu?**

Evet başvurduk. Ve 1982 başında mahkemeyi kazandık. Ama gene de işe başlatmadılar bizi. Ankara Belediye Başkanı emekli general Süleyman Önder sıkıyönetime, sıkıyönetim de Süleyman Önder'e atıyordu topu. Biliyoruz, bizi açlığa mahkûm etmek için yapılan danışıklı bir döğüştü bu. Ama biz yılmadık. Gene gerekli yerlere dilekçe verdik. Ardından Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Kenan Evren'e görüşmeye gittik. Saatlerce beklediğimiz halde görüştürmediler bizi. İşin en acı yanı, bizden çok sonra gelen, başları sarıklı Afgan göçmenleri, hiç bekletilmeden içeri alındılar.

▶ **Bu arada ailenizin geçimini sağlamak için neler yapıyorsunuz?**

Günübirlik bulabildiğim her işte çalışıyordum. Sonra yakınlarımın ve arkadaşlarımın yardımıyla, belediyeden Bakanlıklar'da bir simit camekânı aldım. Ama çalıştırmadılar beni. 1402'lik olduğumu biliyorlardı. Bu yüzden iki günde bir gelip, ya ceza kesiyorlar ya da simit camekânını alıp götürüyorlardı. Günler sonra, cezasını ödeyip, binbir güçlükle geri alıyordum. Ama çok geçmeden aynı olaylar... Sonunda zabıta müdürü Mehmet Üvez'e gittim. Beni kapı dışarı etti. Sonra da simit tezgâhımı alıp, beşer onar tezgâhı olan, simit mafyasına verdi. İşsiz kalmam bir yana, tezgâh için Almanya'daki bir akrabamdan aldığım 8 bin lira da gitti böylece.

▶ **Peki bu dönemde yakınlarınızdan ve arkadaşlarınızdan bir yardım gördünüz mü?**

Hayır. Çünkü biz yoksuluz; dolayısıyla yakınımız arkadaşımız da bizim gibi yoksul hep. Ellerinde olmayınca nasıl yardım etsinler?..

▶ **Simit tezgâhınızın elinizden alınmasından sonra, başka hangi işlerde çalıştınız?**

▲ Doğan Pazarcıklı

sa kapsamına 89 kişi alındı. Bunlardan 56'sı zorlamaya boyun eğerek emekliliklerini istediler ve emekli oldular. Geriye kalan ve benim de içlerinde olduğum 33 kişi ise emekliliği kendileri istemediklerinden resen emekliye ayrıldılar.

▶Sizin hizmet süreniz ne kadardı?

Ben o sırada, hizmette 20 yıl 15 günümü doldurmuştum. Hizmet sürem 16 gün eksik olsaydı emekli edilmeyecektim. Bu şekilde, Koray şirketine girdim. Belki adını duymuşsunuzdur. Türkiye'nin en büyük inşaat şirketlerinden biri. Biz beş arkadaş burda, bir süre sonra sendika kurma çalışmalarını başlattık. Ama çok geçmeden, içimizdeki işveren ajanı bir hainin ihbarıyla topluca atıldık burdan... Sonra Arabistan'a gittim. Bizi götüren Türk şirketi, Taylandlı, Endonezyalı, yani Uzakdoğu'nun yoksul memleketlerinden gelen işçileri tercih edip, attı bizi. Çünkü onları bizden daha düşük ücretle çalıştırıyorlardı. Tabii ben de Türkiye'ye geri dönmek zorunda kaldım o zaman. Şimdiyse, sigortasız ve sendikasız olarak bir şirkette asgari ücretle çalışıyorum. Sekiz yıl boyunca süren bütün çabama rağmen eski işime dönemedim yani.

▶Sizin bir de 1982 Anayasası hazırlanırken meclise verdiğiniz dilekçe olayı var?..

Evet var. Anayasa hazırlanırken, anayasada işçi haklarına da yer verilmesi için bir dilekçe yazdım. Beni meclise çağırdılar. Sivil, resmi birçok insan sıkıştırdı beni: "Sana bunları kim yazdırdı" diye sordular. Ben de: "açlık yazdırdı" dedim. "İsterseniz bunları yırtın, gözünüzün önünde yeniden yazayım" dedim. Beni dilekçelerle birlikte Mamak'a gönderdiler. "Git komutanla görüş" dediler. Gittim; nizamiyedeki astsubay, önce dilekçeleri yırttı, sonra da tekme tokat dışarı attı beni. Adamlar haklılar herhalde. İşçinin olmadığı, askerin ve asker güdümlü bürokratların hazırladığı bir anayasada tabii işçi hakları olmaz, olamazdı. ■

▲ *Bir tebellüğ belgesi. "Yasal başvuru hakkımı saklı tutuyorum."*

hizmet süresi 20 yıldan az olan arkadaşlarımız yasa kapsamına girmediklerinden emekli edilmediler. Ama, 20 hizmet yılını dolduranların tümü de emekli edilmedi.

▶Peki emekli edilmenin ölçütü neydi?

Ölçüt yoktu. Ölçüt bulmak mümkün değil. O zaman söylenen şuydu: Kadrolarda yığılma var, temizlik yapalım, bu adamlara boşu boşuna para ödemeyelim. Ama yazılı bir gerekçe bildirilmedi. Bildiğim kadarıyla yasanın da yazılı bir gerekçesi yok. Yukarıda belirttiğim sözlü sözde gerekçe de aslında bir yanıltmacaydı. Yasa aynı objektif durumda bulunan herkese uygulanmadı. Kamu görevinde bulunmasında "sakınca" görülenler emekliye ayrıldılar ya da emekli edildiler.

▶Objektif bir ölçütün olmadığı anlaşılıyor. Ama 12 Eylülcüler'in kendi kafalarındaki ölçüt neydi acaba?

Sanırım insanların bir bölümünü solun, bir bölümünü sağın militanı olarak değerlendirdiler ve devletin bekasını sağlamak için bunların kamu görevini sürdürmelerini sakıncalı gördüler.

▶Yasa size uygulanırken herhangi bir gerekçe gösterildi mi?

Hayır. Gerekçe bildirmediler. Hatta biz gerekçeyi sorduğumuz halde herhangi bir bilgi vermediler. Zaten, emekli edilmemize ilişkin işlem odacılar eliyle bize tebliğ edildi.

▶Hakkınızda bu işlemden önce ya da sonra açılmış herhangi bir soruşturma ya da dava var mıydı?

Hayır. Benimle ilgili olarak yoktu, olmadı. Bildiğim kadarıyla öbür kişiler hakkında da böyle bir şey söz konusu olmadı. Hatta biz soruşturma açılmasını talep ettik. İdarecinin Sesi dergisinde ve başka yerlerde bunu istedik. Suçluysak disiplin cezası verilmesini ya da gerekiyorsa yargılanmamızı istedik. Ama böyle bir şey yoksa bize hizmetlerimizden ötürü teşekkür edilmesini, bize yapılan tebligata bir teşekkür ifadesinin eklenmesini istedik. Ne soruşturma açtılar, ne yargıladılar, ne ceza verdiler ne de teşekkür ettiler.

▶Sizin resen emekli edilmenizde Türk İdareciler Derneği'nde çalışmakta oluşunuzun bir rolü olabilir mi?

Sanıyorum benim emekliye ayrılmamın gerekçesi dernekteki çalışmalarım. Resmen değil ama gayri resmi olarak gerekçenin bu olduğuna ilişkin ipuçlarını daha sonra elde ettim. Emekliye ayrılacakların listesi düzenlenirken zamanın içişleri bakanı Selahattin Çetiner bazı valileri çağırıp düşüncelerini almış. Bunlardan birisi de rahmetli eski Kocaeli valisi Hikmet Gürsel. Hikmet Gürsel olaya itiraz etmiş. Dinleyen olmayınca da bazı isimlere itiraz etmiş. Bu arada benim emekli edilmeme de karşı çıkmış. Selahattin Çetiner ise benim dernekte kötü işler yaptığımı, memura yakışmayacak işler yaptığımı, hatta basın toplantısında dernek olarak yayınladığımız dergi adına kendisine sorular sorduğumu ve mutlaka listede kalacağımı söylemiş. Bunları bana Rahmetli Hikmet abi anlattı.

▶12 Eylül ve 12 Eylülcüler hakkında ne düşünüyorsunuz?

12 Eylül hakkında değil de genel olarak askeri yönetimler hakkındaki düşüncelerimi söyleyeyim. Askerler, siviller bu işi beceremiyorlar diye ne zaman yönetime el koymuşlarsa, eylemlerinin sonuçları ülke açısından çok iyi olmadı. Bunu daha önceki örneklerde gördük. Şimdi, 12 Eylül'ün üzerinden, onu sağlıklı değerlendirebilecek kadar zaman geçti. Geriye baktığımızda pek çok haksızlığın yapıldığını görüyoruz. Haksızlıklar kişileri ilgilendirdiği kadar kamu nizamını da ilgilendiriyor. Kişiler zarar gördü, kamu nizamı zarar gördü, bizzat demokrasi çok zarar gördü. Askerlerin niyetinin bu olmadığı söylenebilir ama bunun anlamı yok. Çünkü bu iyi niyetle kötü niyetle ilgili bir şey değil. Demokrasi dışı müdahalelerin doğasında var bu, bu sonuç kaçınılmazdı. Yalnızca 12 Eylül için değil, bütün askeri yönetimler için, dünyanın her yerindeki askeri müdahaleler için olumlu düşünmüyorum.

▶Emekli edilmenizle ilgili işleme karşı yasal yollara sanırım başvuramadınız?

Hayır. Bu mümkün değildi, şimdi de değil.

▶12 Eylül'ün hukuk düzeni sizin yasal yollara başvurmanızı ve uğradığınız haksızlığı gidermenizi engelliyor. Bu gidişle, 1982 Anayasası değiştirilmedikçe bu haksızlık ömür boyu sürecek. Ne yapmalı?

Kişisel olarak ne yapabilirim? Emekliye ayrılmamla ilgili işlemi bir şerhle tebellüğ ettim: "Yargı yolu açıldığında kullanılmak üzere yasal başvuru hakkımı saklı tutuyorum" dedim. 12 Eylül sürüyor, yargı yolu hâlâ açılmadı benim için.

Ama olaya kişisel olarak bakmıyorum. Bu yasadan etkilenenlerin toplam sayısının 1322 kişi olduğu söyleniyor. Bunlara 1402'likleri eklersiniz, başka türlü haksızlıklara uğrayanları eklersiniz. Bu bir toplumsal sorun olarak çıkar karşımıza. Bütün bunlara bir de ekonomik politikaların kitleler için yarattığı olumsuzlukları eklersiniz.

Toplumun dinamikleri durmuyor. Ben bu anayasayı deldirtmem diyen anayasanın kefili, değişikliği onaylamak durumunda kalıyor. Ben gelişmelerden umutluyum.

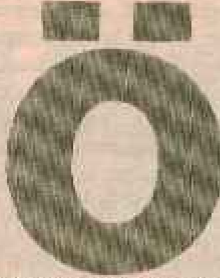
Bütün bu sorunların çözüm yolu ise demokrasinin yerleştirilmesinden geçiyor.

▶12 Eylül sivil olarak Özal'la sürüyor mu?

Evet. Benim kişisel sorunumla ilgili olarak bu böyle olduğu gibi, tüm gelişmelere genel olarak bakıldığında da bu böyle. 12 Eylül sürüyor. Ama toplum hızla değişiyor, gelişiyor. Toplumun dinamikleri durmuyor. Ben bu anayasayı deldirtmem diyen anayasanın kefili, değişiklik şu ya da bu da olsa anayasa değişikliğini onaylamak durumunda kalabiliyor. Ben gelişmelerden umutluyum, 12 Eylül sona erecek. ■

ÜRETTİĞİMİZ HAYATI KORUMAK

Kadın hakları için öngörülen hedefleri toplumsal sorunlarla olan koparılmaz bağı içinde görmek, öncelikleri doğru kavrayabilmek gerekiyor.

zellikle 1970'lerin ortalarından bu yana kadın örgütlenmelerine kaynaklık eden, onların faaliyetlerinin getirdiği katkılarla da gelişerek gündemde olmaya devam eden bazı konular var: Kadın-erkek çelişkisinin toplumsal muhtevası; kadınla erkek arasındaki eşitsizliğin ortaya çıkışı ve binlerce yıldır kadın aleyhine daha da ağırlaşarak sürerken aldığı görünümler; sorunun sınıfsal kamplaşmalar ve sınıf mücadelesi ile ilişkisi; yine sorunun kaynağına değgin teşhislerin biçimlendirdiği çözüm önerileri ve mücadele yöntemleri; güncel ve uzun vadeli kazanımlar doğrultusunda birlik ve birlikteliklere yaklaşım; en etkili ve sonuç alıcı örgütlenme biçim ve yöntemleri, nihai çözüm vb..

Geniş kadın kitlelerini kadınların özgül taleplcri doğrultusunda seferber edecek, yanı sıra kadınları genel toplumsal sorunların çözümüne yönelik mücadelenin vazgeçilmez bir unsuru kılacak, güçlü ve birliğini sağlamış bir demokratik kadın örgütlenmesi henüz sağlanamadı. Ülkemizde kadınların kadın, ana ve çalışan olarak özgül taleplerini derli toplu dile getiren programlar ancak sınırlı bir kadın kitlesine ulaşabildi. Kısaca kadın hakları diye adlandıracağımız hedeflere demokratik kadın hareketini kucaklamayı hedefleyen tek tek kadın örgütlerinin çabalarıyla şu ya da bu ölçüde erişilebildi ya da bazen hiç erişilemedi. 1980 Eylül'ü öncesindeki bu girişimler, bugün ülkemizde kimi değişik boyut ve tezahürleri de içeren kadın hakları tartışması bağlamında doğru ya da eğri yanlarıyla, zaafları ve sınırlı da olsa kazanımlarıyla değerlendirilmek durumundadır. Yoksa kadın hakları ne günümüz Türkiyesi'nde keşfediliyor ne de 1980 öncesi bu doğrultuda atılmış adımları es geçmeye hakkımız var. Enine boyuna değerlendirmeyi gerektiren konunun, bugün daha bir güncellik taşıyan bir yönüne, kısa da olsa değinmekte yarar var.

12 Eylül öncesinde kadınların özgül talepleri doğrultusunda kafa yoranlar, bu doğrultuda objektif koşulların ya da sübjektif tutumların ürünü olan şu ya da bu eksikliği, zaafı, hatta yanlışı içerse de bir örgütlenme çabasına girenler çok geçmeden karşılarında şu gerçeği buldular ya da bildikleri bir gerçeği tüm somutluğuyla yaşadılar: Genel toplumsal sorunların yakıcılığı, kadınların özgül sorunları ağır basmaktadır. Öyle ki, örneğin yasalarda kadınlar aleyhine hükümlerin kaldırılmasını, çalışma koşullarıyla analığın bağdaştırılmasını ya da her yıl yüzbinlerce kadının hayatına malolan gizli kürtajın, artık sağlığın gözetildiği koşullarda yapılmasına izin verilmesini vb. vb. onlarca, yüzlerce sorun üzerinde duruyor ve kadınların ulaşabildiğiniz kitlesinin destek ve onayını da görüyordunuz. Ama o sırada kadını harekete geçiren taleplerin başında "Evlat Acısına Son" geliyordu.

Doğal olarak, faşist terör odaklarının kapatılması, dağıtılması gerektiğini uzun boylu anlatmak hiç gerekmiyordu böyle acılı analara. Ama ateş henüz düştüğü yeri yakıyordu, örgütlenme ve karşı koyma gereğinin bugün somut örneklerini gördüğümüz üzere kendini hissetirmesi ise, ne yazık ki yangının büyümesiyle oldu. Ateş onlarca ananın yüreğinden, bugün yüzbinlerce ananın, yüzbinlerce kadının yüreğine sıçradı. Tıpkı bir zamanlar Arjantin'deki gibi, tıpkı bugün Şili'deki gibi.

Çalışan ve ana olarak hayatı iki kez üreten kadın bugün saldırının, onu hayatı aktif biçimde direnerek korumaya yönelttiği bir noktada. Nezarethanenin çıplak zemininde ırzına geçilenler, cop ya da telsiz anteni sokulanlar, evlâtlarını işkencede, "kim vurdu"da yitirenler, çocukları açlık çekenler, parasızlıktan hastanede rehin kalanlar neye direnmek gerektiğini çektikleri acılardan biliyorlar, öğreniyorlar. Böyle olması, kadın hakları kapsamında dün ve bugün ele alınan ve alınması gereken özgül talepler ve hedefler için mücadelenin ertelenmesi ya da önemsenmemesi anlamına hiç gelmiyor elbette. Ne ki bunları

Dünya bir yana, kadın bir yana mı?

Toplumumuzda "kadın", hep "sorun çözen insan" oldu.

Çocukken "evin neşesi'ydi, büyüdü "annesinin yardımcısı" oldu, daha büyüdü "bir genç erkeği anlayan genç kız" oldu, evlendi, evini bildi, anne oldu "çocuklarını koruyan ana" oldu, "eşinin güç günlerinin desteği" oldu, anneanne oldu, babaanne oldu, şirindi, torunlarına harçlık verirdi, torunlarına bakardı.

Toplumumuzda "kadın", hep "sorun çözen kadın" oldu.

Nice 'kazak' erkekler tanıdım. Karılarına yapmadıklarını bırakmazlardı. Ama, o sessiz sedasız kadın, o yaptığı görünür,kendisi görünmez kadın birkaç günlüğüne annesine gittiği zaman o 'anlı-şanlı' erkeğin, erkenden evine gelip, süt dökmüş kedi gibi oturup, kendine bile bir şey söylemeyi beceremeden, neden böyle güçsüz olduğunu bilemeden evinde oturduğunu gördüm.

"Kadınsız erkek" eksiktir, güçsüzdür ve yanlıştır.

Ya "erkeksiz kadın"?

"Erkeksiz kadın" bütünleniyor mu, güçlü mü, doğru mu?

Bunu söyleyen kadınlar, yazarlar, akımlar birikmiş bir tepkinin dışavurumu değil mi?

Erkek dayağına hayır. Elbette hayır.

Erkek zulmüne hayır. Elbette hayır.

Erkek sultasına hayır. Elbette hayır.

Ama, erkeğe de hayır mı? Bu çizgi çok iyi düşünülmelidir. Hem de çok iyi düşünülmelidir.

Erkeğin yanlışları da, kadının yanlışları da toplumun yanlışlarıdır.

Yanlış yetişme, yanlış eğitme, yanlış davranma, bozuk sosyo-ekonomik dokunun ürünleri değil mi?

"Dünya bir yana-kadın bir yana" değil.

"Dünya-kadın-erkek" birlikte.

Doğru bir hayat için birlikte. Doğru bir hayat için mücadele birliğinde. Kadın ve erkek, sorunları çözmek için birlikte.

Doğru budur.

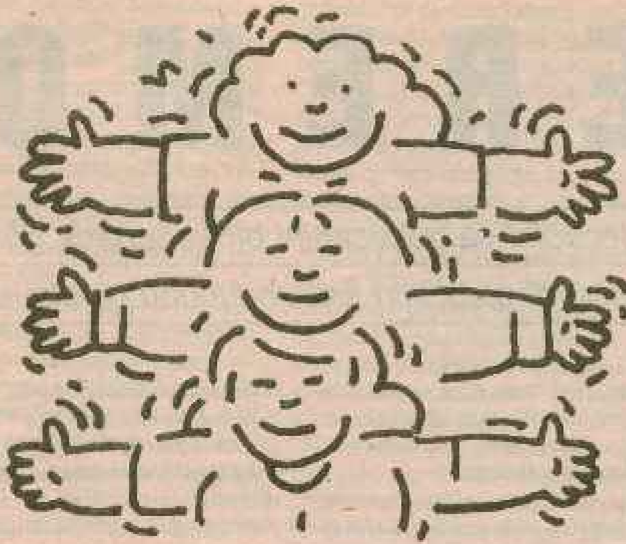
Erdal Atabek

İnsan Hakları Derneği Kadın Komisyonu kuruldu

İnsan Hakları Derneği Merkezi Kadın Komisyonu Eylül ayı içinde kuruldu. Komisyon, kadın sorununu temel insan hak ve özgürlüklerinin bütünlüğü içinde görerek, çalışmalarını hayatın her alanında yer alan kadınların özgül sorunlarını temel alarak yürütecek.

Komisyon ilk toplantısında başlangıç olarak, Birleşmiş Milletler tarafından 1980 Haziran ayında Kopenhag'da toplanan 2. Kadınlar Konferansı'nda imzalanan "Her Türlü Ayrımcılığa Karşı Kadınlar Sözleşmesi"nin takipçisi olma kararı aldı.

İHD Merkez Kadın Komisyonu 12 Eylül günü yaptığı toplantıda, Başkan Reha İsvan, Sekreter Jülide Gülizar, Basın Sorumlusu Serpil Bildirici, Eğitim Sorumlusu Gülsen Geray, Örgütlenme ve Teknik Sorunlar Sorumluları Ayşe Kurtgözü, Fazilet Yiğit, Suzan Dural ve Gençkız Sorunları Sorumlusu Demet Yalçın olmak üzere kendi arasında görev dağılımını belirledi. ■

özellikle de bugün toplumsal sorunlarla olan koparılmaz bağı içinde görmek, öncelikleri doğru kavrayabilmek gerekiyor. Hayat meseleyi bütünlüğü içinde kavramayı dayatıyor. Örneğin, koca dayağına haklı olarak karşı çıkanlardan, kadınlara yönelik polis terörüne, işkenceye, cinsel saldırılara da açıkça karşı çıkmalarını beklemek gerekiyor.

Bugün ayrı tabelalar altında ve sonuçları sınırlı kalmaya ister istemez mahkûm çaba ve girişimlerin ötesinde, kadınların yığınsal bir muhalefet olarak sesini duyurabilecek; kadın kitlesinin genel ve özel taleplerini hem kendi kitlesi içinde, hem bütün toplum katlarında yaygınlaştırmayı hedefleyen çalışma yöntem ve biçimlerini kaynaştıracak ve nihayet, herşeyden önce, bugünkü siyasi koşullarda kadınların hayatı korumak için kendiliğinden ortaya koydukları yoğun öfkeyi, henüz açığa çıkmamış daha da güçlü karşı koyma potansiyelini eyleme aktaracak, kucaklayıcı bir hareketi örgütlemek her zamankinden yakıcı olarak gerekiyor. Görevin zorluğu ortada, başarmaktan başka çözüm de yok.

1980 öncesi kadın örgütleri ülkemiz kadın hareketi açısından çok önemli sorunları gündeme getirdi. Ama asıl önemli olan "kadın ve örgütlenme" konusudur. Bu örgütlenmeler aynı zamanda önemli zaaflar taşıyordu. Siyasi tercihlerini yapmış, kendi siyasi görüşlerinin propagandasını yapan bir tür siyasi örgüte dönüşmüşler, hatta bu anlayışla kurulmuşlardı.

Bugün kadın ve örgütlenme konusu yeniden gündeme geliyor. Görülüyor ki eski dar ve yanlış yaklaşımlar izlerini sürdürüyor. Siyasi yaklaşımları yakın çevreler birlikte veya tek tek örgütlenme aşamasındalar. Ve her biri "herkese açık demokratik örgüt" olma iddiasında. 500 kişi çevresinde dönüp duran, ne azalan, ne artan, kadın kitlesinin taleplerine cevap veremeyen örgütler bunlar.

Yaşadığımız bunca deneyden sonra önümüzdeki en önemli sorun birlikte bağımsız kadın örgütünün yaratılmasıdır. Barış-Demokrasi-eşitlik mücadelesinde söyleyecek sözü olan her kadını kucaklayacak, yaşayan bir kadın örgütüdür özlediğimiz. ■

Sağlam bir birlik

En geniş yığınları kapsayacak bir kadın örgütünün yaratılması, yerine getirilmesi gereken acil görevlerden biri olarak önümüzde durmaktadır.

Bugün çeşitli biçimlerde kadın örgütleri yaratılmasına rağmen, hedeflenen yığınları kucaklayacak bir yapının oluşturulduğu söylenemez.

1980 öncesi var olan çeşitli kadın örgütlerinin 12 Eylül'le birlikte tümüyle ortadan kaldırılması, ardında hiçbir kalıntı dahi bırakmamasından çıkaracağımız dersle, bugün daha sağlam, daha kalıcı, daha ayakları yere basan bir kadın örgütlenmesini yaratmak, tüm anti-faşist kadınların birliğini oluşturmak durumundayız. Tabii ki bu birlik kendiliğinden oluşan bir birlik değil, aksine, ilkeli sağlam temellere oturan bir birlik olmalıdır.

Bu birliği oluşturma yönündeki hedeflerimizden biri, kadınları kendi özgül taleplerinden yola çıkarak toplumsal mücadeleye çekme, onları kendi davalarına sahip çıkar konumuna getirecek düzeye yükseltmek olmalıdır.

Esas olan; kadının yalnızca biçimsel eşitliği için değil, asıl ekonomik ve siyasal eşitliği için mücadele etmeyi, kadının toplumsal üretime ve yaşama tam anlamıyla katılmasının ancak ve ancak üretim araçlarının toplumsallaştırıldığı bir toplumda yani sosyalizmle gerçekleşeceği kavratılmak olmalıdır.

Eşit ve özgür bireyler olmak için uğruna mücadele edilecek talepler, egemen sınıflarla birlikte değil, onlara rağmen mücadele ile gerçekleştirilecek talepler temelinde bu mücadelenin yükseltilmesi, kadınların bağımsızlık, demokrasi ve sosyalizm mücadelesinde örgütlü güç haline gelmeleri yolunda göstereceğimiz duyarlılık, anti-faşist, anti-emperyalist, anti- şovenist kadınların birliğini oluşturma yolunda atmış olacağımız bir adım olacaktır. ■

Nuran Güvenilir

Edison kadın olsaydı...

Toplumda kadınların durumunu sorun olarak görenler kimlerdir: Havva'nın, Adem'in kaburga kemiğinden yapıldığını, kadının erkek için yaratıldığını ve daha yaratılırken baştan "anne" olmak, "eş" olmak için dünyaya getirildiğini, zayıf, güçsüz, edilgen, duygusal olması gerektiğini düşünenlerin, dahası inananların sayısı, evrensel olarak varolan bir kadın sorunu olduğunu düşünenlere göre daha mı azdır?

Ortaçağ'da yüzyıl savaşlarının komutanları içinde kadınlar da olsaydı, bilimsel bilginin ilk ışıklarını saçanların, felsefe tarihindeki filozofların yarısı da kadınlardan oluşsaydı, Rönesans Çağı'nın büyük ressamları, heykeltraşları, büyük edebiyat akımlarının yaratıcıları kadınlar da olabilseydi, kimi hükümetlerde kadınlar erkeklerden daha çok olsaydı, toplumsal üretime katılan işgücü içinde kadınların oranı erkeklerle başa baş gitseydi, bisiklete binebildiği gibi uçak kullanıp, hemşirelik yaptığı gibi madenlerde çalışsaydı, parlamentoları, siyasi partileri doldurup, dünya ekonomisinin kilit noktalarında söz sahibi olabilseydi ve aylar yıllar boyu bir başkasının gömleğinin ve pantolonunun ütülü olmasından sorumlu olmasaydı kadın sorunu olur muydu? Edison, Arşimet, Öklit, Van Gogh, Çaykovski, Balzac, Che Guavera, Neil Armstrong kadın olsalardı, kadın sorunu'ndan söz ediyor olacak mıydık?

O halde çocuklara kim bakacak, evi kim temizleyecek, yemekleri kim yapacak, namusu kim temsil edecekti? Alçakgönüllü, yönetilmeye eğilimli, duygulu, şefkatli, güçsüz, aklıkısa, fedakâr, melek ya da şeytan, gözetilmeye korunmaya muhtaç kim olacaktı? İnsanlığa yeni, üçüncü bir cins mi gerekecekti: Birleşmiş Milletler "on yılı" bu cinse mi ayıracak, bu üçüncü cins için mi ayrımcılığa karşı uluslararası sözleşme imzaya açılacak, dernekler kurulacak, gazeteler çıkarılacak, uluslararası kongreler düzenlenecekti?

İnsanlığın biri olmazsa diğerinin de olamayacağı iki cinsinden birinin, sadece o cinsiyete sahip olduğu için diğerinin belirleyiciliğinde ve egemenliğinde varolup, tanımlanması ve yaşaması kabul edilebilir mi? Tek başına kadın sorunu olabilir mi?

Kadın olmak bir sorun ama, tek başına bir kadın sorunu yok. Toplumsal ilişkiler sisteminde sorunlar olduğu için kadın sorunu var.

Kadın olmak bir sorun ama, tek başına bir kadın sorunu yok. Toplumsal ilişkiler sisteminde sorunlar olduğu için kadın sorunu var. Kadın sorunu olduğu için toplumsal ilişkiler sisteminde yanlışlar var.

Füsun Öztürk Baysan

Ayşe Sarı

VENCEREMOS

Şili sokakları, demokrasinin nereden geçtiğini ve geçeceğini bir kere daha gösterdi. Bir bütün olarak Şilililer'in kitlesel muhalefetiydi plebisitin asıl sonucunu belirleyen.

Santiago'da, ilkbaharın kendini iyiden iyiye hissettirdiği bir Eylül günü. Pinochet'in plebisitinin on gün öncesi. Faşist diktatörlüğün o güne dek görmediği bir gösteriye tanık oluyor başkent Santiago. Halk Birliği dönemini yaşamış ve ardından faşizmin acılarına direnmiş yaşlılar ve ortayaşlılar orada. Pinochet faşizmi altında doğmuş ya da büyümüş gençler orada. Onbeş yılın sürgün acılarını geride bırakmış onbinler orada. İşte Şili'nin sevgili **Dona Tencha**'sı Hortensia Bussi de Allende, işte Neruda'nın yoldaşı yazar, Şili KP Politbüro üyesi Volodia Teitelboim ve daha niceleri. Daha dün başka bir kılık, başka bir kimlikle Pinochet Şilisi'ni karış karış görüntüleyen rejisör Miguel Littin artık kendi kimliğiyle dolaşıyor Santiago sokaklarını. Victor Jara'yı, Şili'nin şarkılarını dünyaya taşıyan Inti Illimani, Isabel Parra, Los Quilapayun ve diğerleri artık kendi topraklarında söylüyorlar. Ya **companero** Allende? **Presenta, ahora y siempre.** (Burada, şimdi ve daima). Yüreklerin, katledilen otuzbini, hapse atılan 600 bini, sürgüne zorlanan 1,5 milyonu bu gösteriye taşımadığını kim söyleyebilir?

Plebisitin sonucu günlerce öncesinden belliydi: Hayır!

Halk faşist teröre boyun eğmedi

Plebisite giderken Pinochet cuntasının düşüncesi faşist rejimi geç de olsa meşrulaştırmak, icraata "seçilmiş" bir yönetim olarak devam etmekti. Pinochet kanlı 11 Eylül 1973 darbesinden sonra, 20 Haziran 1974'te cunta tarafından devlet başkanı ilân edilmiş ve 11 Eylül 1980'de de malûm "anayasal düzen"e geçilmişti. Muhalifleri bastırmak için her yöntemin denendiği, ağır baskı ve terörün propaganda bombardımanı ile bütünleştiği, kısaca nasıl olduğunu bizim de pek iyi bildiğimiz bu "anayasa oylaması"nın sonuçları hiçbir zaman açıklığa kavuşmadı. Cuntanın "% 67 kabul" şeklindeki açıklaması dahi faşist terörün halka boyun eğdiremediğini gösteriyordu. Faşist rejim ve anayasası, darbe öncesinin bütün partilerini karşısına almıştı artık. 1973'ten sonra sol partilere, özellikle de Halk Birliği'ni oluşturan partilere yönelik saldırı ve katliamlar karşısında sessiz kalanlar, "Marksist diktatörlük"ten kurtarılmasına yardım ettikleri "vatan"ın siyaset sahnesinde kendilerine de yer olmadığını çok geçmeden gördüler. Temmuz 1977'de bütün partilerin yasaklandığı açıklandı.

Cunta içindeki suç ortaklarından, plebisitte kendisine destek veren kimi aşırı sağcı-faşizan küçük partilere kadar, Pinochet'i plebisit yenilgisi karşısında yalnız bırakanların sayısı artıyor.

Ne ki Şili'yi kana bulayan faşist terörün toplumsal muhalefeti yıldıramadığı, siyasi ve sendikal örgütlenme girişimlerinin engellenemeyeceği açık seçik görüldü. Siyasi arenada yasaklı hemen tüm partiler, örgütlü faaliyetlerini sürdürürken, gençlik, kadın ve insan hakları örgütlenmeleri oluşuyordu. Sendikal harekette ise daha 1977'den başlayarak örgütlenme ve rejime karşı koyma girişimleri başlamıştı. Atılan adımlar kuşkusuz uzun ve yorucu çabaları gerektiriyordu, birlik ve birliktelik yolunda binbir engeli aşmak durumundaydı. 1982 grev ve direnişlerin yoğunlaştığı bir yıl oldu. 1983 Mayısı ise ülke çapında gerçekleştirilen otuz kadar protesto gününün başlangıcıydı. Yine 1983, Pinochet diktatörlüğüne karşı siyasi muhalefetin belli başlı odaklarını ortaya çıkardı. Bir yanda Hıristiyan Demokratların ağırlığını duyurduğu, Sosyal Demokrat, Radikal ve sağ kanat Cumhuriyetçi partilerle eski Sosyalist Parti'nin bir bölümü ve Liberal Hareket'ten oluşan Demokratik İttifak **(Alianza Democratica)**, diğer taraftan Şili KP, Genel Sekreter Clodomiro Almeyda öncülüğündeki Sosyalist Parti ve MIR'ın oluşturduğu Demokratik Halk Hareketi **(Movimiento Democratico Popular)** şekillendi. MDP bir süre sonra yasaklandıysa da varlığını fiilen sürdürdü. Pinochet'e muhalif her iki blokun Nisan 1986'da biraraya gelerek toplum güçlerinin en geniş birlikteliğini somutlayan **Asamblea Nacional de la Civilidad**'ı oluşturmaları ve ardından Mayıs 1986'da asgari demokratik talepleri içeren ortak bir bildirgenin **(Demanda de Chile)** açıklanmasıyla muhalefet eylemleri güçlü bir ivme kazandı. 2-3 Temmuz 1986'daki ülke çapındaki genel grev bunun açık bir göstergesiydi. Ne ki muhalefetin "sokağa dökülmesi" gerek Pinochet'i, gerekse Hıristiyan Demokratlar başta olmak üzere "itidalli" politikacıları hayli tedirgin etti. Cunta bazı siyasi partilere kurulma izni verileceğini açıklarken, sağa ve merkez partilerden solcuların, özellikle de komünistlerin "şiddet yanlısı" oldukları eleştirisi sıkça duyuluyordu. Oysa kadın-erkek Şilililer'in karşı karşıya kaldığı seçim, Luis Corvalan'ın deyişiyle, "şiddete dayalı yöntemleri mi, yoksa barışçı yöntemleri mi kullanmak değil, zorbalığa karşı savaşıp savaşmamak"ta düğümleniyordu. Solu, özellikle de komünistleri tecrit etme girişimlerine rağmen, bunun mümkün olmadığı geçtiğimiz yılın toplumsal hareketliliği içerisinde bir kere daha görüldü. Bu arada Sosyalist Parti Genel Sekreteri, Halk Birliği iktidarının devlet başkan yardımcısı ve dışişleri bakanı Clodomiro Almeyda'nın Mart 1987'de onüç yıllık sürgünden sonra ülkeye dönüşünün ardından sol güçlerin örgütlenmesinde

▲*Sevgili Dona Tencha. Allende'nin Şili'de çok sevilen karısı Hortensia, yıllar sonra yurduna döndü.*

yeni bir adım gündeme geldi. Almeyda başkanlığında Sosyalist parti,KP ve diğer beş sol parti Birleşik Sol **(Izquierda Unida)** ittifakı oluşturdular. Plebisit öncesinde Hıristiyan Demokratlardan Birleşik Sol partilerin bazılarına uzanan bir yelpazeyi kucaklayan örgütlü "Hayır" kampanyası sürdürülürken, Hıristiyan Demokratların aynı zamanda, beş merkez parti ile plebisit sonrası bir "hükümet alternatifi" şekillendirme çabasında olduğu izlendi. Bu çabaların ardında tüm ülkeyi saran hoşnutsuzluğu arkasına almak, kitlesel patlamaları önlemek ve solu gelecekteki siyaset sahnesinde mümkün olduğunca etkisiz kılmak düşüncesi olduğu açık. Bu koşullarda "hayır"ların homojen olmadığı, plebisit sonucuyla ilgili beklentilerin hayli farklılık gösterdiği kuşkusuz. Yine de "hayır"ın önemli siyasi sonuçları getirebilecek önemli bir ilk adım olduğu da şimdiden görülüyor.

Bahar mutlaka gelecektir

Plebisit'in içyüzü oylama öncesi halk arasında Pinochet'e atfen şu espriyle ifade ediliyordu: "Si derseniz kalırım, no derseniz gitmeyeceğim". Ama sonuç "yazı da, tura da benim"e pek uymadı. % 43 olarak açıklanan "Evet"e karşılık, % 54,7'lik "Hayır" yenilgisini ilk kabullenen cuntacı şeflerden havacı general Matthei oldu. Matthei "% 12'nin büyük bir fark olduğunu, bayrağı artık sivillerin taşıması gerektiğini" söylüyordu. Matthei'nin % 12'nin büyüklüğünü idrak eder görünmesi kuşkusuz hüsnüniyetinden değil, **sokaktan** geliyordu. Şili sokakları demokrasinin nereden geçtiğini ve geçeceğini bir kere daha gösteriyordu. Plebisit sonrası toplumsal muhalefet güçlerini bekleyen çetin gelişmeler açısından da sokağın belirleyeciliğinin altını tekrar çiziyordu. Birleşik Sol'un, sendikaların, kadın, gençlik, insan hakları örgütlerinin, bir bütün olarak Şilililer'in kitlesel muhalefetiydi plebisitin asıl sonucusunu belirleyen. Kitlesel muhalefetin örgütlü eylemlerinin bu ilk sonuç gibi diğer adımların sonucunu da etkileyeceği muhakkak.

Plebisit öncesi "sivil"leşen, propaganda filmlerinde çocuklara kondurduğu iğreti öpücüklerle, home-computer başında sözde işiyle meşgul "aramızdan biri" edasıyla beliren Pinochet, oylama sonucu belli olur olmaz aslına rücu etti. Bembeyaz üniforması ile yaptığı televizyon konuşmasında "anayasa gereği"ni yerine getireceğini açıkladı. Anayasasına göre Pinochet Mart 1990'a kadar işbaşında kalacak. Bu tarihten üç ay önce Aralık 1989'da başkanlık seçimleri ve parlamento seçimlerinin yapılması gerekiyor. Şu sırada Şili'de tartışılan konuların başında Pinochet'in aday olup olamayacağı ve bu anayasa ile seçimlere gitmenin doğru olup olmadığı geliyor. Muhalefet, anayasa hükmünün açık olduğunu ve Pinochet'in aday olamayacağını belirtiyor. Pinochet yandaşları -ki bunlar faşist **Patria y Libertad** hareketinden, faşizmin ülke ekonomisini yıkıma sürükleme pahasına güçlendirdiği kesimlere, yaratılan fırsatçılık-iş bitiricilik ortamının geliştirdiği asalaklara dek uzanıyor- anayasa hükmünün değiştirilerek üstüste ikinci kez seçilebilme şansının verilmesini istiyorlar. Bu arada Mart 1990'dan önce başkanlıktan ayrıldığı takdirde yeniden aday olabileceğini de söyleyenler var. Kısaca siyasi ortam elverdiği takdirde, anayasa ya da yasa engeli zaten aşılabilir, anayasa "bir defalık ihlâl edilmiş" olur. Ne ki siyasi ortam Pinochet'in en azından şimdilik adaylık konusunda açıklama yapmasını engelliyor. Cunta içindeki suç ortaklarından, plebisitte kendisine destek veren kimi aşırı sağcı-faşizan küçük partilere, Pinochet'i plebisit yenilgisi karşısında yalnız bırakanların sayısı artıyor.

Pinochet aday olsa da olmasa da muhalefetin önünde anayasa engeli var. Anayasaya göre Pinochet ve cuntanın diğer şefleri 1990'dan sonra daha dört yıl ordunun başında bulunacaktır. Bu arada hayat boyu senatörlük de söz konusu. Ayrıca cuntacıların yer aldığı Milli Güvenlik Konseyi kurumu ülkenin siyasi hayatında söz sahibi olmaya devam edecek. Yani Pinochet şeklen gitse dahi, ordunun gözetimi ve süngüsü altında bir "demokrasi" söz konusu olacak. Bu yüzden de anayasanın özellikle parlamento ve yürütme üzerindeki asker vesayetine, Marksistlerin tümüyle siyaset dışı tutulmalarına ilişkin hükümleri başta olmak üzere değiştirilmesi, muhalefetin başta gelen talepleri arasında. Birleşik Sol, cuntanın iktidarı bir an önce bırakmasını, en erken sürede geçici hükümet kurularak serbest seçimlere gidilmesini istiyor. Hıristiyan Demokratlar ise sol ile ittifak halinde ya da birlikte hareket etmekten çok, askerlerle diyalog yoluyla süreyi kısaltmaktan yana. Ne ki askerlerin böyle bir diyaloga hiç değilse şu anda yanaşmadıkları görülüyor. Pinochet de ilk açıklamalarında devir süresini kısaltmayı kesin bir dille reddetmiş bulunuyor.

Sol muhalefetin "No, hasta vencer" (yenene kadar hayır) sloganı plebisit sonucunun diktatörlük için ağır bir yenilgi olduğuna işaret ediyor.

Plebisit sonucunun diktatörlük için ağır bir yenilgi, ama bir ilk adım olduğu açıkça görülüyor. Sol muhalefetin **"No, hasta vencer"** (Yenene kadar hayır) sloganı da buna işaret ediyor. Sonrası da gelecek. "Baharın gelmesini engelleyemeyecekler" dememiş miydi Neruda? ■

▲ ***Sokakların zaferi.*** *Şili halkının tüm baskılara rağmen gösteri yapması Pinochet'i tedirgin ediyor.*

PİNOCHET'E HAYIR, YA EVET'LER?

Bir kanlı zalim yüzde 45 destek bulabiliyorsa bunda ders alınacak yön yok mu?

Şili'nin geriye doğru yüz yıllık bir demokrasi geçmişi var. Güney Amerika'nın demokrasiyle en çok haşır-neşir olmuş ülkesi. Demokrasisi yüz yıl kesintiye uğramamış, tıkır tıkır işlemiş... Üstelik demokrasinin sağı da var solu da... Yani Şili demokrasisi kimi ülkelerdeki gibi uydurmasyon, göstermelik bir demokrasi de değil. Güçlü sendikalar örgütlü bir işçi sınıfı, siyasi partiler yelpazesinde yerlerini almış belirli bir tabanları ve oy güçleri olan en sağdan en sola kadar yayılmış partileriyle çoğulcu bir demokrasi geleneği, basın özgürlüğü, anayasal güvenceler.

İşte bu ülkede 1970 yılında yapılan bir seçimde Marksist bir parti lideri, Allende, devlet başkanı seçildi. 1971'de yapılan yerel seçimlerde de Allende'nin önderliğindeki United Popular ortaklığı oy oranını yüzde 49'a kadar çıkarmayı başardı. 1973 yılı Mart ayı seçimlerinde ise Allende yüzde 44 oranında oy aldı.

Yani sözün kısası o ki, Şili'de demokratik sosyalizm gelişiyordu. 1971'den başlayarak ülkede geniş ölçüde ulusallaştırmalara gidildi. Yabancı ortaklıklar elindeki bakır madenleri halka mal edildi.

Ne var ki, seçimlerle iktidara gelmiş Marksist sol, içerde kimi aşırı sağ çevreleri ve özellikle dış sömürü çevrelerini çok rahatsız etti. Millileştirmeden en çok zarar göreceklerden Uluslararası Telefon ve Telgraf Şirketi (ITT), Güney Amerika'da Küba'dan sonra Şili'de de denetimi elinden kaçırmakta olduğunu gören ABD emperyalizminin karanlık gücü CIA, bir takım tertiplere girişmeye başladılar. Ülkenin en büyük satışlı gazetesi ITT destekli Mercurio, Allende yönetimine karşı kışkırtıcı yayınlara girişti. CIA, ülke içinde bir askeri darbe tezgahlayacak general avcılığına çıktı. Hemen 1970 seçimleri sonrasında Allende'nin yakın dostu Şili Genelkurmay Başkanı Schneider esrarengiz bir cinayetin kurbanı oldu. Ardından cinayetler, terör olayları birbirini izlemeye başladı. Riberte Viaux adlı bir emekli general genelkurmay başkanının öldürülmesiyle ilişkisi olduğu gerekçesiyle tutuklandı, ardından 1972'de General Canales bir darbe girişimine kalkıştı ama bertaraf edildi. Hemen ardından ABD'nin Hava Kuvvetleri Komutanı General Ryan gelip Şilili generallerle bir toplantı düzenledi. Sonra da olaylar başladı. Kamyoncular greve gitti, ardından dükkan sahiplerinin kepenklerini kapatması geldi, kadınlar sokağa döküldü ve boş tencerelerle gösteriler yaptılar. Enflasyon yüzde yüzlere varan bir tırmanış gösterdi. Kıtlık, kuyruklar, yokluklar baş gösterdi. Terör iyice tırmandı...

Pinochet'in yandaşları öyle yabana atılacak, görmezden gelinecek kadar bir azınlık değildir.

Allende olayları önleyebilmek için dört generalin de bulunduğu yeni bir hükümet kurdu ama ordu içindeki cuntalar ortalığın karışmasından yanaydılar. Sonunda beklenen oldu. 1973 yılı Eylülünün 11'inci günü General Pinochet darbe yaptı. Tanklarıyla başkanlık sarayını bastı, Allende'ye teslim olmasını önerdi. Allende şapkasını alıp gidecek türden bir politika madrabazı değildi, elinde silah direndi ve öldürüldü...

Sonra başka öldürmeler, tutuklamalar, sürgünler, hapisler, işkenceler ve demokrasinin kesintiye uğraması... Buna karşılık şıp diye kesilen anarşi ve terör, ulusallaştırılmış bakır madenlerinin eski işleticilerine geri verilmesi ve ülkenin yabancı sömürüye bir kez daha açılması...

Ama iş bu kadarla da kalmadı. Ağır borçlanmalar bahasına da olsa ülkede görece bir kalkınma da yaşandı. IMF reçeteleri acımasızca uygulandı, enflasyon düşürüldü. Yollar, barajlar, köprüler, okullar, fabrikalar, lüks oteller, gökdelenler dikildi, vitrinler doldu... Arada yoksul daha yoksullaştı, sömürü çarkı daha acımasız işledi, ulusal değerler talana uğradı ama ne gam? Ülke bir anlamda da kalkınıyor ve gelişiyordu... Şili'de, tam onbeş yıldır bu düzen sürüyor...

Bu düzeni bir geçiş dönemi, bir ara dönem diye önemsemeyebilirsiniz. Ama kazın ayağı pek böyle değil. Geçenlerde Şili'de bir halkoylaması yapıldı. Halkın yüzde 55'i halkoylamasında Pinochet düzenine "hayır" dedi. Muhalefetteki 16 parti Pinochet karşıtı bir birlik oluşturdular ve Pinochet ancak yüzde 45 oranında destek bulabildi. Ne var ki Şili'de yürürlükteki anayasaya göre Pinochet'in iktidardan hemen gitmesi söz konusu değil. Halkoylaması'ndan sonra daha iki yıl Şili'yi yönetmeyi sürdürecek de ondan sonra yeni başkan seçimi yapılacak. Şimdi muhalefet, bu yüzde 45 karşısındaki 55'lik çoğunlukla anayasanın değiştirilmesi, Pinochet'in gitmesi için çaba gösteriyor. Onbeş yıldır Pinochet'e katlananlara, önümüzdeki iki yıl çok uzun birsüre gibi geliyor.

Yetmiş yaşını aşmış Pinochet iki yıl daha yaşar mı yaşamaz mı, yaşarsa yaşatırlar mı yoksa devirirler mi, başka gelişmeler mi olur, yeni darbeler mi ortaya çıkar? Bütün bunları kestirmek zor. Zaten bizim üstünde durmak istediğimiz de bunlar değil.

Üstünde durulması gereken şey, Pinochet'in halkoylamasında aldığı yüzde 45 oranındaki "evet" oyları. Yüzde 45 oy, işin gerçeğine bakarsanız hiç de azımsanacak, görülmezden gelecek bir oy değildir. Önemli olan bu gerçeği gözden kaçırmamak...

Onbeş yıllık baskı, yılgınlık, dökülen kanların yerde kalması, hesap sorulamaması bir yana, bir siyasal iktidar hâlâ yüzde 45 oy alabiliyorsa, bu işin içinde bir iş var demektir.

Acaba halkoylamasında baskı mı yapıldı? Halk yılgındı da oylamada korkudan mı evet dedi. Yazılıp çizilenleri inceden inceye ve dikkatle okuduk. Görebildiğimiz kadarıyla hayırcılar üzerinde bir baskı, bir yıldırma falan söz konusu değildi. Bir üç kağıtçılık da söz konusu değildi. Olabildiğince dürüst bir halk oylaması olmuştu ve Pinochet de halkoylamasındaki yenilgisini kabulleniyordu.

Bunlar öğrenilip bilinince Pinochet'e yüzde 45 oranında evet denmesinin önemi daha da artıyor. Yüzde 55 elbette ki yüzde 45'den büyük... Bir halkoylaması değil de bir seçim olsaydı, Pinochet seçimi kaybetmiş olacaktı. Ama bu seçim değil!..

Şili'deki bu sonuçlar bir şeyi gösteriyor: İlerde serbest bir seçim yapılırsa, şimdilerde güç birliği içinde gibi gözüken 16 muhalif parti arasında çatlaklar çıkabilir ve Pinochet'in destekleyeceği bir parti pekala iktidara gelebilir. Yani Pinochet'in yandaşları öyle yabana atılacak, görülmezden gelinecek kadar bir azınlık değildir.

Peki bu nasıl oluyor?

İşte bütün düğüm burada. Şili halkı özgürlük istemiyor mu? Demokrasi istemiyor mu? Kendi çıkarlarının koruyucularının iktidara gelmesini istemiyor mu? Sonuçlara bakılırsa istiyor. Yüzde 55 bu iktidar değişsin diyor. Bunda görüş birliği var. Ama iş, kim iktidar olsun sorusuna geldiğinde bu görüş birliğinin sonuna kadar süreceğini beklemek biraz hayal. Yüzde doksandokuz ihtimalle şimdiki muhalefet ortaklığı iş bu soruya geldiğinde bozulacaktır. Bozuldu mu da Pinochet ya da başka Pinochet'ler iktidar koltuğuna kurulup oturacaktır.

Yüz küsur yıllık demokrasi deneyimi olan, demokrasiyi bir yaşam biçimi olarak benimsemiş bir ülke halkı bile bir noktada nerdeyse yarı yarıya Pinochet gibi bir yöneticiye arka çıkacak duruma geliyor. Gelebiliyor. Bu durumdan çıkarılması gereken bazı dersler olmalı sanıyoruz.

Şili deneyimi bütün demokratlar için bir takım dersler getiriyor. Pinochet gitsindemek kolay. Bir diktatörü kötülemek, yüzünün karasını ortaya dökmek de kolay. Ama arkasındaki yüzde 45 oyu ne yapacaksınız? Oyun kurallarıyla oynandığı zaman da bir kanlı zalim tek başına iktidar olabiliyorsa, bilesine bir destek bulabiliyorsa ve geniş halk yığınları kendisini destekleyebiliyorsa bunda bir ders alınacak yön yok mudur?

Şili halkının yüzde 45'i Pinochet'e niçin "evet" dedi? Bu soruya yanıt bulmadıkça, söylenecek söz havada ve askıda kalmaya mahkûm. ■

Tomris Uyar

◀ *Allende'nin son günü.* Tarih 11 Eylül 1973-Santiago. Kimin çektiği belli değil ama tarihin en önemli fotoğraflarından biri.

BAŞKAN BABA'NIN KIŞI

"... ama hayat tepeden tırnağa aşktı generalim..."

Gördüğünüz fotoğraf, Allende'nin ölümünden birkaç dakika önce çekilmiş. Adı: "Allende'nin Son Günü." Tarih, 11 Eylül 1973 - Santiago ama kimin çektiği belli değil. New York Times'da yayımlandıktan sonra "World Press Photos Holland" vakfınca yılın fotoğrafı seçilmiş.

Bir kişiliği kavramakta fotoğrafların büyük yardımı dokunduğuna inananlardanım. Tutalım ki biraz sonra öldürülecek adamın kim olduğunu bilmiyoruz; fotoğraftan ipuçları çıkarmaya çalışalım. Özenle giyinerek, kasketini giyerek, -kara mizah gibi ama- ceketinin düğmesini bile iliklevereк başına gelecek şeye hazırlanmış zarif bir adamla karşı karşıyayız. Zarifçe katlanmış mendili üst cebinden görünüyor. Ama üstüne doğru gelen katillerine sakınmadan diktiği gözleri ve atak başı ile elleri arasında bir bağlantı yok. Sağ eli, tabanca tutmaya alışık olmayan birinin eli. Bir baston, bir şemsiye sapı tutuyor sanki. Sol el, sahibinin gergin bir bekleme içinde olduğunu gösteriyor. (Othello'nun Desdemona'yı öldürmeden önce kendini o **törene** hazırlaması geliyor akla.) Tabanca, pek bir işe yarayacağı için değil o törende, o anda vazgeçilmez göründüğü için ele alınmış. Demek saldırgan biri değil bu adam, yalnızca savunudan kaçmayan biri. Arkasında duran insanların çaresizlikleri de ellerinden okunabilir. Bu arada "lütfen gitmesi" buyrulduğu halde yerinde kalan koruma polisinin yüzüne bir göz atmalı. Beklediği ihanetle yüzleşen bir insanın alay ve tiksintiyle karışık cesurluğu var yüzünde. Yerinden kıpırdamayacak belli.

Ama bizler bu adam hakkında daha çok şey biliyoruz. Son konuşmasında halkına nasıl seslendiğini okuduk:

"Size seslenmek için bir kez daha elime fırsat geçeceğini sanmıyorum. Acı konuşmayacağım ama sözlerimin Şili askeri olarak ant içenlere, bu andı tutmadıkları için ahlaksal bir ceza olmasını dilerim. Askerlerin gücü var, bizleri ezip geçebilirler. Ama sosyal gelişmeye engel olamazlar. Tarih bizimledir ve halk kendi tarihini yazacaktır.

Ülkemin insanları... bana gösterdiğiniz bağlılık ve duyduğunuz güven için hepinize teşekkür etmek isterim. Her zaman yanınızda olacağım, en azından anılarım yanınızda olacak.

Şili'ye ve onun geleceğine inanıyorum. Bizden sonrakiler bu karanlık ve acı günü yenmesini bilecektir. Sizler, çok geçmeden özgür insanların, daha yeterli bir toplum kurmak için yürüyeceği yolları açacağına inanın!

Yaşasın şili!"

Generallerin ülkesinden sağ olarak kaçma önerisini reddeden bir başkan bu adam. Adı da Salvador Allende. Onu neden etli canlı erkek kişiliğiyle kendi sesi, özenle seçtiği sözcüklerle tanımaya ve tanımlamaya çalışmamın bence önemli bir nedeni var: insanları bir "ruh" haline getirme adına kişiliklerini soyutlama tutkusuna duyduğum tepki. Bu tür soyutlamalar, son yıllarda edebiyatta da siyasada da çok rasladığımız bir eğilim. Daha doğru bir deyişle, soyutlama ile genelleme arasındaki uçurumdan korkmayanların gözüpekçe kullandıkları bir yordam. (Oysa düşünce alanında soyutlama yapabilme yetisi ne kadar değerliyse, yaşamış **bir kişiliği** soyutlama çabası o kadar değersiz, boşuna.) Üstelik tehlikeli de. İkinci Dünya Savaşı'nı konu alan filmlerde bu çabanın en gülünç örneklerini görüyoruz: savaşın sözümona "öbür yüzü"-nü göstermeye adanmış bu filmlerde, boyuna "aslında iyi yürekli ama sorunlu" Nazi subayları işlenirdi, neden sorunlu oldukları açıklanarak suçları bir anlamda bağışlatılırdı. Eee ne de olsa onlar da insandılar, zaaflan vardı. Sanatın ve edebiyatın ille de ayrıksı tiplere eğilmesi gerektiği görüşünü savunanlar, başlangıçta belki haklıyken, sonuçta, filmlerine toplam olarak bakıldığında "zavallı, ne yaptığını bilmeyen Nazi subayları"yla dolu -gerçekten ünlü, saygın oyuncular oynuyordu bu rolleri, Genç Arslanlar'daki Marlon Brando gibi- çarpık ürünlerin yaratıcılığını üstlenmiş oluyorlardı. Casus filmlerindeyse durum farklıydı. Tecimsel açıdan, FBI ajanının ince ve yakışıklı, KGB ajanının barbar, çirkin ve şişman olması ideolojisi hâlâ değişmedi. Bu tür bir yaklaşımın altında da aynı eğilim yatıyor: Önce ayrıksı özellikleri ▶▶

bulacaksın, sonra onlardan bir genellemeye gideceksin! Bence bir tek Allende var, bir tek Pinochet var. O yüzden de "Allende olmayacağım!" diye tutturan siyasetçilere gülüp geçiyorum. Onlara en iyi yanıtı Allende kendi sesiyle veriyor zaten:

"İstifa etmeyeceğim. Bütün ulusun önünde silahlı kuvvetler mensupları olarak vermiş oldukları sözde durmayan ve yükümlülüklerini reddeden askerlerin,bu akıl almaz davranışlarını şiddetle kınıyorum. Bilinmelidir ki, Şili'yi savunma kararından asla vazgeçmeyeceğim.

Haksız bir davranışta ve sadece koba kuvvete dayanarak hareket edenlere karşı ***tarihe geçecek bir örnek olması için*** *(altını ben çizdim. T.U.) her yola başvurarak, yaşamım pahasına bile olsa direneceğim."*

Bu konuşmaları **Çağdaş Liderler Ansiklopedisi**'nden aldım. Allende'yi, yiğit, gözüpek, sözünün eri, kendince ölmeyi bilen bir başkan imajına ve ruhuna sokmak o kadar önemliymiş ki anlaşılan, yorumcu, "Şans, Allende'ye gülmedi!" gibi bir tümce kullanmış. Oysa iki konuşmayı ardarda okuyunca Allende'nin metafizik bir şans ögesine ta baştan bel bağlamadığı, kendi serüveninde tek ve acılı bir serüven öngördüğü anlaşılıyor. (Ruh'a bakmaktan Adam'ı görememenin bir örneği daha. Bir zamanlar duvarlarda okuduğum "Mehmetler Ölmez" vb. sloganlarını anımsıyorum. Bize o gün hangi Mehmet'in öldüğünü merak ettirmekten öte bir işlevleri yoktu.)

Bugün Pinochet'nin asker üniforması giyip şanlı yenilgisini sürdürmeye çalışması aslında Allende'nin zaferi değil midir? Neruda'dan sonra bu zaferi en doğru değerlendirenlerin başında Garcia Marquez geliyor. Edebiyatta soyutlamalara nasıl gidilebileceğini de örnekliyor bir bakıma: bir tipi genellemiyor, bir beklentiyi somutluyor **Başkan Babamızın Sonbaharı**'nın bitiminde:

Allende metafizik bir şans ögesine ta baştan bel bağlamadı, kendi serüvenini de tek ve acılı bir serüven öngördü.

"... ama hayat tepeden tırnağa aşktı generalim, siz bir tren penceresinden bakan hüzünlü, silik bir görüntüydünüz yalnızca, suskun dudaklarının titreyişi gibi bir şeydiniz, kim olduğu, ne olduğu bilinmedik, yazgıdan yoksun bir ihtiyarın kadife eldiveninin sallanışıydınız, kimbilir belki de bizim düşlerimizin ürünü bir görüntüydünüz, hayatın asıl yüzünü bilmeyen gülünç bir zorba (...) çünkü bizler kim olduğumuzu biliyorduk; oysa o hiç bilemedi, ölümün kamçısıyla köklerinden biçilmiş ihtiyar bir ölü olarak kaldı usulca sızlayan hayasıyla, sonbaharında, son donmuş yaprakların karanlık hışırtılarında unutuş gerçeğine, sılaya uçuyordu, ölümün çürümüş cüppesinden duyduğu korkuya sıkı sıkı tutunarak, ölüm haberini alıp sokaklara fırlayan, neşeli türküler çığıran kalabalıkların gürültülerine yabancı, kurtuluş ezgilerine, şenlik fişeklerine, zafer çanlarına yabancı, kutlu haber bütün dünyaya bildiriliyordu; sonsuzun bitmeyen süresi dolmuştu artık."

Allende ile Marquez'in ölürken ve yazarken bekledikleri tek mucize, bu mucizeye sonuna kadar inanma, yılgınlığa düşmeme direncini gösterenlerin sayısının zamanla bilimsel olarak artması gerçeğiydi. ■

ŞİLİ 1970-73

Allende başkanlığındaki Halk Birliği'nin zaferiyle Şili tarihinde ilk kez dört tane işçinin de yer aldığı, dört bakanı sosyalist, üçü komünist, üçü radikal partiden bir hükümet kurulmuştu.

Yıl 1970... Günlerden 4 Eylül... Halk Birliği'ni oluşturan partilerin ortak adayı Salvador Allende, başkanlık seçimini kazanıyor ve oyların yüzde 36,30'unu alarak Şili halkının geleceğe dönük umutlarının simgesi haline geliyor. Kendisine sevgi gösterisinde bulunan insan yığınlarına şöyle sesleniyor Allende: "Çok açık ve belirli bir programla, büyük bir milli bilinçle ve anti-emperyalist bir tutumla ulaşılmış bir zaferdir bu. Bir kişinin değil, ekonomik bağımsızlığı ve gerçek politik egemenliği için savaşan milletin zaferidir bu."

Yine bir başka konuşmasında, 5 Kasım 1970'te, şöyle diyor: "Zafer, bir buçuk yüzyıldır sözde bağımsızlık adı altında egemen sınıfların sömürüsüne dayanmak zorunda kalmış milletindir..."

Ve Salvador Allende, Şili tarihinde ilk kez dört tane de işçinin yer aldığı, dört bakanın sosyalist, üçünün komünist, üçünün de radikal partiden olduğu kabinesiyle işe girişiyor. Bundan sonraki olaylar şöyle:

1970'e dek, anonim şirketlerin yüzde 17'sinin sermayesinin yüzde 78'inden fazlasını temsil ettiği, tarım işçilerinin yüzde 80'inin bütün nüfusun yüzde 4,2'sinin, yani, büyük toprak sahiplerinin elinde olduğu, tüm ailelerin yüzde 2'sinin toplam gelirin yüzde 46'sından yararlandığı, bunların ötesinde, otuz büyük sanayi kuruluşuna ait sermaye tahvillerinin yüzde 46,2'sinin yabancı tekellerin elinde, tüm maden ihracatının ortalama yüzde 35'inin ABD tekellerinin sınırsız egemenliği altında olduğu, bir günde yurtdışına çıkarılan paranın 1,5 milyon doları bulduğu, dolayısıyla çok az sayıda insan zenginlik içinde yüzerken, nüfusun çoğunluğunun tüm bu iç ve dış sömürü ağının kucağında can çekiştiği Şili'de, o zamana dek nüfus başına borçlanmada dünya ikincisi olan Şili'de, hayat pahalılığının on yıl içinde yüzde 1000 artış gösterdiği, nüfusun yüzde 8,3'ünün aç, işsiz gezdiği Şili'de, yeterli beslenemedikleri için 600,000 çocuğun geri zekâlı kaldığı Şili'de, Şili halkı ilk kez kendi yazgısını eline geçiriyor ve Allende yönetimiyle birlikte yoksulluğa karşı büyük bir savaş başlatıyor.

Ve daha 1970 Ekim'inde, yani Halk Birliği'nin iktidara gelişinin ikinci ayında, 16 yaşından küçük bütün çocuklara günde yarım litre süt, işçi ailelerinin çocuklarına beş milyon okul kitabı, 500.000 çift ayakkabı ve büyük ölçüde okul malzemesi parasız dağıtılıyor. Okul giysilerinin fiyatları düşürülüyor. En düşük ücret yüzde 66 oranında yükseltiliyor. Aile zammı iki katına çıkarılıyor. Kısa süre içinde 200.000 işsize iş alanları açılıyor. İşçi gelirleri yüzde 20 artış gösteriyor. 1970'de 34,9 olan enflasyon hızı, bir yıl sonra, 1971 Nisan'ına dek yüzde 6,6'ya indirilebiliyor. Yoksul kesimlerde oturanlar ilk kez sığır eti, giysi, ya da ev eşyası satın alabiliyorlar. Kiralar donduruluyor. Yersiz, yurtsuz insanlar ve köylüler için 1971'de 80.000 konutun yapımına girişiliyor. İşsizler ve işçiler için ilaç ve doktor muayenesi, diş bakımı, ilk yardım gibi hizmetler parasız hale getiriliyor. Orta sınıflar da içinde olmak üzere bütün çalışan halkın sosyal sigortaya alınmasını sağlayacak önlemler gerçekleştiriliyor. Ülke nüfusunun yüzde 90'ı yararlanıyor bundan. Yaşlı, kimsesiz vatandaşlar da katılıyor hesaba. Yaşlı ve malül emeklilerin maaşlarında yüzde 78,5 oranında yükselme görülüyor. Bütün bunların ötesinde, Halk Birliği'nin programının ana maddeleri olan, ülke ekonomisini yöneten yerli yabancı büyük özel şirketlerin devletleştirilmesi hamlesine girişiliyor. Bir bakır ülkesi olarak bilinen Şili'nin bu servetini uzun yıllar tekeline alıp sömürmüş olan bütün Amerikan bakır madenleri devletleştiriliyor. Bunu, ABD Telefon ve Telgraf Holdingi ITT'nin Şili'deki kolu, kömür ve kükürt madenleri, bütün tekstil ve çimento fabrikaları ve ABD'ye ait patlayıcı madde fabrikasının devletleştirilmesi izliyor. Bunların sonucu, her alanda genel bir üretim artışı ortaya çıkmağa başlıyor. Örneğin, bakır üretimi 1971 yılında 40.000 tondan 730.000 tona yükseliyor.

Daha daha, özel bankalar devletleştiriliyor,

▲ *"Milletten" aldığı yetkiyle. 11 Eylül 1973 - Pinochet ve generalleri.*

büyük çiftliklerin toprakları köylülere dağıtılıyor, gerçekleştirilen parasız öğrenim sayesinde okur-yazar sayısında sürekli bir artış ortaya çıkıyor.

Halk Birliği'ni oluşturan partilerden Şili Sosyalist Partisi'nin sekreteri Belando Calderon şöyle diyor Nisan 1971'de: "Hükümet ya da Halk Birliği'nin aldığı her önlem, Şili halkının büyük düşmanları emperyalizm, tekeller, bankalar ve büyük toprak mülkiyetine karşı girişilen amansız savaş ile ilgilidir."

Ne var ki, Halk Birliği düşmanlarını bu şekilde belirlemiş ve onlara karşı amansız bir mücadele yürütürken, bu düşmanlar da bir yandan çıkarlarının sarsılmasının verdiği huzursuzluk ve öfkeyle, bu gidişatı durdurmanın yollarını arıyor ve örneğin, ABD'nin Şili'ye karşı giriştiği ekonomik abluka türünden önlemler almağa çalışıyorlardı.

Beri yanda Şili'nin yanında olanlar da vardı. Batı Avrupa'daki anti-emperyalist güçler, Peru, Zambia, Zaire gibi bakır ihraç eden ülkeler, Finlandiya İsveç gibi sosyal demokrat İskandinav devletleri... Ve sosyalist devletler...

Ama bununla beraber, Şili'de Halk Birliği'ne karşı oldukça sesi duyulur bir direnç de yok değildi. Unutmamak gerekir ki, Halk Birliği'ne karşı olan güçlerin parlamentoda, yani siyaset alanında temsilcileri vardı. Dolayısıyla, Halk Birliği onlara karşı ne denli geniş ve etkin önlemler alırsa alsın, onların yine de sınıfsal nitelikleri olduğu gibi korunuyordu. Üstelik, Allende'nin toplam oyların yüzde 36,30'unu aldığı 1970 seçiminde, bu karşıt güçlerin adayı durumunda olan sağcı Allessandri de yüzde 34,98 gibi yüksek bir rakam tutturabilmişti. Bu bakımdan, Halk Birliği'nin karşısına aldığı güçler o günkü iç ve dış siyasi koşullarda hiç de öyle kolay pes diyecek güçler değildi.

Ve emperyalizm, cinayetler mizanseni hazırlıyordu. Bu mizansen, Amerikalı tekelleri, ITT ile Kennecott'un bürolarında CIA merkezinde, Şili tekelci burjuvazisi ve partilerinin büro odalarında, ihanet eden askerlerin karargâhında gizlice hazırlanıyordu. Plân şuydu: Adım adım karışıklık yaratmak ve böylece askeri darbeye yol açmak üzere kaba kuvveti işin içine katmak. Yöntemleri ise: Devlet kuruluşlarının ve yasama gücünün sistematik bir şekilde felce uğratılması; sanayi alanında sabotajlar, boykotlar, grevler örgütlemek; suikastlar, tedhiş olayları düzenlemek; ordu içindeki güçleri anayasal hükümete karşı birbirine düşürmek, bütün aşırı sağcı ve profaşist elemanları canlandırmak, yüksek rütbeli subayları rüşvetle elde etmekti.

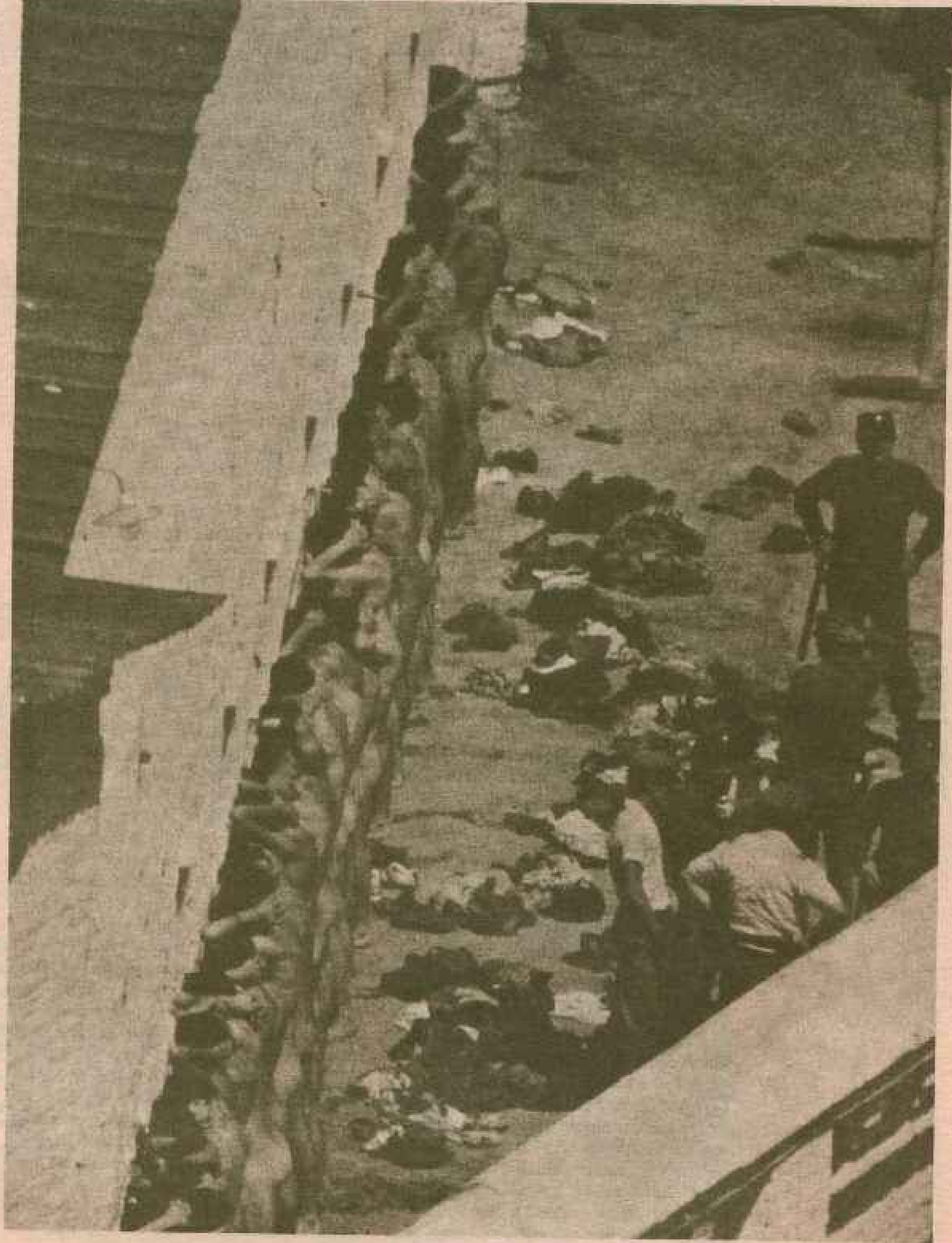
Ve bütün hazırlıkların sonunda, ülke çapında sağcılar tarafından kışkırtılan grevler, çıkarılan karışıklıklar, parlamentoda yaratılan engellemeler sonucu 11 Eylül 1973 günü gelip çatıyor... Ve emperyalizmin başkukla olarak seçmiş olduğu satılmış general Pinochet ve onun cellâtlar ordusu, Santiago'daki başkanlık sarayı "La Moneda" üzerine yürüyüp, tank, top, piyade ve uçak desteği altında, sarayın içinde sarayı ve Halk Birliği hükümetini savunmakta olan Başkan Allende ve kırk arkadaşının üzerine çullanıyor. Başkan Allende radyodan Şili halkına son kez sesleniyor. Saatlerce süren çarpışmadan sonra Allende öldürülüyor, arkadaşları ise ya ölü, ya yaralı olarak faşist katillerin eline geçiyor...

Ama bunun ötesinde bundan sonra, asıl ele geçen, gaspedilen, Şili halkının özgürlüğü, bağımsızlığı oluyor. Ve o günden sonra başlıyor Şili'nin Nazi Almanyasına benzetilme harekâtı. Başta komünist ve sosyalist parti üyeleri olmak üzere, Halk Birliği'ni desteklemiş ne kadar insan varsa hepsi yakalanıyor, dövülüyor, akıl almaz işkencelerden geçiriliyor, asılarak ya da kurşuna dizilerek öldürülüyor. Bu vahşet olaylarının sahnelendiği en ünlü yerlerden biri, başkent Santiago'daki Ulusal Stadyum'dur. Bu stadyumda dökülen insan kanının, bu stadyumun göklerini kaplayan insan avazlarının haddi hesabı yoktur.

Bir yanda bu korkunç insan avı sürerken, bir yanda da emperyalist tekeller eski günleri geri getirmenin kudurganlığı içinde yeniden çullanıyorlardı Şili'nin üstüne... Ve Şili ülkesi, Şili halkı üç yıl boyunca ne gördü, ne yarattıysa birkaç ay içinde hepsini yitiriyor, yeniden geçmişin karanlığına gömülüyordu.

Ve Şili'nin özgürlüğünü elinden alan katil Pinochet ve ortakları, ne yapıyorlarsa "milletten aldıkları yetkiye dayanarak" yaptıklarını söylüyorlardı radyolarda, televizyonlarda, gazetelerde... Evet, milletten aldıkları yetkiye dayanarak milletin kanını emiyorlardı!..

Ve böylelikle, büyük çapta ITT tekelinin itmesiyle CIA'nın hazırladığı "Centaur Planı" (Santor Planı) ya da "Şili Harekâtı" başarıyla tamamlanıyordu. ■

▼ *Ulusal Stadyum, Santiago. Pinochet'in bu stadda döktüğü kanların haddi hesabı yoktur.*

Yeni bir aydınlanma çağına şiddetle ihtiyacımız var

"İSTİM" ARKADAN GELMEZ

Türkiye'de kültürel yozlaşmanın baş nedeni kalkınmayı 'maddi kalkınma', yani yol-baraj-fabrika inşaatı olarak gören, kötü anlamda 'mühendisçe' yaklaşımdır.

Türkiye'nin bugün en önemli sorunu nedir? Enflasyon mu? 12 Eylül öncesi kargaşanın temelinde de yatan, aşırı nüfus artışı - çok hızlı kentleşme - mafyalaşma - devlet örgütünde soysuzlaşma süreci mi? Ağır sanayii - demiryolunu - metroyu reddeden iktisat modeli mi? GAP projesinin gecikmesi midir? Askeri harcamaların aşırı yüksekliği midir? Bunların hepsi hiç şüphesiz önemli sorunlardır. Fakat en az bunlar kadar önemli bir sorunumuz daha var ki, bu yazının konusunu oluşturmaktadır. O da kültürel yozlaşma, kültürel çoraklaşmadır. Türkiye ilerlemiyor mu? Hiç şüphe yok ki 'ilerliyor'. İlerleme insanoğlunu diğer canlılardan ayıran temel bir özelliktir. İlerliyoruz, ama yavaş mı, hızlı mı? Başka ülkelere göre nedir durumumuz? Biz ilerliyorsak fakat başkaları daha hızlı ilerliyorlarsa, sanırım Türkler'in büyük çoğunluğunu bu tatmin etmeyecektir. Çünkü zaman zaman kendimizi ölçüsüz derecede pohpohlama huyumuz varsa da, Türkler'in çoğu en ileri ülkelerin adamakıllı gerisinde olduğumuzu idrak etmektedir. Demek ki, Türkiye'nin ilerlemesi marifet değildir. Marifet, en hızlı ilerleyenler arasına girmektir. Bunun da yolu, en hızlı ilerlemeyi sağlayacak yöntem ve yolları bulmak, bunun için bilinçli ve akıllı bir siyaset gütmektir.

Kurtarılan şirketleri, bankaları duyuyoruz, fakat kurtarılan bir yayınevini henüz duymadık.

Türkiye'de kültürel yozlaşmanın baş nedeni kalkınmayı tamamen veya çok büyük ölçüde 'maddi kalkınma', yani yol-baraj-fabrika inşaatı olarak gören, kötü anlamda 'mühendisçe' yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre bunları yapmak, Türkiye'nin en önemli, hatta biricik sorunudur. Okul, hastane, insan hakları, sanat, bilim, kültür, laiklik gibi şeyler önemsiz, 'garnitür' kabilinden şeylerdir. Bunlar, hikâyedeki "istim" gibi, arkadan da gelir. Onlardan mevcut olanlar, biraz da elâleme ayıp olmasın diye, muhafaza edilir. Tabii mühendisleri toptan eleştirmek aklımdan geçmez, fakat bu 'mühendisçe' yaklaşımı siyasete intisap edip 1950'den bu yana ülkenin yazgısına egemen olmuş bazı mühendislerde görüyoruz. Hatta bunların kalkınmaya geniş bir mühendislik açısından dahi değil de belki biraz uzmanlık alanlarıyla sınırlı bir perspektiften baktıkları ileri sürülebilir. Bunlardan makine mühendisi olanının "en ağır" sanayi, inşaat mühendisi olanının köprü ve baraj, elektrik mühendisinin telefon ve haberleşme üzerinde bilhassa durdukları söylenebilir. Fakat yine mühendislere haksızlık etmemek için belirtelim, 1950-60 arasındaki siyaset önderlerimizin de, mühendis olmadıkları halde, maddi kalkınma modelini benimsedikleri göze çarpmaktadır.

Sanırım bu durumdan yalnızca dar bir mühendislik anlayışının sorumlu olduğunu söyleyemeyiz. Bu görüş açısının arkasında çok kez dinsel-tutucu bir yaklaşım da vardır. Buna göre Batı uygarlığının maddi ürünleri - makine ve teknoloji - alınmalıdır ama gerisi, dinimize ve geleneklerimize aykırı olduğu için alınmamalıdır. Lokomotif, nükleer santral gelmeli, fakat kadın hakları gelmemelidir. Sanırım bu görüş sahiplerinin bir çoğunun Japon hayranlığı da bundan kaynaklanıyor. Japon, evinde kimono giydiği, pirincini çubuklarla yemeğe devam ettiği için geleneksel Japon toplumunun fazla değişmediği sanılıyor. Oysa bu çok yüzeysel ve yanlış bir yargıdır. Tersine, Japonya'nın Batıya açılmasının 'geleneksel' bir tutum olduğu belki ileri sürülebilir, zira Japonlar daha 17. yüzyılda Hollanda yoluyla gelen Avrupa bilimini - hem de en kuramsal düzeyde - çeviriler yaparak kendilerine maletmeye başlamışlardır.

Fakat bizim için sözümona Japon modelinden çok daha tehlikeli bir model bütün ağırlığı ile üstümüze çökmüş bulunuyor. Bu da Suudi Arabistan modelidir. Suudi Arabistan'da Vahabilik resmi mezhep durumundadır. Bu mezhebe göre, İslamiyet, Peygamber zamanındaki gibi uygulanmalıdır. Onun zamanında olmayan şeyler - tespih, minare, musiki gibi - tehlikeli bid'atlerdir. İbadet eksiksiz yapılmalıdır. En küçük bir ihmal küfürdür, kâfirin ise "kanı heder ve malı helaldir". Onun için, örneğin, namaz vakti bütün dükkânlar zorunlu olarak kapanır ve herkes (yani erkekler) camiye gitmekle yükümlüdür. Bu ülke ancak iki konuda Şeriatten tâviz verebilmiştir: 60'lı yıllarda kölelik yasak edilmiş ve kızların eğitim görmesi (öğretmenler kadın olmak ya da erkekse, öğretmenin kör veya öğrencileri görmeden ders vermesi şartiyle) kabul edilmiştir. Bilindiği üzere, Arabistan'ın hemen hepsi çöldür ve altında da dünyanın en zengin petrol yataklarından biri bulunmaktadır. Oluk oluk ülkeye akan petrodolarlar hanedanın ve adamlarının 'altın' Cadillac'larına, uçaklarına, saraylarına, dünyanın çöl olmayan bölgelerinde gayrımenkul, hisse senedi almak gibi yerlere harcandıktan sonra, yine büyük miktarda artar. Bu kalan paraların bir bölümünü çölde sebze yetiştirmek, deniz suyundan içme suyu elde etme tesisleri kurmak gibi teknolojisi ileri, pahalı projelere yatırırlar. Suudi Arabistan modeli budur işte: 7. yüzyıl yaşantısı ve toplum düzeni + 20. yüzyılın en ileri teknolojisi. Suudi Arabistan laik (diyelim) maddi kalkınma modelcilerinin imkânsız gördükleri bir şeyi, 7. yüzyıl yaşantısının 20. yüzyıl teknolojisiyle bir arada yaşatmayı - şimdilik - başarmış gibi görünüyor. Yine maddi kalkınmacı olan bizim dinci - tutucu kesim için bu, bulunmaz bir örnektir. Bir yandan şeriat, öte yandan teknolojinin son zaferleri, bilgisayarlar, makineler v.s.

İşin önemlisi, Suudi Arabistan'ın edilgin bir model olmakla kalmayışı. Zira Suudiler ne kadar yukarda sözü edilen yerlere para dökseler de, ülkenin çöl, halkın az sayıda ve ilkel oluşundan, yine de ellerinde bir sürü paraları kalıyor. İşte bunu da 'hayır'lı davalara harcıyorlar ki, bunlar mesela, Latin Amerika'da, Avrupa'da bir takım anti-komünist örgütleri beslemek gibi şeyler. O 'hayır'lı davalardan biri de Almanya'da Türk imamlarına maaş vermek, Türkiye'de üniversitelere cami yaptırmak, dinsel amaçlı öğrenci yurtları (başörtülü kızların yuvası), gazeteler, dergiler, yayınevleri ve daha kim bilir neler finanse etmek, kısaca dendikte, Türkiye'de laikliği kurutmak, en azından saptırmak diye tanımlanabilir.

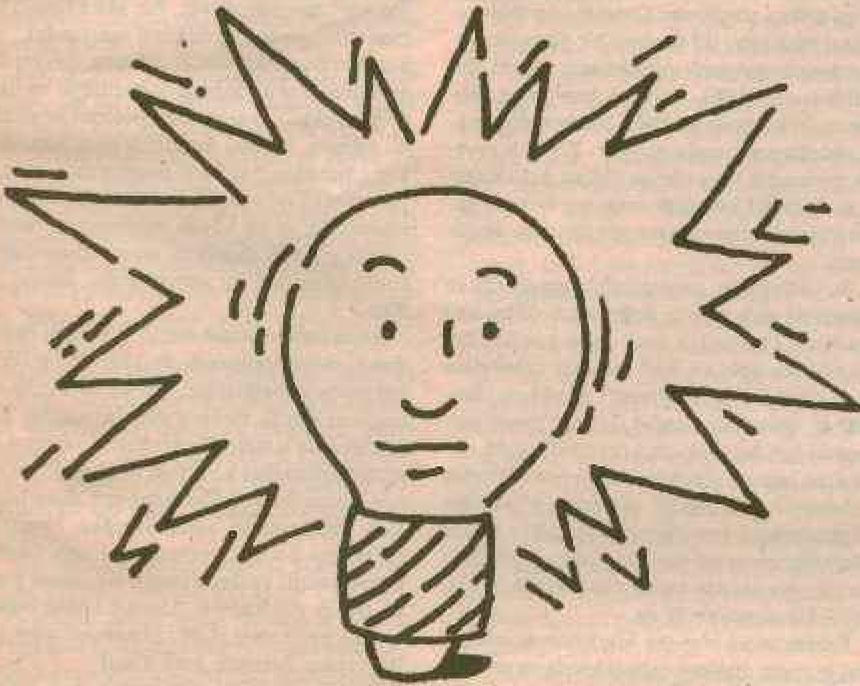
Fakat yalnız Suudi Arabistan'ı göstermek haksızlık olur. Hemen hemen bütün Arap ülkeleri laikliğe kötü gözle bakıyorlar, onun için de Türkiye'nin laiklikten 'kurtulması' için elden gelen gayreti esirgemiyorlar. Tabii İran'ı da unutmamak gerekir. Onlar da İslami Cumhuriyet modelini bize ihraç etmek için çabalıyorlar. Bir de Almanya'dan gerisin geri gelen dinsel dalga var. İş ve İşçi Bulma Kurumu Almanya'ya işçi gönderirken kalkınmamış yörelerden gelen adaylara öncelik vermiş. Oraya gidenler en büyük sarsıntıyı Alman kadınlarını görünce geçirmişler. Onların serbestliklerini ancak 'fahişelik' diye yorumlayabildiklerinden, karılarının kızlarının 'namusu' derdine düşmüşler, en bağnaz ve ilkel biçimleriyle dine dört elle sarılmışlar.

Hükümetlerimizin sorumluluğu da var bu işte. 1950'den beri gelen hükümetler - 27 Mayıs, CHP'li hükümetler, 12 Mart gibi görece kısa dönemler dışında - dinsel dalgaya en azından 'yumuşak' bakmışlardır. Ya oy top-

lamak uğrunda, ya kendileri de biraz öyle düşündükleri için, ya 'komünizme panzehir' olur umuduyla... Oysa dinsel dalga Türk kültürünü yozlaştırmış, çoraklaştırmıştır. Neden? Çünkü dinsel dalga şeriatçıdır, laikliği, Atatürkçülüğü açık ya da dolaylı reddetmektedir. Bu, şu demektir: ileri ülkelerin kültürüne, bilimine, sanatına kapanmak, ileri ülkelerin insan-kadın-çocuk hakları, demokrasi, hukuk devleti anlayışının reddi demektir. Okullarda dayak olaylarından genellikle din hocalarının sorumlu olması hayli anlamlıdır. Şeriat dayağa cevaz verdikten sonra, (malûm ya, "cennetten çıkmadır") işkence bu ülkeden kolay kolay kalkabilir mi?

Bu noktada maddi kalkınma modelinin karşıtı olan modeli de açıklayalım. Bu, bütünsel, topyekûn kalkınma modelidir ve sanırım 1950'den önce Türkiyemizde bu model yürüyordu. İstanbul Üniversitesi'nin kurulması, Sivas-Erzurum demiryolunun inşası kadar, konservatuarın açılması ya da yeni harflerin kabulü Nazilli Bez ya da Eskişehir Şeker Fabrikasının yapılması kadar önem verilen olaylardı. Hatta, sanırım, yapılacak bir araştırma, Atatürk'ün yol-fabrika-barajdan çok, kültür olaylarına önem verdiğini gösterecektir. İnönü de aynı çizgiyi sürdürdü. Batı müziği konserlerine muntazaman gitti, viyolonsel dersleri aldı. Köy Enstitüleri, Ankara Üniversitesi, çok-partili demokrasi, Milli Kütüphane, en az Karabük Demir-Çelik Fabrikası ya da karayollarının inşası kadar önemli şeylerdi. Bütünsel kalkınma modelinde kalkınma, teknoloji-bilim-felsefe-kültürde kalkınmadır, bunlardan hiçbirinin eksik olmaması gerekir. Bilimsiz teknoloji iğreti ve köksüzdür. Felsefesiz bilim ufukları kapalı, kısır bir alana sıkışmış demektir. Canlı bir kültür hayatı olmazsa, din gölge ederse, felsefe gelişemez. Canlı bir kültür hayatı olması, felsefenin gelişmesi için düşünce özgürlüğü, düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğü gerekir. Gerek kamu görevlilerinin, gerekse toplumun bilim-felsefe-kültür adamlarına itibar göstermeleri gerekir.

Maddi kalkınma modelinin ne olduğunu, nereden kaynaklandığını, karşıtı olan bütünsel kalkınma modelinin nasıl bir şey olduğunu gördük. Şimdi de maddi kalkınma siyasetinin kültür alanında doğurduğu önemli bazı çarpıklık ve bozukluklara değinelim. Bunlardan bir tanesi öğretmenin toplumdaki konumudur. 1950'den önce öğrenmenin, diğer memurlarla birlikte toplumumuzda saygın bir konumu vardı. O tarihten sonra, para değerinin hızlı olarak düşmeye başlamasıyla birlikte memurun geliri azalmaya yüz tuttu. Zamanla birçok memur kesimi, başta subaylar olmak üzere, kendilerini bu durumdan az çok kurtardılar. Sayıları hızla çoğalan öğretmenler ise, bir türlü ayrıcalıklı memur kesimine sokulmadılar. Bugün öğretmenlik, maaşların yetersizliğinden ötürü en itibarsız meslekler arasındadır. Bunu ÖSYS puanlarından anlamak mümkündür. Öğretmen yetiştiren fakülte ve bölümler, en düşük puanlı yerlerdir. Buralara, daha çekici (geliri bakımından) yerlere girmeyi başaramayan adaylar çaresizlikten girmektedirler. Bu durum ülkemizde temel bilimlerle uğraşan fakülte ve bölümleri çok kötü etkilemektedir. Öğretimin kalitesi düşmekte, öğretim üyelerinin çalışma heyecanı baltalanmakta, o dallarda yetişecek bilim adamlarının kalitesi de azalmaktadır. Oysa bu tutumla bindiğimiz dalı kesiyoruz. Zira, tıp, elektronik ve bilgisayar mühendisliği gibi gözde alanlara rağbet eden 'dâhi' gençleri de öğretmenler yetiştirecektir. Türkiye'nin ilerlemesi için özellikle lise öğretmenlerinin birinci sınıf kafası olan insanlardan olması şarttır. Bunu da sağlayacak yeterli maaştır. Bugün bir öğretmenin maaşıyla kitap alabilmek çok zordur. Bir ülkede öğretmenlerin ara sıra diledikleri kitapları satın alacak güçleri yoksa, o ülkenin durumu çok düşündürücüdür.

İkinci olarak yazarlara ve kitaplara yapılan kötü muamele göze çarpmaktadır. Ceza kanunumuzda fikir suçları önemli bir yer tutmakta, bunlara da okkalı cezalar yazılmaktadır. Siyasal kovuşturmalar sırasında kitaplara "suç âleti" muamelesi yapılmakta, özellikle askeri müdahale dönemlerinde sayısız kitap güvenlik kuvvetlerince ya da korkudan bizzat sahipleri tarafından yok edilmektedir. Bilmem hangi dönemde kovuşturmaya uğradığı için bir çok yazarlar pasaport alamamaktadırlar. Devlet bir çok konuda teşvik tedbirleri alırken, yayınevlerinden bunu esirgemekte, üstelik kâğıt fiyatlarını ulu orta arttırarak kitapları aşırı pahalılaştırmaktadır. Birçok yayınevi bu yüzden zor durumdadır. Kurtarılan şirketleri, bankaları duyuyoruz, fakat kurtarılan bir yayınevini henüz duymadık.

Bilimsiz teknoloji iğreti ve köksüzdür. Felsefesiz bilim, ufukları kapalı, kısır bir alana sıkışmış demektir. Canlı bir kültür hayatı olmazsa, din gölge ederse, felsefe gelişemez.

Üçüncüsü, sosyal ve insan bilimlerine karşı takınılan tavırdır. Eğitim camiamızda hayli yaygın olan anlayışa göre, felsefe, işlerin esasını araştıran, sürekli soru soran bir disiplin olarak tehlikelidir. Onun için arka plana itilmiş, sanırım lise edebiyat şubelerinde seçimlik bir ders durumuna düşmüştür. Toplumbilim de aşağı yukarı aynı muameleyi görmektedir. Tarih ve edebiyat ilkel sayılabilecek bir düzeyde okutulmaktadır. Ayrıca edebiyat sansürlüdür:sol yazarlar 'yok' sayılmaktadır. Oysa din ve ahlak dersleri yükselen bir itibar grafiği göstermektedir. Son olarak bunlar - hem de anayasa emriyle- liselere de girmiştir. Laik bir ülkede zorunlu din dersinin yeri anlaşılamamaktadır. Din dersi seçimlik olmalıdır. Ayrıca, din dersini din öğretmenleri, ahlak dersini (olacaksa eğer) laiklik gereği, felsefe öğretmenleri vermelidir. Birincisi hırsızlık yapmama gereğini Allahın, **Kuran**'ın yasağı ile açıklayacaktır. İkincisi hırsızlığın neden kötü olduğunu akli olarak açıklamaya çalışacaktır. (Bilindiği üzere, ahlak, felsefenin dallarından biridir.)

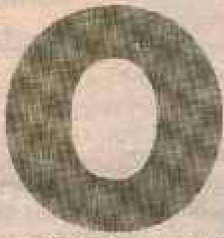
Son olarak üniversiteye karşı bir tavırdan söz edelim. Siyasal iktidarlar (özellikle askeri yönetimler) zaman zaman üniversitede tasfiyeler yapmışlardır. Bunlar 1950'den önce de olmuştur. Oysa üniversitede her türlü tasfiye yanlıştır. Ancak gerçekten özerk üniversitenin tek tek bazı mensuplarını kabahatlerinden ya da yetersizliklerinden dolayı cezalandırması veya işten çıkarması kabul edilebilir. Tasfiyeler aydınların itibarını zedelediği, akademik mesleğin cezbesini azalttığı için çok zararlıdır.

Türkiye'nin dünyada saygın bir yeri olabilmesi, 'adam' yerine konması, gerçekten kalkınması için bütünsel, topyekûn kalkınma rayına tekrar oturtulması gerekmektedir. Ne GAP projesinin bitmesi, ne otoyolların tamamlanması, ne 3. Boğaz Köprüsü, ne uçak fabrikası, ne de bunların hepsi birden bütünsel kalkınmayı getirebilir. Bunun için yeni bir aydınlanma çağına, kültürel bir kalkınmaya, yoğun entellektüel bir ortamın doğmasına şiddetle ihtiyacımız vardır. ■

Ö.Bedri Canatan

MARKSİZM ÜTOPYA OLMAMALI

Nükleer savaş, dünyanın kirliliği, borçlular bataklığı, ozon deliği, sosyalizmde gelişmenin umulan kadar olmaması vb. olgular bir yanda, sınıf ideolojileri öbür yanda olarak geçirdiğimiz yakın tarih, bir birikim yaratmış, bu da dünyanın yeniden analizini gerekli kılmış.

rtada büyük sorular dolaşıyor. ''Dünyamızı, insanlığı, uygarlığı nasıl eder de kurtarırız?''a kadar varan sorular bunlar. Damdan düşer gibi geldiler, entelektüel siyasi hayatımızın içinde düşüverdiler. Ama öyle herkesin aklınca ve keyfince cevap verebileceği sorular da değil bunlar. Soruların soruluş tarzı sanki istenen cevapları da belirliyor. Tek bir cevap isteniyor: sorunun isabetini onaylayan cevap.

Sorular, hangi dünya görüşünden olursa olsun, düşünmeye yatkın insanları sarsıyor. En başta edinilmiş nosyonları sarsıyor. Kavramları yerinden oynatıyor. Düşüncenin oturmuş sistematiğini altüst ediyor bu sorular. Her soru akılda bir ve aynı izi bırakıyor: Dünyamız nereye gidiyor?

Burjuva düşünce sistemi içinde sarsıntı yaratan sorular sorulmuyor. Dünyanın şeraitini yeniden yorumlamaya çalışan Marksizmden başkası değildir. Böyle olması da olağandır.

Sorular, doğrudan anlamların itibarıyla başka bir kapsamı, ulaştıkları kulağın hassasiyetine göre de başka bir kapsamı ifade ediyorlar. Kim, hangi mesafeden duyuyor ve hangi açıdan cevap vermeye çalışıyorsa, o kadar çeşitlilik çıkıyor ortaya. Bundan ötürü, bütün ülkelerde, bu sorular temeli üzerinde şekillenen bir entelektüel canlılık **varmış gibi** gözüküyor.

Henüz ortaya açıklıkla konabilmiş değil ama, esas itibarıyla bildiğimiz bazı olguların da yardımıyla ulaşılmış bir dünya analizi bu soruların kaynağını oluşturuyor. Halbuki aynı olguların ortaya çıktıkları süreç içinde nosyonlarımız ve kavramlarımız, bu olgulara rağmen değişmemişlerdi. Nükleer savaş, dünyanın kirliliği, borçlular bataklığı, ozon deliği, sosyalizmde gelişmenin umulan kadar olmaması vb. gibi olgular bir yanda, sınıf ideolojileri öbür yanda olarak geçirdiğimiz yakın tarih, demek ki biz farkında olmaksızın bir birikim yaratmış, bu da dünyanın yeniden analizini gerekli kılmış.

Hem de öyle sıradan değil, herkesin kendi varsayımını yeniden kurmasını zorunlu kılacak kadar çaplı, tarihsel evrim modellerine yeni yorumlar aramamızı gerektirecek kadar derin bir birikim oluşmuş. Gezegenimizin üstünde kurduğumuz verili yaşam tarzının dibini kurcalayan bu sorular ve sorunlar karşısında ne yapabiliriz?

Hiç kulak asmamak ve bildiğini okumak, aşağı yukarı bu dünyada yaşamıyor olmak anlamına gelir. Soruların dehşeti altında, onların soruluş tarzında yatan cevaplarına peşinen ikna olmak ise ''düşünmekten tasarruf'' anlamına gelir. Kanımca doğru olan, aynı soruları önce kendi üslubu içinde sorabilmek, sonra da zahmetli bir arayışı göze alarak cevaplarını kovalamak, böylece bir yandan hem kendi kendisi olarak kalmaya, hem de genel ve evrensel devinimin içinde kalmaya çalışmaktır.

Çağımızın oldukça ilginç ve onu diğer zamanlardan ayıran kendine özgü nitelikleri olduğu açıkça görülüyor. Gerçeği tam ifade etmiyor olsa bile, iki sistemli bir dünyada yaşadığımızı söylemek mümkündür. Ne ki, derinlik bunda değil. Derinlik bunlardan birinin tarihi anlamda eskidiği, ötekinin doğmakta olduğu tanımında yatıyor. Bir aklı evvelin, bir sınıfın veya ulusun iddiası değil bu tanım. Bilimsel bir tarih anlayışı, evrimin genel yasalarından çıkarak üretiyor bu varsayımı.

Bu varsayımın, yeryüzündeki günübirlik ve dönemsel gelişmelerle doğrulanıp doğrulanmadığına bakmadan önce çağın kendine özgü niteliklerinin tarihsel devinim üzerindeki olası bütün etkilerini görmek gerekiyor. Besbelli ki, devinimin kendisi ile onun trendi arasındaki hep değişken olan açı günümüzde, daha önce benzeri görülmedik biçimde büyümüş bulunuyor. ''Besbelli'' diyorsak, elbette bu kapitalizmden sosyalizme geçiş çağına ilişkin Marksist varsayımı esas aldığımız içindir. Başka varsayımlar için bu açı daha büyük de olabilir, hiç olmayabilir de.

Esasen **sorun** olan şey Marksizm açısındandır; burjuva düşünce sistemi içinde sarsıntı yaratan sorular sorulmuyor. Olgular kapitalizmin mantığıyla çelişmiyorlar. Tarihin çarkı kapitalizme, onun, bilimsel teknik devrim ve bu devrimin sonuçlarıyla ortaya koyduğu sosyal modele takılıp kalmışsa **sorun** yoktur. Dünyanın şeraitini yeniden yorumlamaya çalışan Marksizmden başkası değildir. Böyle olması da olağandır. İnsan düşüncesinin tarih içinde, materyalist ve idealist yollardan katettiği gelişmeyi bir sentez olarak ifade eden yetkinlik noktasındadır Marksizm. Evrimin rotası Marksizmin temel varsayımını geçersiz kılacak ise, bunu da Marksizm saptamış olacaktır.

Marksist evrim modeli üzerine yeni yeni kuşkular çeken, başka bir model öneremediği için de insan düşüncesini boşluğa iten olguların başında reel sosyalizmin yetmiş yılda ortaya koyduğu gelişme çizgisinin **yorumu** oluyor. Bu yorum ''Perestroyka''dan da beslenerek çeşitleniyor. Bu yaklaşımlar eşliğinde örneğin, bir zamanlar Marksizm içindeyken sonra dışına düşmüş bir iddia, ''Olmayacağı, Doğu'da tutmayacağı'' iddiası yeniden Marksizm içi bir kimlik kazanma istidadı gösteriyor. Şimdi ''işte görüyorsunuz, olmuyor'' diyenler kadar, ''evet haklıymışsınız, olmadı'' diyenler de var. Biz Marksizmin bu teorik tartışmayı çözdüğünü sanıyorduk! Bu konuya, bugünkü veriler ışığında, Sovyet deneyimine ilişkin doğmatik övgülerin ve ilkel düşmanlıkların yarattıkları polemikler düzlemi dışında, tarihsel devinimle olan derin ilişkisi yönünden bakmayı başarmamız gerekiyor. Çünkü ortada, bir köylüler ülkesinde girişilmiş ilk ve en büyük maceranın, insanın tarihte giriştiği en büyük macerasının değerlendirilmesi gibi bir sorun vardır. Sonuç nedir?

Başta insanın insan olarak gelişmesi olmak üzere, sosyal gelişmede ileri bir ''ölçü'' diye bakıyorsak Marksizme, Sovyet deneyi ile kazanılmış büyük tarihsel adımlar vardır. Her şeyden önce sömürüsüz bir sosyal yaşamın örgütlenebileceğini kanıtladı bu deney. Bu deney ayrıca, başardıklarından çok daha fazlasını, kapitalizmin aşılabileceğini ispatladı. Marksizm böyle öngörmemişti ama kapitalizmle yarıştı ve daha insani bir düzen olduğu fikrini güçlendirdi. Üstelik bütün bunlar olması gerekende değil, olmaması mümkün bir sapma üzerinde gerçekleşti.

Sovyet deneyiminden çıkan ileri ölçüler Marksizmin bundan sonra üstünde yürüyeceği zemini oluşturuyorlar. Bu deneyin geri

Günümüzde işçi sınıfı ve sendikalar

İNCELEN DUVAR YIKILIR

Hakim sınıflar cephesinde oluşan çatlak, referandumda zayıflayan ANAP döneminde gediğe dönüşüyor. İşçi sınıfının önündeki duvar iyice incelmiştir.

Son yılların önemli özelliklerinden biri, ülkemizde işçi sınıfının hızla büyümesidir. 1955 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre, Türkiye'de ücretlilerin sayısı 1 milyon 624 bin, faal işgücü içindeki oranları ise yüzde 14 idi. 1985 yılında Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından yapılan ve sonuçları kısa bir süre önce açıklanan Hanehalkı İşgücü Anketleri'ne göre ise, gelir getirici bir işte çalışan ücretlilerin sayısı 6 milyon 398 bine, işsiz işçilerin sayısı 2 milyon 260 bine, ücretlilerin faal işgücü içindeki oranı ise (işsiz işçiler dahil) yüzde 47'ye çıkmıştır.

Türkiye'de işçilerin bir bölümü "memur" ve "sözleşmeli personel" adları altında çalıştırılarak, sendikalaşma, toplu pazarlık ve grev haklarından yoksun bırakılmaktadır. Üreticilerin mülksüzleşme süreci hızla sürmekte ve işçiler arasında ücret dışı geliri olanların sayısı ve oranı hızla azalmaktadır. İşçi sınıfının boyutları ve gücü artarken, sorunlar azalmamakta, aksine artmaktadır.

Bugünkü koşullarda, sendikaların birbirinden kopuk olarak ve yalnızca toplu iş sözleşmeleri alanıyla sınırlı bir mücadele anlayışıyla, üyelerinin hak ve çıkarlarını korumaları ve geliştirmeleri mümkün değildir.

İşçilerin gelirlerindeki azalma sürmektedir. Kontrollu bir enflasyon aracılığıyla, işçilerin gerçek ücretleri sistemli ve sürekli bir biçimde azaltılmakta ve sermayedarların ve servet sahiplerinin gelirleri artırılmaktadır.

Devlet Planlama Teşkilatı tarafından yapılan bir çalışmaya göre, Türkiye genelinde işçilerin net toplam ücretleri 1987 yılında yüzde 15 oranında düşmüştür. Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu tarafından 300 bin dolayında çalışanı kapsayacak biçimde yapılan anketlerde de bu düşme görülmektedir.

Sermayedarların ve servet sahiplerinin gelirleri artarken, işçilerin gelirlerinin azalması, gelir dağılımı adaletsizliğini daha da artırmaktadır. Tarım dışı sektörlerde ücretlerin ve maaşların payı 1984 yılında yüzde 21,6 iken, 1988 yılında yüzde 13'e düşmüştür. Kâr, faiz ve rantın payı ise 1984 yılında yüzde 58,0 iken, 1988 yılında yüzde 73,0 olmuştur.

İşsizlerin sayısı da artmaktadır. İş ve İşçi Bulma Kurumu'na kayıtlı açık işsizlerin sayısı 1980 yılında 263 bin iken, 1987 yılında 1 milyon 135 bine çıkmıştır. Devlet Planlama Teşkilatı'nın 1988 yılı için işgücü fazlası tahmini 2 milyon 761 bin kişidir.

Devletin sağladığı eğitim ve sağlık hizmetlerinin kalitesinin sistemli ve kasıtlı bir biçimde düşürülmesi ve bu alanlarda özel girişimin teşvik edilmesi, işçilerin yaşam düzeylerini ciddi bir biçimde etkilemektedir.

Sermayenin saldırısı

ANAP Hükümeti, uluslararası ve yerli tekelci sermayenin çizdiği programı istikrarlı bir biçimde uygulamıştır ve uygulamaya devam etmektedir. Bu program çerçevesinde en temel işçi haklarına ve sendikal hak ve özgürlüklere yönelik saldırı sürmektedir. Hükümetin sendikalara saldırısı iki boyutludur. Bir taraftan sendikalara açık bir saldırı söz konusudur. Sendikacılar hakkında davaların açılması, işyerlerindeki baskıların artması, denetim adı altında sendikal faaliyetlerin dolaylı olarak engellenmesi, eğitim seminerlerinde güvenlik kuvvetlerinin tavırları, bu genel saldırının bir parçasıdır.

Hükümetin saldırısının ikinci boyutu gizli ve sinsidir. Hükümet, işçilerin gözünde "zayıf" ve "onları temsil etmeyen sendika ağalarının yönetiminde" bir sendika yaratarak örgütlü mücadeleye olan güveni sarsmaya ve sendikaların işçilerin desteğine en fazla ihtiyacının olduğu bir dönemde, onları bu destekten yoksun bırakmaya çalışmaktadır. Bazı sendikacıların bazı zaaf ve açıklarının saptanıp, bunların "fazla ileri giden" sendikacıları yeniden denetim altına almada kullanılması birçok ülkede görülmüştür. Herhalde Türkiye'de de bu yola başvuruluyordur. Bu olgu bilinmeden bazı sendikacıların bazı davranışlarını açıklamak olanaksızdır.

Hükümetin işçi haklarına yönelik saldırısı da sürmektedir. Kıdem tazminatından gelir vergisi kesilmesi, yaşlılık aylığına hak kazanabilmek için gerekli 5 bin gün prim ödeme zorunluluğunun 9 bin güne çıkarılması, kıdem tazminatı fonunun kurulması gündemdedir. Mahalli seçimlerden sonra gelecek yeni zam dalgalarıyla da ücretlerin satın alma gücü düşürülecektir. Kamu kesiminde ise sendikaların karşısına "patron devlet" anlayışıyla çıkacak hükümetten zam almak, özel sektör işverenlerinden zam almaktan çok daha zor olacaktır.

Sendikalar ne yapıyor?

1982 Anayasası'nın, 2821 sayılı Sendikalar Yasası'nın, 2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Yasası'nın, 12 Eylül dönemi kalıntısı çeşitli düzenlemelerin yürürlükte olduğu ve iktidarda işçi düşmanlığı tescil edil-

▲ *Şevket Yılmaz'ın gitmesi gerek. Halit Narin'le ahpaplık Türk-İş'e bir şey kazandırmadı.*

miş ANAP'ın bulunduğu bir durumda sendikaların görevleri nedir? Sendikalar bu görevlerini hakkıyla yerine getirebiliyorlar mı?

Bugünkü koşullarda, sendikaların birbirinden kopuk olarak ve yalnızca toplu iş sözleşmeleri alanıyla sınırlı bir mücadele anlayışıyla, üyelerinin hak ve çıkarlarını korumaları ve geliştirmeleri mümkün değildir.

Bugün sendikalara düşen görev, işçi sınıfının en geniş kesimlerinin sermaye sınıfına karşı harekete geçirilmesidir. Sendikalar içinde çok farklı siyasal eğilimde işçiler bir aradadır. Ancak sermaye sınıfı, sömürüsünde siyasal eğilim farkı gözetmediğinden, bu farklılıklar kenara konabilir ve konmalıdır. Sendikaların görevi, işçi sınıfının en geniş kesimlerini sermaye sınıfına karşı ekonomik ve demokratik mücadelede örgütlemek, bu gücü mücadeleye sokmak ve mücadele içinde daha da geliştirmektir.

Bugün ülkemizde en önemli sendikal merkez Türk-İş'tir. Türk-İş 1980 öncesinden devraldığı bazı alışkanlıkları ve gelenekleri ancak yavaş bir süreç içinde atabildiğinden, bu görevleri henüz yeterince yerine getirememektedir. Bu sürecin yavaşlığının nedeninin kavranması, geleceğe ilişkin öngörülerde bulunabilmek açısından yararlı olacaktır.

Önce öznel nedenler vardır. Bazı sendikacıların kişisel özellikleri, zaafları, dünya görüşleri bu süreci yavaşlatmaktadır. Ancak bazı sendikacıların bu özellikleriyle tüm süreci açıklamak hatalıdır. Önemli olan, bu nitelikteki sendikacıların yönetimlere gelebilmesini ve yönetimlerde kalabilmesini sağlayan nesnel yapıdır. Bugün yaşadığımız önemli süreç ise, bu nesnel yapının temelden değişmesidir. Nesnel yapıdaki bu değişiklik mücadeleler sonucunda sendika yönetimlerine de yansıtılacaktır ve yansıtılmaktadır. Ya sendikacıların davranışları ya da kendileri değişecektir. Bazı sendikalardaki anti-demokratik yapı ve uygulamalar da temel değişiklikleri ancak bir parça geciktirebilecektir.

Nesnel yapının ana özellikleri ve değişim dinamiği nedir?

Türk-İş 1980 öncesinde ağırlıkla kamu kesimi işçilerinin örgütlü bulunduğu sendikaların üst örgütüydü. Çeşitli etmenlerin sonucu olarak, Türk-İş'te devlet sendikacılığı eğilimleri güçlüydü. Ancak Türk-İş hiçbir zaman homojen ve merkeziyetçi bir örgüt de olmadı.

1980 öncesinde kamu kesiminde örgütlü sendikaların ve bunların üst örgütlerinin genel tavrı, temsil ettikleri işçiler için bazı hak ve çıkarlar sağlayabilmek için, gerçek işveren olan hükümetlerle iyi geçinmekti. Hükümetler, işçilerin fazla harekete geçirilmemesi ve iktidardaki partiye oy vermesi koşuluyla, fazla bir mücadeleye gerek kalmaksızın, kamu kesimi işçilerine küçümsenmeyecek haklar vermeye razıydı. Ekonomik koşullar da buna imkân veriyordu.

Ancak 24 Ocak kararları ve 12 Eylül'den sonra bu durum temelden değişti. 12 Eylül öncesinde kamu kesiminde zam almak oldukça kolay, özel sektörde zam almak zordu. 12 Eylül sonrasında ise özel sektörde zam almak yine zordur. Ancak kamu kesiminde zam alabilmek çok zor oldu. Özel sektörde geriletilmesi gereken tek bir işveren veya bir işveren sendikasıyken, kamu kesiminde geriletilmesi gereken sermaye sınıfının tümü ve onun siyasal alandaki temsilcisi ANAP Hükümeti oldu.

Türk-İş'e bağlı sendikaların bir bölümünün yöneticileri bu değişikliği bir türlü anlamadılar. 24 Ocak kararları ve 12 Eylül ile sendikacılık hareketinin bütününe yönelik sürekli ve sistemli bir saldırının başlatılmış olduğunu kavrayamadılar. 12 Eylül'ün 12 Mart'ın bir benzeri olduğunu ve yalnızca DİSK'i ve bağlı sendikaları hedef aldığını sandılar. Bu nedenle ve bir kısım sendikacının işçilerin harekete geçmesinden çekinmesine ve belirli tehlikeleri olan bir mücadeleyi göze alamamasına bağlı olarak, Türk-İş'in önemli hataları oldu. Türk-İş, 12 Eylül'ü destekledi, Sadık Şide'yi oybirliğiyle sosyal güvenlik bakanlığına gönderdi. Bu hataların arkasında, başka nedenlerin yanı sıra, "hükümetle iyi geçinelim" anlayışı ve geleneği yatıyor olsa gerektir.

Askeri yönetimlerle iyi geçinmekle bir yarar sağlanamayınca ve işçilerden gelen tepkiler artmaya başlayınca, bir an önce sivil yönetime geçilebilmesi için çaba gösterildi. 1952-1980 döneminde hükümetlerle iyi geçinerek hak ve çıkar sağlama geleneğini sürdürmeye çalıştılar. 1982 Anayasa oylaması öncesinde Şevket Yılmaz'ın "evet oyu kullanın anlamına gelecek bir konuşma" yapmasının, başka etmenlerin yanı sıra, öncelikle bu kaygıdan kaynaklandığı düşünülebilir.

Türk-İş yönetimi ANAP Hükümeti döneminde işçilerin sorunlarını çeşitli zirvelerde tartıştı. Ancak bu zirvelerden hiçbir somut yarar sağlanmadı. Türk-İş yönetimi, 24 Ocak ve 12 Eylül'ün ürünü ANAP'ın 1980 öncesinin siyasal partilerinden farklı olduğunu ve sendikalara yönelik sistemli bir saldırının sürdüğünü bir türlü kabullenmek istemedi.

Ancak hayat dayattı. Tabandaki işçilerden ve öncelikle alt düzey amatör sendikacılardan yükselen tepkiler, sendikacıları tavır almaya itti.

1987 Eylül referandumunda Türk-İş'in tavrında önemli bir değişiklik oldu. Türk-İş ilk defa hükümetler karşısında açık ve karşıt bir tavır aldı. Bu tavrın gerektirdiği çabayı ne ölçüde gerçekleştirdiği tartışılabilir, ancak bu tavır değişikliğini de gözden kaçırmamak gerekir.

Bazı başka ülkelerde "partilerüstü politika" anlayışı, işçi sınıfının çıkarları doğrultusunda iktidardaki partinin karşısında tavır almak anlamına gelir. Türk-İş'in "partilerüstü politika" anlayışı ise, hangi parti iktidarda olursa olsun, onunla iyi geçinmeye dayanıyordu. Bu anlayış 1987 Eylül, 1987 Kasım ve 1988 Eylül oylamalarında terkedilmiştir. Türk-İş'in geçmişte anladığı biçimiyle "partilerüstü politika"nın alternatifi (bazı kişilerin zannettiği gibi, siyasal partilerle örgütsel bağ kurmak değil), hükümetin karşısında açık tavır almaktır.

Türk-İş yönetimi, 24 Ocak ve 12 Eylül'ün ürünü ANAP'ın 1980 öncesinin siyasal partilerinden farklı olduğunu ve sendikalara yönelik sistemli bir saldırının sürdüğünü bir türlü kabullenmek istemedi.

1980-1987 döneminin ücret ve hak kayıpları ve deneyimleri, kamu kesiminde toplu iş sözleşmeleri alanında yaşanılan başarısızlıklar ve DİSK sendikalarının üyelerinin önemli bir bölümünün Türk-İş sendikalarına gelmesinin sonucu olarak, Türk-İş tabanından yukarıya doğru hoşnutsuzluk ve tepki ifade edilmeye başlandı. Türk-İş ve bağlı sendikaların yönetimlerinde ise bir gruplaşma ortaya çıktı. Bir grup sendikacı, ANAP hükümetine karşı açık tavır alınmasını ve sermaye sınıfına karşı işçi sınıfının bir bütün olarak **birlikte mücadele** etmesini savunmaya başladı. Buna karşılık sayıları giderek azalmakta olan bir grup sendikacı ise, **ANAP Hükümetinin** bir biçimde uzlaşmaya ve işçilere hak tanımaya **ikna edilebileceğine** ilişkin inancını sürdürdü ve işçilerin eyleme geçmesinden ürktü.

Türk-İş içindeki bu ikili yapı, Türk-İş'in çeşitli davranışlarında da yansımaktadır. Örneğin, 1987 Kasım seçimlerinde Türk-İş yönetimi "ANAP'a oy yok" demişken, Türk-İş Dergisi'nin Aralık 1987 tarihli sayısının "Yorum"unda şöyle denilebiliyordu:

"Teksif Sendikası Başkanlar Kurulu'nun Türk-İş ve Teksif Genel Başkanı Şevket Yılmaz başkanlığında Sayın Aykut'u ziyareti, daha sonra Türk-İş Yönetim Kurulu'nun Sayın Başbakan'ı tebrik ziyareti sırasında görüş- ▶▶

▲ *Eskişehir'de Türk-İş Mitingi. Eylem programı savunulmalı, bunun için ittifak sağlanmalı.*

meler, çalışma hayatıyla ilgili ağır sorunların bu hükümetçe süratle ele alınacağı izlenimlerini vermektedir."

Ancak, tabandan gelen tepkiden güç alan ve birlikte mücadeleyi savunanların etkisiyle, Türk-İş 1988 yılı Şubat ayında bir eylem programı kabul etti. Türk-İş eylem programının kabul ediliş biçimi de bu ikili yapıyı yansıtmaktadır.

Başkanlar Kurulu'na sunulan Yönetim Kurulu önerisinde yer alan eylemler şunlardı: En az 15 il veya ilçede yürüyüşler, bu yürüyüşlerin belirli aralıklarla tekrarlanması, toplantılar, toplu iş sözleşmelerinde ve grevlerde koordinasyon ve toplu tavır, birer günlük sempozyumlar. Tabanın tepkilerini daha yakından hisseden ve birlikte mücadeleyi savunan sendika başkanlarının çabaları sonucunda bu eylem programına ülke çapında yemek boykotu, iki saatlik iş bırakma ve süresiz iş bırakma da (genel grev) eklendi. Bu eylem programının yer aldığı Türk-İş Dergisi ise (Ocak-Şubat 1988, No.220) basılmış olmasına rağmen dağıtıma sokulmadı.

Sendikacılar içinde birlikte mücadeleyi savunanlar, bu eylem programının başarıyla sonuçlanması için gerekli ön çalışmaları yaptılar. Eylem programını "kerhen" imzalayanlar ise eylem programının başarıyla sonuçlanabilmesinin gereklerini yerine getirmedi. Bazı sendikaların yöneticileri yemek boykotu konusunda üyelerine bilgi bile vermedi. Mitinglere işçilerin gelmesini sağlamak için en küçük bir çalışma bile yapmadı.

Bunlara rağmen eylem programı başarıyla gerçekleşince de, "kerhen" destekleyenler eylem programını erteleme yoluna gittiler. Eylem programı başarısız kaldığı için değil, başarılı olduğu için ertelendi. Ancak dipten gelen dalga sonucunda, Türk-İş Başkanlar Kurulu'nun 26.8.1988 tarihinde yapılan toplantısında bu eylem programının uygulanmasına ve 25 Eylül referandumunda "Hayır" oyu kullanılmasına karar verildi.

Bugün sendikaların önündeki görev, sınıfın en geniş kesimlerini sermaye sınıfına ve onun siyasal alandaki temsilcisi olan ANAP'a karşı güçlü eylemlerle harekete geçirmektir ve bu mümkündür.

Bugün sendikaların önündeki görev, sınıfın en geniş kesimlerini sermaye sınıfına ve onun siyasal alandaki temsilcisi olan ANAP'a karşı güçlü eylemlerle harekete geçirmektir ve bu mümkündür.

Sendikacılar bugün önemli bir değişikliği gözden kaçırmamalıdır. Bir kısım sendikacı, 24 Ocak ve 12 Eylül bütünlüğünün, uluslararası ve yerli tekelci sermayenin sendikalara ilişkin politikasında köklü bir değişiklikle bağlantılı olduğunu kavrayamamıştı. Devlet ve işçiler karşısındaki tavırları ve kişisel bazı özelliklerinin yanı sıra, bu nedenle de çeşitli hatalar yapmışlardı. Bugün kavranması gereken gerçek ise, hakim sınıflar arasındaki önemli çelişkiler nedeniyle karşı cephede bir çatlağın oluştuğu ve referandumda ancak yüzde 35 oranında oy alarak zayıflamış ANAP iktidarı döneminde bu çatlağın hızla bir gediğe dönüşeceğidir. İşçi sınıfının önündeki duvar iyice incelmiştir. Yüklenildiğinde yıkılabilir. Türkiye'de demokrasi güçlerinin mücadelesi ve uluslararası düzeydeki olumlu gelişmeler karşısında yeni bir askeri darbe de gündemde değildir. İşçilerin sıkıntıları artmaktadır. Siyasal çözüm arayışları yaygınlaşmaktadır. 1989 yılı toplu iş sözleşmeleri ve genel kurullar yılıdır. Bu koşullarda sendikacılara düşen görev, bu gelişmeleri kavrayıp, yükselen dalgaya öncülük etmek ve onu daha da güçlendirmektir.

İşçiler ne yapıyor?

24 Ocak ve 12 Eylül sonrasında işçi sınıfı birçok deneyim kazandı. Dünyaya sınıf gözlüğüyle, işçi sınıfının bir ferdi olarak bakanların sayısı ve oranı arttı.

İşyerlerindeki işçiler gözönüne alındığında, işverene, sermaye sınıfına, hükümete ve sendikalara ilişkin tavırlar açısından çok kaba bir sınıflandırma yapmak mümkündür.

İşçiler arasında en küçük oranı oluşturan ve sayıları giderek azalan birinci grup işçi, gerici ideolojilerin kontrolü ve yönlendiriciliği altındadır veya ANAP ile çıkar ilişkisi içindedir. Bu gruptakiler işverene yaranarak bir çıkar sağlamaya çalışırlar. İşçilerin eylemlerini bölmeye çalışırlar. Sendikalara (düşmanca ve yıkıcı bir anlayışla) saldırırlar. Sermaye sınıfının, devletin, hükümetin savunucusudurlar.

İkinci gruptakiler, farklı dünya görüşlerinin etkisinde olsalar bile, ekmek mücadelesi ağır bastığından, kapitalizmin sonuçlarından şikayetçiler. Ancak bu sıkıntılar nedeniyle işvereni ve sendikaları suçluyorlar. Sermaye sınıfından çok, genel olarak zenginlere karşı bir kızgınlıkları var. ANAP'a kızanlar olduğu kadar, ANAP ile ilişki kurup, sıkıntıların bir bölümünü çözme umudunu taşıyanlar da bulunuyor. Bu işçilerde görülen en genel eğilim, sendikacıların kendileri için mücadele etmelerini istemek. Sendikacılara bir ölçüde "fedai" gözüyle bakıyorlar. Sendikal mücadelede kendi görevlerini, geçmişte olduğu gibi, yalnızca aidat ödemek olarak algılıyorlar. Sendikacılar da, değişen koşulları ve görevleri kendilerine anlatmadığından, tepkiler sendikacılara yöneliyor. Sendikaların yetersizliği durumunda bu gruptaki işçilerin alternatifi daha da apolitikleşme, iyice örgütsüzlük ve çürümedir. Bu gruptaki işçilerin sendikalara ve sendikacılara yönelik eleştirileri ileri bir sınıf bilincinin değil, sınıf bilincinin gerisindeki bir tavrın ifadesidir.

Üçüncü gruptakiler sınıf mücadelesinden yanadır. Sayıları giderek artan bu grubun işçileri genellikle sendikal ve siyasal alanda sermaye sınıfına karşı mücadele edilmesi gerektiğine inanmaktadır. Bu gruptakilerin bir bölümü mücadeleyi yalnızca ANAP ile sınırlamakta, sermaye sınıfını gözden kaçırmaktadır. Bu gruptaki işçiler arasında Türk-İş'e yönelik sert eleştiriler dile getirilmektedir. Ancak yeni bir sendikal merkez arayışı yaygın değildir. Sendika dışında alternatif kitle örgütlenmesi (sendikaların dışında ve alternatif anlayışıyla yaratılan işyeri komiteleri gibi) girişimleri için uygun bir ortam yoktur. Sendikaların mücadelesinin yetersizliği karşısında siyasal alandaki arayışlar yaygınlaşmakla birlikte, güçlü ve yaygın sosyalist bir siyasal alternatifin yokluğunda, bu potansiyel SHP'ye kanalize olmaktadır.

Bir bütün olarak bakıldığında, Türkiye işçi sınıfının sınıf bilinci ve gücü artmaktadır. Sınıfın sendikal örgütlenme dışındaki kesimleri de giderek duyarlı hale gelmektedir. Türkiye işçi sınıfının önümüzdeki yıllarda ülkemizin toplumsal ve siyasal gelişmelerinde son derece önemli bir rol üstleneceğini söylemek hayalcilik olmayacaktır.

Türkiye işçi sınıfının kapitalizmin sonuçlarına karşı tepkisi artıyor. Bu tepki, iğdiş edilmiş grev hakkını aşarak, yeni mücadele yol ve yöntemleri yaratarak gelişiyor. Telgraf çekmek, bordroları işverene göndermek, toplu dilekçe vermek, sakal uzatmak biçiminde başlayan pasif eylemler, daha etkili, bilinçli, aktif ve cesur eylemlere dönüşüyor. Bu eylemlerin bir bölümünü sendikalar örgütlüyor, bir bölümü ise sendikaların yönlendiriciliği dışında ve hatta sendikalara rağmen yapılıyor. Grevdeki işçi sayısı da artıyor. 1986 yılında grevlerde geçen işgünü sayısı 235 bin iken, 1987 yılında 1 milyon 962 bin oldu. 1988 yılının ilk sekiz ayında ise bu sayı 599 bine ulaştı.

Önümüzdeki dönem için Türk-İş Başkanlar Kurulu'nun oybirliğiyle onayladığı eylem programı önemli bir mevzidir. İşçi sınıfı üretimden gelen gücünü, seçmen olarak gücünü, tüketici olarak gücünü ve eylemci olarak gücünü kullanarak geliştirmelidir. Özellikle çeşitli adlar altında yapılacak yaygın eylemler ve genel grevler son derece önemlidir. Ancak burada bir noktaya dikkat etmek gerekir.

İki saatlik iş durdurma ve süresiz iş durdurma, yürürlükteki yasalara göre suçtur. Türk-İş'in eylem programı ancak bütün işçilerin birlikteliği içinde gerçekleştirilebilirse, çok az kimsenin burnu kanayarak, istenilen sonuçlara ulaşılabilir. Ayrıca, elektrik, gaz, su, demiryolu, PTT, belediye hizmetleri ve bankacılık gibi, etkileri yaşamın tüm alanlarında derhal duyulacak işkollarının işçilerinin eyleme katılmaması durumunda, istenilen sonuçların alınması mümkün değildir. Bu işkollarında çalışan işçilerin, örgütlü olduğu sendikaların yöneticileri ile ise çeşitli ve bazı önemli konularda görüş ayrılıkları bulunmaktadır.

Bu durumda yapılması gereken nedir?

Bugün Türk-İş'in eylem programı savunulmalı ve bu eylem programına imza atanlar, imzalarının gereğini yerine getirmeye davet edilmelidir. İşçi sınıfının eyleminin başarısının önkoşulu birlikte mücadeledir. Birlikte mücadeleyi bugün sağlamanın yolu ise, geçmişi ve bugünüyle farklı olan bazı sendikacılar arasında bir ittifak gerektiriyorsa, bu ittifaka gidilmelidir. Birlik sağlanamayıp ittifak kurulmasının nedeni, sendikacılar arasında önemli ayrılıkların varlığıdır. Ancak eylem programı da kabul edilmiştir. Eylemin başarısı için bu ittifak zorunluysa ve eylem programı önemli bir mevziyse, ittifakı bozacak davranışlardan özenle kaçınılmasında büyük yarar vardır. Yoksa işçi sınıfı henüz yeterince güçlenmeden beklenmedik yenilgilere sürüklenirse, bunun sorumluluğu kolay taşınamaz.

Bugün sendikaların eğitim faaliyetleri yoğunlaştırılmalı, eğitimin niteliği, sermayenin açtığı savaşa dönük olmalıdır. Ülkemizde sendikalar ve işçiler arasındaki dayanışma geliştirilmeli, uluslararası düzeydeki ilişkiler ve dayanışma artırılmalıdır. Sendika içi demokrasinin geliştirilmesi için çaba gösterilirken, sendika içi disiplin de unutulmamalıdır. ■

Halter-ego

Toplumca yaşamakta olduğumuz toplu şizofreninin vardığı boyut, düşündürücü -ve ürkütücü- olan, ama asla şaşırtıcı olmayan bir olgu.

Londra, Helsinki ve Melbourn Olimpiyatlarında Türkiye güreşte büyük başarılar kazanmıştı. O yıllarda güreş gücümüzden ötürü "Türk gibi kuvvetli"ydik, Kore'deki kahramanlıklarımızdan dolayı da "Bir Türk dünyaya bedeldi.

Derken, spordaki tek uluslararası varlık alanımız olan güreşte de bir hayli gerilere düştük. Gazetelerin yazdığına göre olimpiyat oyunlarında altın madalya almayalı tam 20 yıl olmuş.

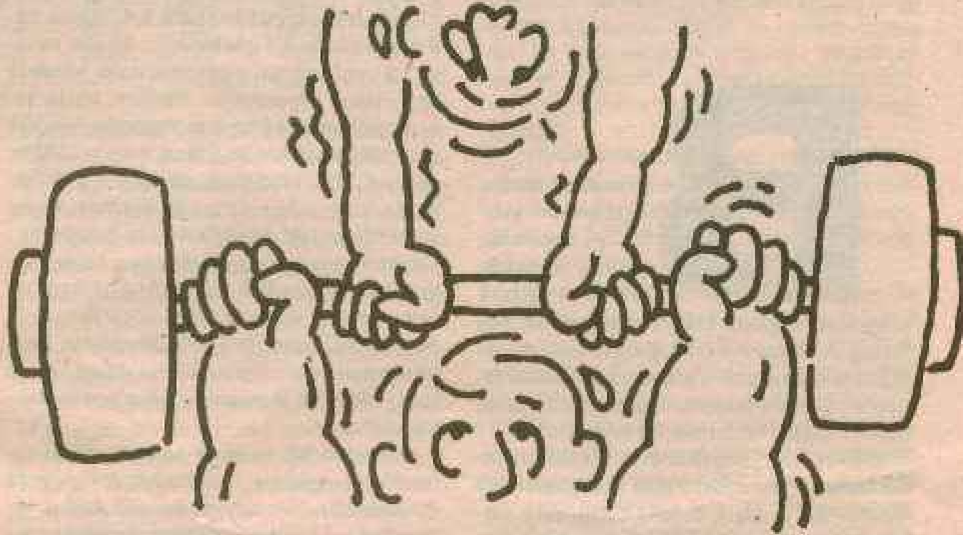
Ve uzun yıllar sonra bir altın madalyayla milli benliğimizi birdenbire halterde keşfediverdik. Bir "Müthiş Türk" çıktı, "Dünyayı ayağa kaldırdı", "Yedi düvele parmak ısırttı", TIME Dergisine kapak oldu, milli bir heyecan kasırgası dalga dalga bütün yurdu sardı, yedisinden yetmişine göğsümüz kabardı, gözümüz yaşardı.

Milletçe bir aşağılık kompleksimiz mi var, ulusal benliğimiz böylesine büyük bir cendere altında mı, nedir bilemiyorum: Ne zaman uluslararası planda bir başarı kazanacak olsak, ülkede büyük bir vâveyla kopuveriyor, milli gururumuz şahlanıyor, kendimizden geçiyoruz. Geçen yıl TRT Televizyonu bir Türk doktorunun zakkum suyundan kansere çare bulduğunu söylediği zaman bu milli doktorumuzun yarattığı mucizeyle ne denli heyecanlandığımızı hatırlarsak, ay-yıldızlı mayoyu taşıyan bir sporcunun, Olimpiyatlarda milli marşımızı çaldırtmasına, ay-yıldızlı bayrağı göndere çektirtmesine, üstelik de dünya rekoru kırmasına karşı gösterdiğimiz bu milli taşkınlığı normal karşılamak gerekiyor. Ama o sporcunun yetişmesinde Türkiye'nin hiçbir katkısı yokmuş, şimdi milli olan o sporcu, sporu köylere kadar yayabilmiş bir komşu ülkenin imkânlarıyla yetişip, dünya şampiyonu olduktan sonra bir milli transferle ay-yıldızlı mayoya kazandırılmışmış, ne beis! Onu hemen Milli Kahraman ilan ediveriyoruz (Milli Kahraman deyimi SHP'lilerin Meclis'e verdiği bir önergede geçiyor), heykelini dikmeye kalkıyoruz, mevzuat elverse resmini de pullara basacağız, ilh.

Naim Süleymanoğlu'nun gerçekten de başarılı bir sporcu olduğuna kimsenin kuşkusu yok, ama olayı o hâle getirdik ki, konu bir spor olayı olmaktan çıktı, sosyal psikoloji uzmanlarının üzerine eğilmeleri gereken bilimsel bir inceleme konusuna dönüştü.

Koparılan gürültü o raddeye vardı ki, bizzat sporcunun kendisi bile, durumdan rahatsız olmaya başladı, sporu bırakacağını açıklarken, herkes gibi sade bir vatandaş olarak yaşamak, örneğin yanında koruma polisleri olmadan sokağa çıkmak, sakin bir hayat sürmek istediğini söyledi.

Mevcut politik rejimin ve onun iktidar partisinin bu spor olayından ve adı geçen sporcunun kendisinden nasıl yararlanmak istediği, her ikisini de 25 Eylül referandumunda nasıl kullanmağa kalkıştığı hususu, üzerinde durulmaya değmeyecek kadar sevimsiz ve seviyesiz bir durum. Bence asıl düşündürücü -ve ürkütücü- olan, ama asla şaşırtıcı olmayan olgu, toplumca yaşamakta olduğumuz toplu şizofreninin vardığı boyutlar.

□

Kendimize güvenimizle paranoid hezeyanlarımız yan yanadır: Türk gibi kuvvetliyizdir, tüm dünya Türk gücüne hayrandır, ama Türk'ün de Türk'ten başka dostu yoktur. Bir yandan dış ve iç düşmanlar devletimizi yıkacaklar diye korkarız, fakat icabında bütün dünyaya tek başına kafa tutabileceğimize inanacak kadar kendimizden ve milletimizden eminizdir.

Kendimizi beğenmişliğimizle aşağılık kompleksimiz de yanyanadır: Dünyada en üstün pazu gücünün bizde bulunduğuna, Türk milletinin erkek millet olduğuna, her Türk'ün asker doğduğuna, bütün Alman kadınlarının ve Türkiye'ye gelen tüm Avrupalı, Amerikalı kadın turistlerin Türk erkeklerine can attıklarına inanırız ve övünürüz, Türklüğün hasletlerini, meziyetlerini öve öve bitiremeyiz, fakat en çok söylediğimiz söz ve en kesin yargımız da "bu millet adam olmaz"dır, "elâlem fezaya giderken biz helaya bile gitmesini bilmiyoruz"dur.

Futbol milli takımımız Dolmabahçe'de İngiltere'den sekiz gol yediğinde "Kansızlar" diye tempo tutarız, ama Naim Süleymanoğlu olimpiyat şampiyonu olduğunda toplumca histeriye kapılırız.

Bu şizoid yapı o hâle geldi ki, durumu eski yıllarda olduğu gibi, ulusça bir "kimlik arayışı" diye izah etme genellemesi hiçbir anlam taşımayan, hiçbir şeyi açıklamayan bir tesbite dönüştü. Ulusça kendi kendimize bakışımızdaki çarpıklıklar, tutarsızlık ve çelişkiler, çeşitli olaylara ulus olarak gösterdiğimiz refleksler giderek daha da sağlıksızlaşan bir ruh halinin semptomlarından başka bir anlama gelmez oldu.

Cumhuriyetten bu yana resmi ideoloji, yetişen kuşakları bir yandan devlet tapıncı ve mistifikasyonu ile şartlandırdı; devletin otoriterliği bağnaz ve vülger bir milliyetçilikle birlikte yürüdü. Öte yandan insanlarımıza sürekli olarak Batı hayranlığı aşılandı. Osmanlılar ve geçmiş kültür mirasımız her şeyiyle reddedilirken, unutturulurken, "Üç kıtada at koşturmuş atalarımız", "Hint Okyanusu'ndan Atlas Okyanusu'na kadar yayılmış imparatorluğumuz" nakaratları devlet otoritesinin resmi ideolojisine hizmet etti. Kitle haberleşme araçları geliştikçe ve Türkiye'nin yurttaşları, özellikle göçmen işçiler ve aileleri, yakınları geniş kesimler halinde yurt dışına gidip geldikçe (resmi rakamlara göre Türkiye'de on milyon yurttaşın pasaportu var) Türkiye ile gelişmiş kapitalist ülkeler arasında karşılaştırma yapar oldular. Bütün bunlar, kırların kentlere, özellikle büyük kentlere açıldığı, büyük kentlerin kültürel yapısının kasabalı kültürüne dönüştüğü bir yapısal değişmeye ve onun kültürel yansımalarına denk düştü. Böylece, ülkemizdeki sosyal-yapısal kaos kültürel keşmekeşle bütünleşti. Arkasından gelen kronik ekonomik kriz, demokrasinin ve özgürlüklerin tümüyle yok edilmesi, 12 Eylül zihniyeti, hepsi yanyana gelince, bırakınız ulusal bir benlik edinmeyi, kültürel bir kimliğe kavuşmayı, kültürümüzden varolan olumlu ögeler de hızla göçmeye başladı.

Birdenbire halter meraklısı kesilmemiz ve milletçe böyle coşmamız, bu bakımdan bir spor olayı olmaktan çıkmış, sosyolojik, psikolojik ve kültürel bir etüt konusu hâline gelmiştir. ■

YATIRIMLAR VE İŞSİZLİK

Türkiye'de toplam yatırımların artış hızı düşüyor.

Böyle bir dönemde işsizlik oranının düşmesi beklenebilir mi?

Bu yazının amacı, Türkiye'de yatırımlar, üretim kapasitesi kullanım oranı ve işsizlik arasındaki bağıntıyı ortaya çıkarmak, izlenen iktisat politikasının bu bağıntıyı nasıl etkilediğini araştırmaktır. Yazı boyunca varılan sonuçlar, Devlet Planlama Teşkilatı ve İstanbul Sanayi Odası verilerine dayanmaktadır.

1986 ve 1987 yıllarında 1987 fiyatlarıyla sabit sermaye yatırımları Tablo 1'de gösterildiği gibidir. Bir yanılgıyı önlemek için, sabit sermaye yatırımı tanımı içinde (1) makina, teçhizat üretimi değerinin, (2) fabrika, konut, liman, yol gibi inşaatın değerinin yere aldığını belirtmek gerekir. 1987 yılı için verilen rakamlar, kesinleşmemiş rakamlar olmakla birlikte, bu rakamların varılacak sonuçları etkileyecek derecede değişmesi beklenemez.

ANAP hükümeti, ekonominin öngörülen hızda büyümesini sağlayacak tasarrufları harekete geçirememiş, izlediği açık bütçe politikası ve enflasyon yoluyla, yükü düşük gelirlilerin sırtına binen bir finansman yöntemini benimsemiştir.

Tablo 1 yardımıyla şu sonuçlara varılabilir:

1) 1987 yılında sabit fiyatlarla yatırımlar, 1986'ya oranla yüzde 3,6 artmıştır. Ne var ki, yatırımların artış hızında düşüş gözlenmektedir. Nitekim, 1986'da yüzde 13,5 artan yatırımların artış hızı 1987'de yüzde 3,6'ya düşmüştür. 1987'de özel yatırımlar yüzde 15,4 artarken, kamu yatırımları yüzde 4,5 gerilemiştir.

2) Toplam yatırımlar içinde özel kesimin payı artmakta, kamu kesiminin payı azalmaktadır. Nitekim, özel kesimin toplam yatırımlar içindeki payı 1981'de yüzde 39,1 iken, bu pay 1985'te yüzde 42,2'ye, 1986'da yüzde 42,9'a, 1987'de yüzde 45,6'ya yükselmiştir.

3) 1987'de toplam yatırımlar içinde en büyük pay yüzde 23,1 ile ulaştırma kesimine aittir. Onu yüzde 20,9 ile konut yatırımları, yüzde 15,2 ile imalat sanayii yatırımları izlemektedir. Sosyal yatırımlar, toplam yatırımlar içinde payı en düşük yatırımlardır. Nitekim, eğitim yatırımlarının payı yüzde 2,0, sağlık yatırımlarının payı yüzde 1,1'dir.

4) 1987'de toplam yatırımın artmasına rağmen, bazı kesimlerde yatırımlar azalmıştır. Nitekim 1987'de yatırımlar imalat kesiminde yüzde 19,6, madencilik kesiminde yüzde 37,3, enerji kesiminde yüzde 3,4, eğitim kesiminde yüzde 3,8 gerilemiştir. İmalat sanayii yatırımlarının toplam yatırımlar içindeki payı giderek düşmektedir. Nitekim, imalat sanayii yatırımlarının toplam yatırımlar içindeki payı 1981'de yüzde 26,8 iken, bu pay 1985'te yüzde 21,3'e, 1986'da yüzde 18,1'e, 1987'de yüzde 15,2'ye düşmüştür. Bu kesimde, kamu yatırımlarındaki düşüş daha da belirgindir. Nitekim, imalat sanayiinde kamu kesimi yatırımlarının payı 1981'de yüzde 57,3 iken, bu pay 1985'te yüzde 33,8'e, 1986'da yüzde 26,0'a, 1987'de yüzde 21,9'a düşmüştür. İmalat sanayii yatırımlarındaki bu düşüş, ilerde sanayi ürünleri ihracatını güçleştiren bir faktör olacaktır.

5) Madencilik ve enerji kesimlerindeki yatırımların toplam yatırımlar içindeki payı da düşmektedir. Nitekim, madencilik kesimi yatırımlarının toplam yatırımlar içindeki payı 1981'de yüzde 6,2 iken, bu pay 1985'te yüzde 5,5'e, 1986'da yüzde 3,8'e, 1987'de yüzde 2,8'e düşmüştür. Yine, enerji kesimi yatırımlarının toplam yatırımlar içindeki payı 1981'de yüzde 14,9 iken, bu pay 1985'te yüzde 14,2'ye, 1987'de yüzde 13,7'ye düşmüştür.

6) 1987'de yatırımlardaki en büyük artışlar konut (yüzde 38,1), tarım (yüzde 30,2), turizm (yüzde 18,2) kesimlerinde gerçekleşmiştir. Özellikle konut kategorisine giren yatırımlar, ekonominin üretim kapasitesini artıran yatırımlar değillerdir.

7) Toplam yatırımların tutarı kadar bileşimi de önem taşır. Konut ve kentleşme alanlarına yapılan yatırımların oransal olarak artması, sermaye/hasıla oranını yükseltmiştir. Sermaye/hasıla oranı, gelecek yıllarda 1 liralık gelir artışı akımı sağlamak için bugün kaç liralık yatırım yapılması gerektiğini gösteren sayıdır. Bu sayı zaman içinde giderek büyüyorsa, gelecek yıllarda toplam geliri sabit bir oranda arttırmak için yaratılan gelirin giderek artan bir kısmını tasarruflara dönüştürmek gerekir.

Yukarda üzerinde durduğumuz noktalar içinde konumuz bakımından belki en önemlisi, toplam yatırımların artış hızının düşmesidir. Yatırımların artış hızının yavaşlaması, kamu yatırımlarının gerilemesinden kaynaklanmaktadır. Kamu yatırımları niçin gerilemektedir? ANAP Hükümeti, ekonominin öngörülen hızda büyümesini sağlayacak tasarrufları harekete geçirememiş, izlediği açık bütçe politikası ve enflasyon yoluyla, yükü düşük gelirlilerin sırtına binen bir finansman yöntemini benimsemiştir. Hükümet, enflasyon nedeniyle ancak yüksek faiz hadlerinden borçlanabilmiş, iç ve dış borcun faiz ve anaparasını ödemek için yatırıma ayrılan fonları kısmak zorunda kalmıştır. Şunu da belirtelim ki, toplam özel yatırımların 1987'de 1986'ya oranla artmasına rağmen, en stratejik alanlarda (imalat, enerji, ulaştırma) gerilemiştir. Bu kesimlerde özel yatırımların gerilemesinin nedeni (1) yüksek kredi faizleri, (2) yüksek risktir. Yüksek kredi faizleri, yüksek enflasyon oranından kaynaklanmaktadır. Özellikle imalat sanayiinin karşılaştığı risk, hükümetin iktisadi konularda istikrarsız ve çelişkili hareket etmesinden kaynaklanmaktadır. 1983 seçimlerinde "enflasyon hızını mutlaka düşüreceğiz" vaadine kanarak büyük yatırımlara girişenler iflas etmiştir. 1988 için hükümetin enflasyon öngörüsü yüzde 30, gerçekleşme yüzde 80'dir. Gerçek mevduat faiz haddinin pozitif olacağı vaad edilmiş, enflasyon hızı yükselirken mevduat faiz hadleri önce düşürülmüş, iki ay sonra serbest bırakılmıştır. Örnekler artırılabilir.

TABLO 1

1987 FİYATLARIYLA SABİT SERMAYE YATIRIMLARI (Milyar TL)

	1986			1987		
Kesimler	**Kamu**	**Özel**	**Toplam**	**Kamu**	**Özel**	**Toplam**
Tarım	507	338	845	682	418	1.100
Madencilik	538	73	611	286	97	383
İmalat	817	1.811	2.628	462	1.650	2.112
Enerji	1.897	68	1.965	1.840	59	1.899
Ulaştırma	2.405	787	3.192	2.462	747	3.209
Turizm	191	166	357	181	241	422
Konut	142	1.963	2.105	113	2.795	2.908
Eğitim	264	24	288	240	37	277
Sağlık	104	34	138	106	46	152
Diğer Hizmetler	1.042	228	1.270	1.179	246	1.425
TOPLAM	7.907	5.492	13.399	7.551	6.336	13.887

TABLO 2

İMALAT SANAYİİNDE ORTALAMA ÜRETİM KAPASİTESİ KULLANIM ORANI "TARTILI"

Alt Kesim	1982	1983	1984	1985	1986	1987
Gıda, içki, tütün	77,0	75,3	71,9	71,9	73,7	74,1
Dokuma, giyim, deri	70,2	75,3	75,2	75,3	76,3	81,9
Orman Ürünleri, mobilya	57,7	58,7	54,7	59,2	62,8	69,7
Kağıt ve basım	71,8	73,0	75,7	75,2	77,4	83,4
Kimya San., petrol, lastik	69,8	72,9	74,1	75,4	70,6	75,7
Taş ve toprağa day. san.	69,3	72,0	79,5	80,6	80,2	82,9
Metal ana sanayii	63,6	65,3	67,1	72,8	72,7	71,4
M.Eşya, makina, teçhizat	59,7	62,2	69,3	66,8	69,4	71,2
Diğer imalat sanayii	71,8	71,9	72,5	73,9	65,2	68,9
İMALAT SANAYİİ	66,6	69,6	72,0	72,7	72,7	75,2

TABLO 3

TÜRKİYE'NİN YURTİÇİ İŞGÜCÜ ARZ-TALEBİ (000 KİŞİ)

	1985	1986	1987
Sivil işgücü arzı	18.296,0	18.512,0	18.804,0
Sivil işgücü talebi	15.955,1	16.243,7	16.548,1
Y.içi işgücü fazlası	2.978,9	2.920,3	2.855,9
İşsizlik oranı (%)	16,3	15,8	15,2

Arzda herhangi bir darboğaz yoksa, yatırımlarla üretim kapasitesi kullanım oranı arasında yakın bir ilişki vardır. Toplam talep artarken, talebi karşılamak için mevcut teçhizat kapasitesinin giderek artan bir yüzdesi kullanılır ve satışların daha da artacağına inanılıyorsa, mevcut kapasite tam olarak kullanılmadan yeni yatırımlara gidilir; çünkü yeni yatırımların başlamasıyla üretim yapabilir hale gelmesi arasında, yatırımın cinsine göre değişen bir sürenin geçmesi gerekir. Demek ki normal olarak, toplam talep artarken kapasite kullanım oranı ve yatırımlar artar, toplam talep azalırken kapasite kullanım oranı ve yatırımlar azalır.

Tablo 2, imalat sanayiinde ortalama üretim kapasite kullanım oranını göstermektedir. Şunu da belirtelim ki, fiili tam kapasite kullanım oranı yüzde 100 değil, yüzde 80-85'tir. İmalat sanayiini seçmemizin nedeni, imalat sanayiinin, üretim kapasitesi kullanım oranlarının düzenli biçimde hesaplandığı tek kesim olmasıdır. Tablo 2 yardımıyla varılabilecek sonuçlar şunlar olabilir:

a) 1982-1987 yılları arasında, bir bütün halinde imalat sanayiinde (tablonun son satırı) kapasite kullanım oranı sürekli artmıştır. Bu sürede, kapasite kullanım oranındaki artış yüzde 12,6'dır.

b) Gıda, içki, tütün ile diğer imalat sanayii dışında bütün alt kesimlerde kapasite kullanım oranı artmıştır. Artışın en hızlı olduğu alt kesimler "taş ve toprağa dayalı sanayi", "dokuma, giyim, deri sanayii", "kağıt, kağıt ürünleri ve basım sanayii"dir.

Burada şu soruyu sormak gerekir: arzda herhangi bir darboğaz yoksa, yatırımlarla üretim kapasitesi kullanım oranı aynı yönde değişir dediğimiz halde, durumumuzda bütün ekonomi göz önüne alındığı zaman kapasite kullanım oranı artarken yatırımların artış hızı düşmekte, imalat sanayii durumunda ise kapasite kullanım oranı artarken yatırımlar gerilemektedir. Bu durum, arzda darboğazların varlığıyla açıklanabilir. Arzdaki darboğazlar genellikle üretimde bir girdinin fiyatındaki aşırı artıştan kaynaklanır. Örneğin, 1974'te başlayan petrol fiyat artışları, genel bir ekonomik gerileme dönemine girilmesine yol açmıştır. Durumumuzda kredi maliyetlerinin yüksekliği yatırımları önleyen bir darboğaz oluşturmuştur.

Yatırım hızındaki gerilemeye 1987 yılına özgü geçici bir duraklama gözüyle bakılabilir mi? Buna hayır yanıtını vermek gerekiyor. İstanbul Sanayi Odası'nın 1988 yılının ikinci üç ayında düzenlediği ankete cevap veren firmalardan yüzde 69,0'ı halen yatırım harcaması yapmadıklarını, gelecek üç aylık dönemde yatırım planlayıp, programlamadıklarını bildirmişlerdir.

Yatırım harcamalarıyla işsizlik arasında da yakın bir ilişki vardır. Yatırımın başlaması ile üretime başlayacak duruma gelmesi arasında işçiye gereksinim vardır ve yatırım üretime hazır hale gelince üretim için işçiye gereksinim vardır. Demek ki ilke olarak yatırımlarla işsizlik arasında ters orantılı bir ilişki vardır: yatırımlar artarken işsizlik azalır; yatırımlar azalırken işsizlik artar. Bazı yatırımlarda yatırım aşaması daha fazla işçiyi gerektirirken, bazı yatırımlarda üretim aşaması daha fazla işçiyi gerektirir. Uçta bir örnek verirsek, konut inşaatı bir yatırımdır, yatırım aşamasında işçi çalışır, fakat bu aşama bitince artık işçi kullanımı söz konusu değildir. Diğer uç bir örnek, ithal edilen teçhizatın üretime başlamasıdır. İthal eden ülke için yatırım aşamasında emekgücü kullanımı söz konusu değildir, fakat üretimin başlaması için işçi gerekir. Emek yerine sermaye kullanan teknolojilerin gelişmesi, uzun sürede işsizliğin artmasına yol açabilir. Bu olasılık, sermaye teçhizatını ithal eden az gelişmiş ülkeler için daha da büyüktür.

Bütün bunlar göz önüne alınınca, yatırımların artış hızının düştüğü bir dönemde işsizlik oranının düşmesi beklenebilir mi? Gerçi üretim kapasitesi kullanım oranının yükselmesi de bir kısım yeni işçi çalıştırılmasını gerektirir, fakat bu gereksinim yeni yatırımlara gidilmesi durumuna oranla çok küçüktür. İş ve İşçi Bulma Kurumu istatistikleri **açık işsiz** sayısının arttığını göstermesine rağmen, Tablo 3'ten görüldüğü gibi, DPT istatistiklerine göre **toplam** işsizlik oranı düşmektedir. Nitekim DPT verilerine göre, 1985'te yüzde 16,3 olan işsizlik oranı 1986'da yüzde 15,8'e, 1987'de yüzde 15,2'ye düşmüş gözükmektedir. Tablo 3'te işsizlik oranı, yurtiçi işgücü fazlasını sivil işgücü arzına bölmek suretiyle elde edilmiştir.

Burada şu soruyu sormak gerekmektedir: bir ülkede açık işsizlik oranı yükselirken, toplam işsizlik oranı düşebilir mi? DPT, toplam işsizlik oranını düşmüş göstermek için, gizli işsiz ve ümidi kırılmış, iş aramayan işsizlerin sayısını, açık işsizlerin artış oranından daha fazla düşürmüştür. İş aramadığı halde iş bularak işsiz kategorisinden çıkanların sayısının, iş arayan işsizlerin sayısındaki artışı aşması ve bunun sonucu olarak da, zaman içinde toplam işsiz sayısının azalması, düşünmesi güç, şüpheyi çekici bir noktaydı.[1] Bu nokta, bir süre sonra basında çıkan şu haberle aydınlandı:

"Hükümet tarafından her yıl giderek azaltıldığı savunulan işsizlik oranının, yurt içinde ilan edilen düzeyin çok üzerinde olduğu, Birleşmiş Milletler'le imzalanan bir anlaşmada itiraf edildi.

"Birleşmiş Milletler kalkınma programı ile 28 Aralık 1987 tarihinde imzalanan "İşgücü Piyasası Enformasyon Sisteminin Geliştirilmesi (IPES)" konulu proje belgesinde, Türkiye'deki işsizlik oranının yüzde 22 olduğu belirtildi. Hükümete göre Türkiye'deki işsizlik oranı 1983'te yüzde 16,1 olarak gerçekleştikten sonra 1985'te yüzde 16,3'e çıkmış, Ağustos 1987 itibariyle yüzde 15,2'ye indirilmiştir. Başta Başbakan Turgut Özal olmak üzere, tüm hükümet üyelerinin imzaladığı anlaşmada şöyle denilmektedir:

"Şimdiki yüzde 2,4'lük nüfus artış hızı sürecek olursa, Türkiye'nin 2000 yılındaki nüfusunun 70 milyona ulaşacağı beklenmektedir. Her yıl, iş piyasasına girenlerin sayısı 600 bine yakındır. Şimdiki işsizlik oranı yüzde 22 olarak hesaplanmıştır.

"Bakanlar Kurulu'nca onaylanan anlaşma uyarınca, Birleşmiş Milletler, işsizlikle mücadelede kullanılmak üzere Türkiye'ye 311 bin Dolarlık yardımda bulunacak."[2]

Bu haber tekzip edilmemekle birlikte, Bakanlar Kurulu üyeleri, işsizlik oranının 1987'de yüzde 15,2'ye indirildiğini söylemekte devam etmektedir. ■

(1) Bu konudaki şüphelerimi Görüş dergisinin Mart 1988 sayısında dile getirmiştim.

(2) Milliyet, 18 Nisan 1988.

▼ İş bulabilecek miyiz? Hükümet her ne kadar işsizlik oranının düştüğünü söylüyorsa da, işçi pazarlarında bekleyenler bunun aksini gösteriyor.

Sabahattin Kerim

***► Muhteşem altılı.** Sovyet jimnastikçileri öylesine mükemmeldiler ki, aldıkları "10"lar bile performanslarını anlatmaya yetmiyordu.*

BİR YARIŞ DAHA BİTTİ...

Seul 88 dünya barışının pekişmesine hizmet etti.

Seul Olimpiyatları'nın hafızalarda iz bırakan en belirgin yanı sanırım doping olgusu oldu. "Asrın yarışı" diye nitelenen sansasyonel "100 metre erkekler" koşusunun galibi Ben Johnson'un dopingli çıkması, doping probleminin geniş ölçüde yankı bulmasına yol açtı. Ayrıca halterci iki Bulgar'ın altın, 1 Macar'ın da gümüş madalyalarının geri alınması, dopingin eriştiği boyutların ciddiyetini ortaya koydu. Toplam 10 sporcunun doping testleri pozitif sonuç verdi. Ancak bana kalırsa bu kadarı aysbergin su üstünde kalan kesimi bile değildir. Örneğin Kanadalı kadın sprinter İssajenko, Johnson ve kendisi dahil Kanadalı atletlerin 1984'ten beri, doktorları vasıtasıyla ve antrenörlerinin bilgisi dahilinde steroid aldıklarını açıkladı. Ayrıca Naim Süleymanoğlu da Milliyet gazetesindeki 2 Ekim 1988 tarihli röportajda Bulgaristan'da iken doping maddesi kullandığını inkâr etmiyor. Anlaşılıyor ki, iddialı sporcuların azımsanmayacak bir bölümü doping kullanıyor. Ancak yarışmalardan belirli bir süre önce dopinge ara verildiği için doping testlerinde çok sayıda pozitif sonuç çıkmıyor. Tabii bu benim **kanaatim**. Test sonuçlarıyla ispatlanmadıkça somut olarak kimseyi suçlamamak gerekir. Bu nedenle, doping gölgesi üzerine vurmuş olsa dahi Seul Oyunları'nın sportif kalitesinin yüksekliğini görmezden gelemeyiz.

Yarışmalar son derece çekişmeli geçti, olimpiyat rekorlarının büyük bölümü yenilendi, çok sayıda dünya rekoru kırıldı, takım sporlarında, özellikle final turu karşılaşmalarında spor kalitesi önceki olimpiyatlarla kıyaslanmayacak boyutlara ulaştı. Bunun başlıca nedeni "boykot"lu 2 olimpiyattan sonra, 2 yıl arayla "Doğu" ile "Batı"nın Seul'de yeniden biraraya gelmeleriydi.

Önceden beklendiği gibi, **"sporun üç devi"** SSCB, ABD ve ADC madalya sıralamasında, geriye kalan ülkelere büyük fark yaparak ilk üç sırayı aldılar. Önceden bilinmeyen bu üçlü sıralamanın nasıl olacağı idi. 1 no.lu tabloda görüldüğü gibi SSCB, kendi spor otoritelerinin de tahminlerini aşarak açık farkla ilk sırayı elde etti. ADC ise Montreal 1976'da altın madalyaya göre yapılan sıralamada elde ettiği ikinciliği bu sefer toplam madalyada da korudu ve ABD olimpiyat tarihinde ilk kez toplam madalya sayısında 3. sıraya düştü.

Sosyalist ülkelerin spordaki üstünlüğü madalya sıralamasına da yansıdı. Küba'nın ve K.Kore'nin eksikliğine rağmen sosyalist ülkelerin toplamı, Batı Avrupa, Kuzey Amerika, Okyanusya ve Japonya'dan oluşan gelişkin kapitalist ülkelerin toplamına altın madalya sayısında 47, toplam madalyada 98 adet fark yaptılar. Sosyalist ve gelişkin kapitalist ülkeler dışında kalan, çoğunlukla Asya, Afrika ve Latin Amerika'nın gelişmekte olan ülkelerinden oluşan "üçüncü dünya" -ki siyasi değil **sportif** bir tasniftir- bir hayli gerilerde kaldı. Sosyalist ülkeler kendileri dışındaki tüm dünyaya da, madalya sıralamasında ağır bastılar.

Günümüz dünyasında sosyalizmle kapitalizm arasında, hayatın her alanında süregelen yarışmada, sosyalizm sporda ağır basıyor. Spordaki yarışmanın doruk noktasını ise olimpiyatlar oluşturuyor. Bu yarışmanın seyrini aşağıdaki grafikten izleyebiliriz.

"Yarışma", SSCB'nin ilk olarak olimpiyatlara katılmasıyla 1952'de Helsinki'de başlıyor. Bu tarihten itibaren, 1964 Tokyo "sapması" bir yana, sosyalist ülkelerin eğrisi 1976'ya kadar yükselen bir trend izlerken, gelişkin kapitalist ülkelerde, 1988'e kadar sürekli bir düşme gö-

rülüyor. 1964'teki anormalliğin nedenini 1968'-de kendi adına olimpiyatlara katılana dek ADC sporcularının Almanya karmasında yarışmalarında -ki Almanya'nın madalyaları kapitalist kampın aktifide yazılı- aramak yerinde olur. Sosyalist ülkelerin eğrisi de 1976'dan itibaren azalmaya geçiyor. Bunun başlıca nedenleri 1976'da siyah Afrika'nın boykotu nedeniyle ortaya küçük de olsa bir "boşluk" çıkması, buna karşılık Seul'de evsahipliğinin avantajlarından olağanüstü yarar sağlayan G.Kore'nin beklenmedik ölçüde (Üçüncü dünyanın 75 madalyasının 33"ünü) madalya toplaması, bunun yanı sıra Küba'nın ve K.Kore'nin Seul'u boykot etmeleri olabilir.

Grafikten, spordaki yarışmaların nasıl bir perspektife gebe olduğu çıkartılabilinir mi? Spordaki gelişme dünyadaki ekonomik ve sosyal gelişmelere -birebir olmasa bile- yakından bağlı. Örneğin global problemlerin önde gelenlerinden birisini oluşturan, "gelişme yolundaki ülkelerin ağır ekonomik bunalımlarına çözüm bulunamaması" ciddi olarak ele alınabildiğinde ya da yeni yeni devreye girmeye başlayan Çin'in milyarlık insan potansiyeli daha efektif değerlendirildiğinde spordaki yarışma beklenmedik gelişmeler gösterebilir.

Bu genel değerlendirmenin yanı sıra Seul'un sportif açıdan anılmaya değer birkaç ilginç olayına kısaca değinmek istiyorum. Bence bunların en ilginci, "F.G.Joyner vak'ası" idi. ABD olimpiyat seçmelerinde 100 metre dünya rekorunu iki defa üst üste kırarak sansasyon yaratan G.Joyner bu defa 200 metrede iki saat arayla akıl almaz iki dünya rekoru kırdı. 1979'da ADC atleti M.Koch tarafından 21"71'lik bir derece ile tesis edilip o tarihten bu yana üç defa egale edilmesine rağmen bir türlü kırılamayan dünya rekorunu, Joyner iki seferde 21"34'e indirdi. Sürat koşuları rekorlarının saniyelerin yüzde biri seviyesinde kırılabildiği günümüzde 0,37 saniye farkla dünya rekoru kırılmasını benim havsalam almıyor. Üstelik rekoru kıran 28 yaşına gelmiş, bir ara koşmayı bırakıp yeniden başlamış bir atlet. Son olarak 1987 dünya şampiyonasında 200 metrede ikinci olmuş, aynı mesafede 1987'deki en iyi derecesi 21"95. Los Angeles 1984'te gümüş madalya alırken 22"04 yapmış. Yani bu yıla gelene dek pek bir inkişaf yok. Sonra ne olmuşsa olmuş, G. Joyner 100 ve 200 m. rekorlarını bir yıldan daha kısa bir zaman içinde tarümar edecek bir atlet haline gelmiş. Bu başarının sırrı sorulduğunda karı-koca Joyner-ler'in verdikleri cevap pek yalın: "Çok çalışmak, erkekler kadar ağır çalışmak, bilhassa halter kaldırmak." Başarının sırrı buradaysa, bunu yapmayan mı var? Hele ADC'li atletlerden daha ağır çalışan olabilir mi? Joynerler bana hiç inandırıcı gelmiyorlar.

Bir ilginç olay da ADC'li Rothenburger'in kadınlar bisiklet sürat yarışmasında birkaç santimetre farkla altın madalyayı kaçırması. Denilecek ki, ilginçlik bunun neresinde? Şurasında. Şayet kazansaydı Rothenburger olimpiyatlarda, hem yaz hem kış oyunlarında **altın** madalya alan ilk kadın sporcu olacaktı. Yine de Sarajevo ve Calgary'de sürat patenajında kazandığı altın madalyalara Seul'de gümüş bir madalya ekleyen Rothenburger'in, yaz ve kış olimpiyatlarının madalyalı tek kadın sporcusu ünvanını elde etmesi hoş bir olay.

Bir başka dikkate değer olay ünlü Sovyet yüzücüsü Salnikov'un 1500 m. serbest yarışını kazanmasıydı. Henüz 16 yaşındayken katıldığı Montreal 76'da 5. olan Salnikov 1980 Moskova olimpiyatlarında 400 ve 1500'de çifte altın madalya ile yıldızlaşmıştı. Ancak boykot nedeniyle Los Angeles'e gidemediği için Salnikov'un olimpik kariyerine "bitti" gözüyle bakılıyordu. Ne ki Salnikov, yüzmede dereceye girebilmek için günümüz şartlarında çok geç sayılan 28 yaşında, adeta bir mucize gerçekleştirdi. Dünya ve olimpiyat rekorları hâlâ daha kendisine ait olan 1500 metre serbesti yine rekor seviyesinde yüzerek kazandı. Ve bu **sportmen** sporcunun başarısı karşısında hiç kimse "acaba?" demedi.

Seul'un bir başka başarılı sporcusu Naim Süleymanoğlu oldu. Sporda ufacık başarılar karşısında dahi "milli zafer" çığlıklarının yükseldiği "yerli" kamuoyunda Naim'e yapılan aşırı -ve o ölçüde buram buram aşağılık kompleksi tüten, seviyesiz, acınılası- tezahürat, bir bakıma bu üstün sporcunun başardığını gölgeledi. Çünkü aynı tezahürat, Naim sıradan bir halterci olarak da altın madalya almış olsaydı gösterilecekti. Oysa Naim Türkiye'ye iltica etmeden önce kendisine "halter tarihinin en büyüğü" dedirten başarılı kariyerini Seul'de sürdürdüğü için ünlü L'Equipe gazetesi tarafından, ADC'li 6 altın madalyalı K.Otto'nun ve G.Joyner'in arkasından, Seul'un en iyi üçüncü sporcusu seçiliyordu. Sanırım Naim'in başarısı ile Türklük ya da Türk sporu arasında bir ilişki kuran -bizim mahut kamuoyu dışında- tek bir merci ya da kişi yoktur yeryüzünde.

TABLO 2

BALKAN ÜLKELERİ MADALYA DURUMU

	Altın	Gümüş	Bronz	Toplam
Bulgaristan	10	12	13	35
Romanya	7	11	6	24
Yugoslavya	3	4	5	12
Türkiye	1	1	—	2
Yunanistan	—	—	1	1

Seul, dopingiyle, boks skandallarıyla, ilginç olaylarıyla ve sporda sosyalizm kapitalizm yarışmasının son boyutu ile geride kaldı. Oyunların en başarılı ülkesi kuşku yok ki SSCB oldu. SSCB, 23 spor branşında yapılan yarışmaların 19'unda madalya kazanmayı becerdi. Aynı sayı ABD için 14, ADC için ise 13. Ayrıca Sovyet

TABLO 1

MADALYA KIYASLAMASI

(*) Sporun Üçüncü Dünyası: Sosyalist ve gelişkin kapitalist ülkeler dışında kalan ülkelerin tamamı)

	Altın	Gümüş	Bronz	Toplam
SSCB	55	31	46	132
Alman Demokratik Cumhuriyeti	37	35	30	102
ABD	36	31	27	94
Sosyalist Ülkeler	133	118	130	381
Gelişkin Kapitalist Ülkeler	86	90	107	283
"Üçüncü" Dünya* ..	22	26	27	75
Sosyalist Olmayan Ülkeler Tamamı	108	116	134	358

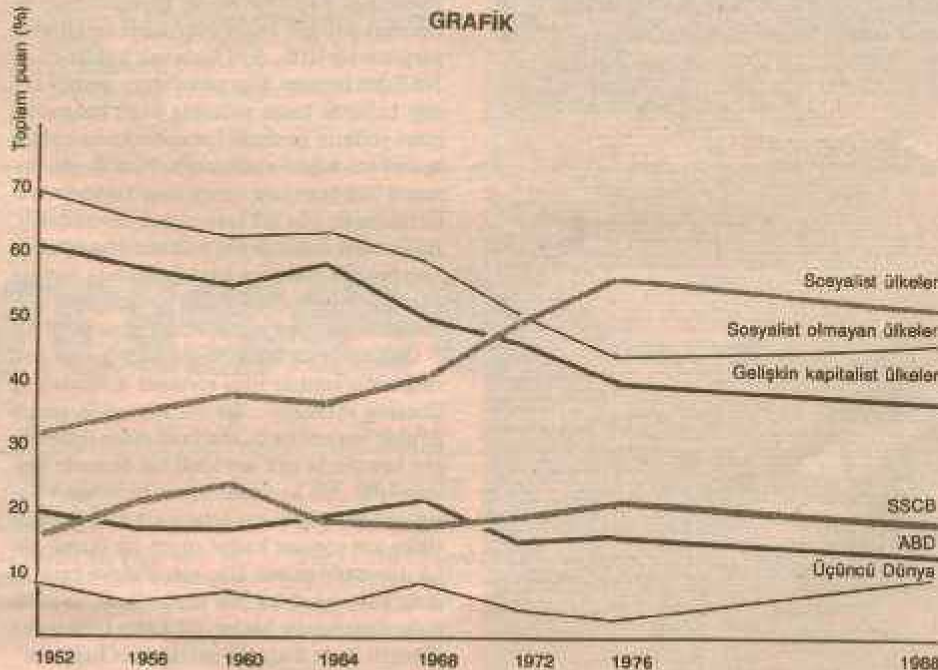
sporcuları, basketbol, voleybol, hendbol, çim hokeyi, futbol ve su topu gibi takım oyunları finallerinde 4'ü altın 8 madalya kazanarak sporda kolektif başarıya da örnek oldular. Çim hokeyi hariç, Sovyetler'in kadın, erkek madalya almayan takımı olmadı. ABD'nin takım oyunlarındaki madalya sayısı ise sadece 4.

Sosyalist toplum düzeninin spor açısından ne denli elverişli bir ortam yarattığının çarpıcı bir örneği de Balkanlar. Tablo 2'de 5 Balkan ülkesinin madalya durumlarını veriyorum. Tablonun herhangi bir yoruma ihtiyacı olduğunu sanmıyorum. Hemen hatırlayalım ki, İkinci Dünya Savaşı sonrasında bu ülkeler ekonomik bakımdan üç aşağı beş yukarı aynı seviyede idiler.

Sonuç olarak Seul Olimpiyatları, sporun gelişmesi açısından, sosyalizmin kapitalizmden çok daha fazla avantajlı olduğunu bir kere daha kanıtladı. Ama sosyalizmin kapitalizme üstünlüğü herhalde spordaki başarıya dayandırılamaz. Sosyalizm hayatın pek çok alanında fiilen kanıtlandığı üstünlüğünü, sosyo-ekonomik formasyonun bütünü olarak da kanıtlama potansiyeline sahiptir. Ve bununla yükümlüdür.

Seul Olimpiyatları sporda yarışmaya sahne oldu ama aynı zamanda 160 ülkenin sporcularını bir araya getirerek onlar arasında dostluk ilişkileri kurulmasına imkan sağladı. Milyarlarca insan yarışları ilgiyle izledi, sosyal sistemler ve uluslar arasındaki rekabetler centilmence yarışmalar kanalına aktarılmış oldu. ■

▼ *notlar:* *Altın'a 3, gümüş'e 2, bronz'a 1 puan verilerek, ülke ve grupların olimpiyatta dağıtılan toplam madalyalara tekabül eden puan toplamı içindeki payları (%) esas alındı. Yanıltıcı sonuçlar vereceği için boykotlu 1980 ve 1984 oyunları değerlendirmeye alınmadı.*

Korkmaz Alemdar

OSMANLIYA AKIL ÖĞRETMEK

1874'te yayımlanan Le Progrès d'Orient gazetesi, İngiliz politikasının savunuculuğunu yaptı. Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetim sorunlarıyla ilgilendi ve eleştiriler getirdi.

Gazete, Batı'da kapitalist gelişimin yarattığı bir iletişim aracıdır. Osmanlı İmparatorluğu'na gelmesi de 1795'den itibaren Batılılar eliyle olmuştur. 19. yüzyılın özellikle ikinci yarısından itibaren Osmanlı İmparatorluğu Batı sömürgeciliğinin yoğun faaliyetlerine konu olurken yabancıların ya da azınlıkların yabancı dillerde çıkardıkları gazetelerin sayısı da giderek artmıştır. Bu gazeteler sözcülüğünü yaptıkları çıkarlar adına Osmanlı yönetimine yol göstermeye çalışmışlardır. Bizim burada sözünü edeceğimiz gazete de bunlardan biridir. Osmanlı başkentinde 15 Ağustos-19 Kasım 1874 arasında yayınlanmıştır. Adı **Le Progrès d'Orient**'dır. (**P.d'O.**) Bu kadar kısa süre yayınlanan bir gazete konusunda tam bir değerlendirme yapmak zordur, ancak bu gazetenin 1868 yılında **Levant Times and Shipping Gazette** ile başlayan ve **Stamboul** ile 1895 yılına kadar süren gazetecilik uğraşının ikinci evresini oluşturduğu düşünülürse incelenmeyi hak ettiği belirtilebilir.

LE PROGRÈS D'ORIENT

Journal Politique, Financier, Commercial & Maritime

P.d'O. John Laffan Hanly adında bir İrlandalı gazeteci tarafından yayımlandı. Hanly İstanbul'a bir yıl kalmak düşüncesiyle gelmiş, ancak dostlarının ısrarları üzerine 1868 yılında ilk gazetesini, **Levant Times**'ı Lloyd şirketi temsilcisi Happer'in yardımıyla yayımlamaya başlamıştı. Bu gazete İngilizce ve Fransızca olarak yayımlandı. Eldeki sayıları, daha çok ekonomik haberlere yer verdiğini göstermektedir. Bu gazete altı yıl yaşadı. 1874 yılında kapatıldı. Kurucusunun açıklamasına göre, kapatılma nedeni Osmanlı Bankasının statüsü konusunda gazetenin aldığı tutumdu.

John Laffan Hanly gazetesinin kapatılmasından sonra boş oturmadı, **P. d'O.** adını verdiği ikincisini yayımladı. Önce haftada üç gün çıkan bu gazete 19 Ağustos'tan itibaren günlük oldu. Laffan'ın bu gazetesi tamamen Fransızca yayımlandı ve sahibinin adını da belirtmedi. Laffan ilk gazetesi kapatıldığından olacak bu gazeteye adını yazmaktan kaçındı ve sorumlu yönetici olarak Pappadopoulo adlı biri göründü.

P. d'O. yayımlandığı süre boyunca İngiliz politikasının savunuculuğunu yaptı. Gazetenin yayımlanmasına olanak veren maddi kaynağın nereden sağlandığını tam olarak bilmiyoruz. Hanly bunu çeşitli kaynaklardan sağlamış olabilir, **Levant Times**'ı Bulgarca da yayımlamıştı.[1]

P. d'O.'nun yayın koşullarını etkileyen sadece mali destek sağladığı kaynakların durumu değildir. Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk basın yasası olan 1864 tarihli düzenleme gazetelere ciddi sınırlamalar getiriyordu. Gerçi yabancılar kapitülasyonlar gereğince suç işlemeleri halinde kendi otoriteleri tarafından yargılanıyorlardı, ama Osmanlı hükümeti de 1867'den itibaren ülke çıkarlarının gerekli kıldığı hallerde basın yasasına bağlı kalmadan idari yollarla gazeteleri cezalandırma hakkını kullanacağını açıklamıştı. **P. d'O.** da Osmanlı hükümetinin tutumunu, yayınını sürdürebilmek için dikkate almak zorundaydı. Bu konuda İzmir'de yayımlanan **Impartial de Smyrne** gazetesinden yaptığı alıntıda basının kapatılma korkusu ile ülke sorunlarıyla ilgilenemediğini yazıyordu. (26 Ağustos 1874)

Gazetenin üç aylık yayın hayatı Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili sorunlar açısından üç döneme ayrılabilir. Birinci dönemde gazete günlük yaşamı ya da mali sorunları ilgilendiren konularla çok temkinli bir biçimde ilgilenmiştir. Bir ay kadar süren bu dönem kuruluşundan Eylül ayı ortalarına kadar gider. Ekim ayı sonuna kadar süren bir buçuk aylık dönemde gazete ülke sorunlarına karşı ilgisiz kalır ve daha çok dış politika konularıyla ilgilenmeye başlar. 27 Ekim tarihinden itibaren de **la Turquie** gazetesinin İngiltere'nin sömürgecilik politikasına yöneltiği eleştiriler üzerine imparatorluğun yönetim sorunlarıyla yakından ilgilenmeye ve eleştiriler getirmeye başlar.

Şimdi bu dönemleri daha ayrıntılı olarak gözden geçirmeye çalışalım.

P. d'O. ilk sayılarından itibaren İstanbul'daki günlük yaşamın bazı sorunlarını gündeme getirmeye çalışır. Bunlar arasında su sorunu ve yangınlar konusu vardır. Bu konuları gazete sütunlarında tartışırken yönetimin sorumlu olduğu konular olarak sergilemez. Örneğin yangınlarda sorumluluğun bir bölümünün ev sahiplerine ait olduğunu düşünür. Yeni ev yaptırabilmek için sigortalı eskisini yakmaya çalışanlar olduğunu belirtir. "Bu tutum ahlak anlayışından, eğitim eksikliğinden kaynaklanıyordu." (1, 2 Eylül 1874)

Su konusunda da hükümetin tutumundan hiç bahsetmez. Terkos gölünden su getirilmesi projesini destekler, konuyla ilgili okuyucu mektuplarını sık sık yayınlar (11, 12, 16, 21, 22-24 Eylül 1874/).

P. d'O.'nun üzerinde durduğu bir başka konu Osmanlı Bankası olur. 1874 yılında bankanın yeni statüsü konusundaki çalışmalar devam ediyordu. Londra'da yapılan hissedarlar özel toplantısının tutanaklarını yayımladı (22 Ağustos 1874). Buna göre yeni statü bankanın bütçe komisyonunda temsil edilmesini ve imparatorluğun bütün gelirlerinin toplayıcısı olmasını öngörüyordu. Bu haber gazeteyi çok sevindirdi. Bir kuruluşun hiçbir zaman bu kadar yetkiyle donatılmadığını yazdı. Osmanlı hükümetini tarihte benzeri olmayan bir taviz verdiği için kutladı. (25 Ağustos 1874) Hanly'nin gazetesi Osmanlı Bankası ile ilgili konularda, burada olduğu gibi, hep Batı çıkarlarını gözeten bir tutum içinde olacaktır. Osmanlı Bankasını yönetimindeki bazı sorunlar açısından eleştirecek, ama statüsü söz konusu olunca hep kazanılan ayrıcalıkları savunacaktır.[2]

Gazetenin yayın hayatında ikinci dönem başyazıların uluslararası sorunları ele aldığı dönemdir ve 27 Ekime kadar sürer. **P. d'O.**-ya 1870 Alman-Fransız savaşından sonra Avrupa'ya egemen Almanya ve Bismarck dışında her ülke sempatik gelir. Alman birliğinin bile savaşla sağlanmış yapay bir biraraya gelme olduğunu düşünür. (14 Eylül 1874)

P. d'O. Avusturya'yı, Rusya'yı Osmanlı İmparatorluğu açısından bile tehlikeli ülkeler olarak değerlendirmek istemez. Çünkü gazeteye göre, uluslararası ilişkilerde ülkelerin çıkarları ve bunları koruyacak güçleri önemlidir. (9 Eylül 1874)

P. d'O. yeni dengelerin oluştuğu Avrupa'da Almanya'ya karşı "Latin ırkının birliği"-nin ancak bir engel oluşturabileceğini düşü-

nüyordu. (20 Ağustos, 21 Eylül 1874)

P. d'O. yayın hayatını tehlikeye atmayacak konularla sınırlı ilgisini bütün gazeteler gibi sürdürmeye özen gösterirken daha sonra hükümetin yarı resmi organı olarak niteleyeceği **La Turquie** gazetesinin İngiltere'yi hedef alan yayınları üzerine suskunluğu bir kenara bıraktı. **La Turquie** Hindistan halkının acımasız bir yönetime maruz bırakıldığını, Amerikan bağımsızlık savaşının da böyle bir anlayışın sonucu olduğunu yazıyordu. **La Turquie**'ye göre İngiltere, çok uzak olmayan bir gelecekte Hindistan'daki sömürgelerinin halkları daha iyi asimile etmesini bilen bir ulusun yönetimine geçmesini görebilirdi. (27 Ekim 1874)

Bu yayın Hanly'nin gazetesini derhal yanıt vermeye götürdü. **P.d'O.** Tanzimat reformlarının gerçekleştirilmediğini yazdı. 35 yıldan beri sürmesine rağmen reformların uygulanmasında eksiklikler vardı, reform sistemi sürekli olarak yayılmak ve iyileşmek zorundaydı. (3 Kasım 1874) Gazete verilen sözlerin tutulması, imparatorluktaki farklı gruplar (Müslümanlar ve Müslüman olmayanlar) arasındaki ayrımın sürdürülmemesi gerektiğini öne sürüyordu. Herkesin yeteneklerí ölçüsünde kamu hizmetlerinde görev alabilmesi gerekiyordu. İngilizlerin sömürgelerinde uyguladığı sistem Osmanlı hükümeti için örnek olabilirdi. (9 Kasım 1874) Gazeteye göre gruplar arasındaki eşitsizlik çok açıktı. 12 milyonluk Müslümanlardan yüz bin memur varken, aynı sayıdaki Müslüman olmayanlardan sadece 135 kamu görevlisi sayılabiliyordu. (16 Kasım 1874) Bu kabul edilebilir bir durum değildi.

Osmanlı hükümeti bu yazının yayımlanmasından üç gün sonra **P. d'O.**'yu kapattı. Hükümete göre, gazete bir süredir açık düşmanlık izleri taşıyan yazılar yayınlıyor, imparatorluk yönetimini sistemli bir biçimde karalama amacı güdüyor, uygulamaları kötülüyordu. 16 Kasımda yayınladığı yazı ise Sultanın tebası arasındaki barışı bozmaya yönelikti.

John Laffan Hanly hükümetin kararını değerlendirirken sadece basın üzerinde değil, bütün ülkeye egemen olan "militarizmi" eleştirdi. Suçlamaları reddetti, tersine, ülke gerçekleri konusunda Sultanı yanıltan bencil, kaprisli, cahil, fanatik, kaba bir yönetim yerine dürüst, işbilir bir yönetimin geleceğine uzun süre inandığını bu yüzden de gereksiz özverilerde bulunduğunu yazdı.

Hanly'ye göre gazetesini -aynı zamanda **Levant Times'in**- kapatılmasından sorumlu olan 15 Şubat 1874'ten 25 Nisan 1875'e kadar sadrazamlık yapan Hüseyin Avni Paşa idi. Paşa gazetesine ve anlayışına düşmandı.

Hanly üçüncü gazetesi olan **Stamboul**'u yayınlamak için 16 Ağustos 1875'e kadar beklemek zorunda kaldı. Bu gazete de 1895 yılına kadar İngiliz çıkarlarının savunucusu olarak yayın hayatını sürdürecektir.[3]

Le Stamboul daha sonra **P.d'O.**'nun kapatılması ile ilgili olarak iki farklı açıklama getirecektir. Birincisi gazetenin Osmanlı Bankasının statüsüne karşı çıkmış olmasıdır.[4] Bu açıklamanın haklı olmadığını biliyoruz. İkinci açıklama daha tutarlı görünmektedir, çünkü kapatılmaya neden olan olay Müslüman olmayanların çıkarlarının savunulması konusudur.[5]

P.d'O.'nun bu kısa değerlendirmesi, bağımsızlığını yitiren Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyıl boyunca çok sık olarak karşı karşıya kalacağı bir durumun anlatımıdır. Gazeteler Osmanlı yönetimini artık günlük işlerinde bile "rahatsız" edebilen organlardır. Osmanlı yönetimi 19. yüzyılda bu duruma hiç alışkın değildir. Bu yüzden baskı altına alması daha kolay olan Türkçe gazetelerin muhalefet yapmasına izin vermeyecek, yabancıların "akıl öğretmesine" de eğer koşullar elveriyorsa tepki gösterecektir. ■

DİPNOTLAR:

1. *Bulgarca bu gazetenin yayını da aynı adlı İngilizce-Fransızca gazetenin kapatılmasıyla son bulmuştu. Yayını 1874 yılında hükümetin izniyle yeniden başladı, adı artık* ***Istotchno Vreme*** *idi.*
2. *Osmanlı Bankasını dikkatsiz yönetimi yüzünden sık sık eleştirdi. Laffan'a bu konudaki ilk olanak 1873 yılında verildi. Simonovitch Olayı olarak Banka tarihine geçen bu olay memurlarla işbirliğinde gerçekleştirilen bir dolandırıcılık olayıydı. Bir başka olay 1874 yılında sahte bir kredi mektubuyla gerçekleştirilmeye çalışıldı. Olay açığa çıkarıldı ancak* ***P.d'O.*** *bankanın ihmalkar tutumunu ciddi biçimde eleştirdi. (23 Ekim 1874)*
3. *Bkz. Korkmaz Alemdar,* ***İstanbul (1875-1964) Türkiye'de Yayımlanan Fransızca Bir Gazetenin Tarihi,*** *AİTİA Yayını, Ankara, 1978.*
4. ***Le Stamboul,*** *9 Ekim 1875.*
5. ***Le Stamboul,*** *11 Temmuz 1881.*

TÜRKİYE'DE TARIMSAL YAPILAR (1923-2000) Derleyenler: Şevket Pamuk, Zafer Toprak, Yurt Yayınları, Ankara, 1988, 271 s.

Türkiye'de iktisadi gelişme, genelinde sanayi ağırlıklı bir sorunsal olarak bilinegelmiştir. Tarım ise sosyo-ekonomik boyutuyla ele alınmış; mülkiyet ve işletme ölçekleri vurgulanarak bölüşüm sorunsalına yanıt getirmiştir.

19. yüzyılda klasik iktisadın sorgulanmaya başlanmasıyla birlikte iktisadi yazında sanayileşme kaygısı gündeme gelmiş, bir dizi iktisatçı liberal iktisadın "görülmez el"ine başkaldırarak, sektörleri şu veya bu şekilde güdümlemeyi denemişlerdir. Planlı ekonomilerle birlikte sanayileşme sorunsalı aynı bir ivme kazanmıştır.

Gelişme-sanayi simbiyosizi planlı ekonomilerin, özellikle Sovyet modelinin temel sorunlarına dönüşmüşse de, buhranlı 30'lu yıllarda birçok "geciken" ülke ekonomisinde belirleyicilik kazanmıştır. Dünya ekonomisinde oluşan boşluktan yararlanma güdüsüyle aralarında Türkiye'nin de yer aldığı ve özellikle Latin Amerika'da izlenen "sanayileşme" politikaları bir ölçüde planlı ekonomiden esinlenmiştir.

Gerek kollektivist planlı ekonomiler, gerekse "geciken" ya da "az gelişmiş" ülke ekonomileri sanayileşmeyi hızlı büyümenin ön koşulu saymışlar, çoğu kez tarımı art plana iterek kırsal kesimden sanayie kaynak transferine girişmişlerdir. Bu tür politikalar kısa dönemde bazı somut gereksinimlere çözüm getirmişse de, uzun dönemde bir dizi çözümsüzlüğü de bağrında taşımıştır.

Oysa tarım gibi ekonomi yanı sıra ekonomi-dışı etmenlere de prim tanıyan bir kesimin izlenen sanayileşme politikalarına uyumlu kılınmadığı bir ortamda ekonomik gelişme son kertede çözümsüzlüğe ulaşmıştır. Sanayileşme organik yapısından arınmış, ekonomik strüktürün engebeleri göz ardı edilerek yapay bir biçimde işlerlik kazandırılmaya çalışılmıştır.

Türkiye uzun soluklu bir tarihsel perspektifte bu tür deneyimleri iki kez yaşamıştır.

1830'lu ve 1840'lı yıllarda miri fabrikalar 17. yüzyıl Colbert Fransası'nı anımsatırcasına birbiri ardı sıra açılmıştır. Ancak, ne 17. yüzyıl Fransası, ne de Tanzimat Türkiyesi sanayileşebilmiş, devletin güdümlediği fabrikalar her iki ülkenin deneyimi, iktisat tarihlerinde ilginç girişimler olarak yer almakla yetinmiştir.

Keza 1930'lar Türkiyesi'nin sanayi planları neomerkantilist bir açılımla uygulamaya sokulmuş, "kıtlık" ekonomisini bir ölçüde ferahlatmıştır. Ama sanayileşmenin organik yapısı yine güdük kalmış, KİT geleneğine ortam sağlamıştır.

Ekonomik gelişmede sektörel bütünsellik en etkin bir biçimde İngiltere deneyiminde görülmüştür. Bu nedenle iktisat tarihlerinde organik yapıda bir büyümeye örnek olarak İngiltere gösterilmiştir.

Tarımla sanayinin bu denli içiçe olduğu bir diğer ülkeyi görmek olanaksızdır. Kırsal kesimin çözülüşü, tarımsal üretimin metalaşması, ekonominin parasallaşması ve sanayie gerek iş gücü ve sermaye girdisi, gerekse neo-klasik anlamda talep faktörü sağlayışı İngiltere örneğinde de berrak bir görünüm kazanmıştır.

Türkiye'de tarım ekonomisi çoğu kez sanayileşmenin bir işlevi olarak değerlendirilmiştir. Nitekim 1950'lerdeki gelişmeler mekanizasyon dürtüleri ışığında yorumlanmıştır. Tarımsal gelişme teknik ürünlerin üretimi olarak görülmüştür. Geri kalmışlık tarımsal yapıyla eşanlamlı olarak kullanılagelmiştir.

Oysa Türkiye'nin iktisadi gelişmesinde tarım çok daha farklı bir konumu hak etmiştir. Tarımsal yapının belirleyiciliği değişik senaryoların yazımına ortam sağlayabilmektedir. Nitekim son dönemde yapılan bazı araştırmalar Türkiye'de kapitalist gelişme sorunsalına tarım verileri ışığında sağlıklı yanıtlar bulabilmektedir.

Ancak, yapılagelen araştırmalarda ağırlık noktası kapitalizm ile tarım ilişkisini genelinde mülkiyet-işletme-bölüşüm üçgeninde arama eğilimindedir. Ve bu üçgenin çıktıları gelişmenin darboğazlarını simgeler. Oysa girdiler ışığında tarım sektörüne bakmak ve yukarıdaki üçgen yanı sıra farklı parametreler aramak mümkündür.

Tarım ekonomilerinde beşeri faktörün ayrıcalıklı bir ağırlığı vardır. İnsan-doğa ilişkisi tarımsal yapıları da belirleyici niteliktedir. Bu nedenle demografik gelişmelerin izi sürülmeksizin mülkiyet-işletme-bölüşüm üçgeninin yapısını çözümlemek olanaksızdır.

Türkiye iktisadının belki de en kısır döngüsü insan-ekonomi dengelerinin kurulamayışından kaynaklanmıştır. Kıt nüfus-bol toprak özelliği olan bir Osmanlı toplumsal yapısından hızlı bir nüfus büyümesinin giderek belirlediği bir Cumhuriyet Türkiyesi'ne geçiş tarım sektöründe de yapısal dönüşümlere ortam hazırlamıştır. Ancak "köylülük" sorunsalı kendine özgü direnci ve "rasyonalite"si göz ardı edilerek ele alınamayacağı Türkiye gerçeğinde bir kez daha kanıtlanmıştır. Bu nedenle özellikle tarımsal kesimde yapısal dönüşümlerin doğrusal bir çizgide gelişimi beklenemez.

Kuşkusuz doğa ve beşeri unsur gibi nesnel girdiler dışında "devlet" ve "devlet politikaları"ndan kaynaklanan iradi etmenler de tarım-gelişme etkileşimini belirlemiştir. Devletin izlediği iktisat politikaları ve bu arada tarıma yönelik politikalar, tarımın ne ölçüde gelişim sürecinde etmen ya da edilgen olduğunu gün ışığına çıkarmıştır. Ancak, devletin katkısı tarım dışı gelişmelerin yan etkileri göz ardı edilerek değerlendirilemez. Bu açıdan kuramsal-yapısal düzenlemeler tarım amaçlı olmasa da tarımsal gelişmeyi özendirici yan ekonomiler sağlamıştır. Eğitim, bayındırlık, sağlık ve diğer kamusal hizmetlerin kırsal kesime uzantıları değerlendirildiğinde bu tür çabaların tarımsal yapılara, dolaylı da olsa, önemli girdiler getirdiği görülmüştür.

Türkiye özelinde tarıma yönelik beşeri faktör son derece oynak bir yapı arzetmiştir. Batı'nın birkaç yüzyıla yaydığı değişkenlik Türkiye'de birkaç onyıla sığdırılmıştır. Bu açıdan beşeri faktör diğerlerine oranla ağırlığını koymuş; bir anlamda belirleyicilik kazanmıştır. Örneğin, Cumhuriyet Türkiyesi'nin ilk yıllarında çocuk ölüm oranının yüzde 60'a kadar çıktığı düşünülürse, bu tür hizmetlerin emek kıt tarım strüktürlerini ne denli etkilediği açıklık kazanır. Tüm mülkiyet ilişkileri, işletme ölçekleri, tarımsal işgücü arzı ve "küçük üreticilik" beşeri faktörün yinelenmesiyle doğrudan bağlantılıdır.

Beşeri faktör yanı sıra Türkiye tarımını belirleyen diğer bir etmen doğa-coğrafya olmuştur. Engebeli bir doğal konumu olan Türkiye'de ulaşımın tarım ekonomisi için ne denli önem taşıdığı tartışılmaz bir gerçektir. İstanbul'un ekmeklik buğdayını Odesa'dan, Romanya'dan hatta Marsilya'dan getirtmesi uzun yıllar yadırganmamıştır. Bu nedenle yüzyıllar boyu ülke ekonomik bütünsellik kazanamamış, ikilik ya da dualite ülke ekonomisinin temel özelliğini oluşturmuştur. İkiliğin üstesinden ancak demiryolu ulaşımıyla gelinebilmiştir.

Keza eğitim sektöründeki popülist gelişmeler bilgi-beceri darboğazına çözüm getirici bir işlev görmüştür. Osmanlı'nın 20. yüzyılı, tahılda bire altılık bir verimlilikle döndüğünü bilirsek ve bire altılık verimin doğal verim olduğunu hatırlarsak bir toplumsal yapının altıyüz yıllık teknolojik durağanlığı apaçık ortaya çıkar.

Türkiye'de tarımda birikim, bir gelişme göstergesi olarak değerlendirilmemiş; diğer sektörlere kaynak transferi temel sorunsal olarak görülmüştür. Oysa kırsal kesimde birikim talep faktörü olarak diğer sektörleri özendirici bir boyut kazanmıştır. Nitekim kapitalizmin İngiltere'deki başarısında kırsal kesimin gelir düzeyi önemli bir rol oynamıştır. İngiltere örneğinde kapitalizm ile tarımsal gelişmenin içiçeliği çok az ülkede yinelenebilmiştir.

Türkiye, engebeli doğası ve yetersiz beşeri sermayesiyle bu içiçeliği uzun bir süre gerçekleştirememiş, ancak kıyı bölgeleri kapitalizme kucak açabilmiştir. İkilik zamanla kendi kendini besler olmuş, kapitalizm organik bütünselliğinden yoksun, çarpık bir görünüm kazanmıştır. Doğal etmenlerin yamulttuğu bu yapı ancak teknoloji ile aşılabilmiş; özellikle Cumhuriyet yıllarının demiryolu politikası ikiliği kısmen törpüleyebilmiştir. 50'ler sonrası karayolları politikası ise ulusal pazarı bütünlemiştir.

Tarımın gelişiminde belki de kilit taşı işlevini kapitalizmin temel göstergesi parasallaşma oynamıştır. 150 yıllık bir parasallaşma süreci tarımı sürekli biçimlemiş, önce dış, sonra iç pazara yönelik üretim, tarımda üretim ilişkilerini meta üretimi doğrultusunda şekillendirmiştir. Ancak, bu üretim doğal faktörler nedeniyle genelde "küçük meta üretimi" düzeyinde kalmış, devletin de izlediği caydırıcı politikalarla ölçekler toplulaşamamıştır. Diğer bir deyişle, köylülükte farklılaşma son derece güdük kalmıştır.

Öte yandan farklılaşamayan "köylülük" tarım dışı talep faktörü yaratmayı da becerememiş, kırsal kesim uzun zaman ana yönelimiyle kendi yağıyla kavrulmuştur. İngiliz sanayileşme süreci 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çözülen ve farklılaşan bir kırsal kesime seslenirken, Türkiye'de bu tür bir pazar ancak 1950'lerden sonra belirginlik kazanabilmiştir.

1950'ler sonrası izlenen iktisadi politikalar ve bu arada para ve fiyat politikaları kırsal kesimde kapitalizmin gelişimini kolaylaştırıcı işlev görmüştür. Böylece geleneksel bölüşüm ilişkileri çözülmüş, kentle kırsal kesim arasında yer alan Çin seddi giderek kalkmıştır. Tüketim paternlerinde türdeşlik ülke ölçeğinde yaygın bir yapı kazanmıştır.

Türkiye'de tarım-gelişme simbiyosizi sanayi-gelişme simbiyosizine oranla çok daha anlamlı bir birlikteliktir. Kapitalizmin gelişimi, evreleri, sorunları tarım kesiminde belirgin bir biçimde kristalleşmiştir. Her ne kadar ulusal hasılada sanayi ağırlığını koymuşsa da, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel anlamda Türkiye henüz "köylülüğü" aşamamıştır. Yarının Türkiyesi daha uzun yıllar "köylülüğün" sorunsalıyla uğraşacaktır.

Türk Sosyal Bilimler Derneği'nin kuruluşunun 20. yılı kutlama etkinliklerinin bir parçası olarak düzenlenen Türkiye'de Tarımsal Yapıların Gelişimi konulu sempozyumun tebliğlerinden oluşan Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000) yukarıda vurgulanan sorunların tartışıldığı bir derleme, Türkiye'de tarımın karşılaştığı darboğazları gündeme getiren, değişik toplumsal bilimlerin verileri ışığında tarımı irdeleyen bir çalışma. ■

Hakkı Onur